

ISSN (Print) 2522-4883
ISSN (Online) 2617-975X

EHRlich'S JOURNAL

Ерліхівський журнал

Scientific journal

2025

Volume 15

FACULTY OF LAW

YURIY FEDKOVYCH
CHERNIVTSI NATIONAL UNIVERSITY

journals.chnu.chernivtsi.ua

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Редколегія випуску:

доктор юрид. наук, проф. **Віталій Вдовічен** (головний редактор) (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
доктор юрид. наук, проф. **Наталія Гураленко** (відповідальний секретар) (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
доктор юрид. наук, проф. **Микола Боднарук** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
кандидат юрид. наук, доц. **Оксана Бунчук** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
кандидат юрид. наук, доц. **Лідія Вдовічена** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
доктор юрид. наук, проф. **Руслана Гаврилюк** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
доктор юрид. наук, проф. **Віталій Гордєєв** (*Національна академія внутрішніх справ, Україна*),
доктор юрид. наук, доц. **Галина Жаровська** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
доктор юрид. наук, проф. **Світлана Карвацька** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
кандидат юрид. наук, доц. **Оксана Кіріяк** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
кандидат юрид. наук, доц. **Оксана Меленко** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
почесний професор **Ян-Урбан Санда** (*Інститут доктора Яна-Урбана Сандала, Норвегія*),
доктор юрид. наук, проф. **Оксана Щербанюк** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*),
кандидат юрид. наук, доц. **Олена Ющик** (*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна*).

Editorial Board:

Prof. LLD **Vitaliy Vdovichen** (Editor-in-Chief) (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Prof. LLD **Nataliia Huralenko** (Executive Secretary) (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Prof. LLD **Mykola Bodnaruk** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Associate Prof. PhD in Law **Oksana Bunchuk** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Associate Prof. PhD in Law **Lydia Vdovichena** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Prof. LLD **Ruslana Havrylyuk** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Prof. LLD **Vitaliy Gordieiev** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Associate Prof. LLD **Halyna Zharovska** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Prof. LLD **Svitlana Karvatska** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Associate Prof. PhD in Law **Oksana Kiriyaak** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Associate Prof. PhD in Law **Oksana Melenko** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Prof. h. c. mult. Doctor h. c. mult. Fil. Dr. **Jan-Urban Sandal** (*J.-U. Sandal Institute, Norway*),
Prof. LLD **Oksana Shcherbanyyuk** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*),
Associate Prof. PhD in Law **Olena Uschyk** (*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine*).

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1439 від 25.04.2024.
Ідентифікатор медіа: R30-04711.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
(вул. Коцюбинського Михайла, буд. 2, м. Чернівці, 58002, rector@chnu.edu.ua, (0372) 52-70-29).

Фахова реєстрація (категорія «Б»): Наказ МОН України № 1543 від 20 грудня 2023 року (додаток 4).
Спеціальність: D8 – Право.

Періодичність: 4 рази на рік.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, італійська, литовська.

Рекомендовано до друку Вченою радою юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(№ 5 від 19 грудня 2025 року)

Адреса редколегії «Ерліхівського журналу»: Україна, 58012, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, кафедра людських прав, тел. +38 (0372) 58-47-54

Postal address of the Editorial Board of Ehrlich's Journal: 58012, Ukraine, Chernivtsi, Kotsiubynskiy str. 2, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, The Department of Human Rights, +38 (0372) 58-47-54

© Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2025
© Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2025

Підписано до друку 26.12.2025 р. Формат 60×84/8. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 9,53. Зам. № 0326/21
Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08. E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

ЗМІСТ

Ключові аспекти механізму захисту прав людини в інформаційному суспільстві Оксана Бунчук	5
Психологія, право та репутація: міжнародний арбітраж як простір захисту авторських прав Оксана Волощук, Тарас Гарасимів	14
«Спеціальність» суб'єкта складів кримінальних правопорушень проти енергетичної безпеки України Олександр Гирич, Олексій Авраменко	21
Нормативно-правове регулювання моделі «Барнахус» в Україні Тетяна Грекул-Ковалик	28
Comparative approaches to the interpretation of wills in selected legal systems Oksana Kiriiaak	35
Невідворотність юридичної відповідальності за порушення авторських прав Олександр Максимюк	45
Проблемні аспекти трансформації правового статусу та гарантій прав журналістів в умовах війни в Україні Володимир Молдован, Людмила Чернявська	50
Гармонізація правового регулювання страхового ринку України з європейськими стандартами Людмила Федорюк	62
Правовий статус Військового омбудсмена Ірина Шопіна	67
Механізми захисту авторських прав та інновації ІІІ: європейські та національні стандарти Оксана Щербанюк	73

ДО УВАГИ АВТОРІВ

Вимоги до публікацій	79
Політика рецензування	81

CONTENTS

Key aspects of the mechanism for protecting human rights in the information society Oksana Bunchuk	5
Psychology, law and reputation: international arbitration as a framework for copyright protection Oxana Voloshchuk, Taras Garasymiv	14
“Specialty” of the subject of criminal offenses against the energy security of Ukraine Oleksandr Hyrych, Oleksiy Avramenko	21
Legal and regulatory framework for the Barnahus model in Ukraine Tetiana Hrekul-Kovalyk	28
Comparative approaches to the interpretation of wills in selected legal systems Oksana Kiriak	35
The inevitability of legal liability for copyright infringement Oleksandr Maksymiuk	45
Problematic aspects of the transformation of the legal status and guarantees of journalists’ rights during the war in Ukraine Volodymyr Moldovan, Liudmyla Cherniavska	50
Harmonization of legal regulation of the Ukrainian insurance market with EU standards Liudmyla Fedoriuk	62
Legal status of the Military Ombudsman Iryna Shopina	67
Mechanisms for protection of copyright and innovations: European and national standards Oksana Shcherbanyuk	73

FOR AUTHORS

Requirements for manuscripts	79
The review policy	81

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

УДК 342.7:004

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2025-15.01>

ОКСАНА БУНЧУК

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії права та прав людини

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

o.bunchuk@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-7280-6957

Анотація. Українське суспільство переживає активну цифровізацію всіх сфер життя – від державного управління до приватного спілкування. Це створює нові умови для реалізації прав людини, але також породжує нові ризики (порушення приватності, неправомірний доступ до персональних даних, маніпуляції інформаційними потоками та ін.). Актуальність дослідження механізму захисту прав людини в інформаційному суспільстві зростає у зв'язку з відсутністю єдиних підходів до визначення та захисту інформаційних прав, що потребує комплексних правових рішень.

Інформаційне суспільство змінює природу правових відносин: доступ до інформації, свобода вираження думки, право на приватність і захист персональних даних стають надзвичайно важливими для індивіда, водночас складність цифрових технологій впливає на їх практичну реалізацію та захист. Аналогічно, цифрові трансформації несуть виклики для захисту авторського права, оскільки об'єкти інтелектуальної власності легко копіюються, репродукуються та поширюються без належної правової охорони. На цьому тлі виникає потреба в імplementації ефективного механізму правового захисту, який би гармонізував реалізацію прав людини та охорону авторських прав у цифровому середовищі.

Дотримання гарантій прав людини та їх захист закріплені як у національних, так і в міжнародних нормативних актах. Безумовно, забезпечення, реалізація, захист прав людини – важливий показник кожної правової держави. Виконання завдання щодо захисту прав людини залежить, насамперед, від рівня досягнень країни та механізмів, що існують на національному рівні. Механізм захисту прав людини – це взаємозв'язок носія права (конкретної людини) на захист та органу державної влади, що здійснюється в процесуальному режимі реалізації правоохоронних відносин з метою захисту суб'єктивного права.

Дослідження сприяє формуванню узагальненої теорії інформаційних прав людини як окремого напрямку правознавства, що включає розгляд прав і свобод у цифровому середовищі, аналіз природних і юридичних меж їх реалізації, а також моделювання ефективних механізмів захисту.

Ключові слова: права людини, інформаційні права, механізм захисту прав, інформаційне середовище, авторське право, цифрові технології.

KEY ASPECTS OF THE MECHANISM FOR PROTECTING HUMAN RIGHTS IN THE INFORMATION SOCIETY

UDC 342.7:004

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2025-15.01>

ОКСАНА БУНЧУК

Candidate of Legal Sciences,

Associate Professor at the Department of Theory of Law and Human Rights

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

o.bunchuk@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-7280-6957

Abstract. Ukrainian society is experiencing active digitalization of all spheres of life – from public administration to private communication. This creates new conditions for the implementation of human rights, but also generates new risks (violation of privacy, illegal access to personal data, manipulation of information flows, etc.). The relevance of studying the mechanism for protecting human rights in the information society is growing due to the lack of unified approaches to defining and protecting information rights, which requires complex legal solutions.

The information society is changing the nature of legal relations: access to information, freedom of expression, the right to privacy and protection of personal data are becoming extremely important for the individual,

while the complexity of digital technologies affects their practical implementation and protection. Similarly, digital transformations pose challenges for copyright protection, since intellectual property objects are easily copied, reproduced and distributed without proper legal protection. Against this background, there is a need to implement an effective legal protection mechanism that would harmonize the implementation of human rights and copyright protection in the digital environment.

Compliance with human rights guarantees and their protection are enshrined in both national and international regulatory acts. Of course, ensuring, implementing, and protecting human rights is an important indicator of every legal state. Fulfilling the task of protecting human rights depends, first of all, on the level of achievements of the country and the mechanisms that exist at the national level. The mechanism for protecting human rights is the relationship between the bearer of the right (a specific person) to protection and the state authority, which is carried out in the procedural regime of implementing law enforcement relations in order to protect subjective rights.

The study contributes to the formation of a generalized theory of information human rights as a separate direction of law, which includes the consideration of rights and freedoms in the digital environment, the analysis of the natural and legal limits of their implementation, as well as the modeling of effective protection mechanisms.

Key words: human rights, information rights, rights protection mechanism. Information environment, copyright, digital technologies.

Постановка проблеми. Одним із визначальних етапів розвитку сучасної цивілізації вважається становлення інформаційного суспільства, що супроводжується глибокими соціальними, економічними та правовими трансформаціями. Інформація, знання та цифрові технології перетворилися на стратегічний ресурс, який визначає темпи розвитку держав, рівень добробуту суспільства та можливості реалізації прав і свобод людини. В таких умовах особливої актуальності набуває питання ефективного механізму захисту прав людини, зокрема в інформаційній сфері. Інформація впливає на економічний розвиток, доступ до знань, комунікацію між людьми та політичні процеси. Разом з тим, її домінування породжує нові виклики для правової системи. Особливо це стосується механізму захисту прав людини в цифровому середовищі. У такому суспільстві права людини набувають нового змісту, адже інформаційні технології створюють як розширені можливості для їх реалізації, так і потенційні загрози.

На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства виникають реальні проблеми у сфері цифрових прав. Розгляд механізмів національної інформаційної безпеки та імплементації європейських стандартів у правове поле України засвідчує потребу адаптації правових моделей до умов цифровізації. Питання захисту прав людини набуває особливої гостроти в умовах війни. Дослідження юридичного забезпечення інформаційних прав в умовах війни в Україні вказує на серйозні проблеми реалізації свободи вираження та доступу до достовірної інформації, що визначає потребу правового реагування на нові виклики.

Різносторонні дослідження впливу інформаційного суспільства на права людини відображені у працях А. Березянської, О. Гиляки, О. Данильян, О. Дзьобань, Л. Климанської, Г. Луцишин, С. Матяж, В. Пилипчука та інших сучасних науковців. Ще один напрям наукових праць зосереджується на аналізі нових загроз для прав людини в цифровому просторі. Низка вітчизняних авторів у своїх публікаціях визначають важливість вивчення цифрових загроз і кіберзлочинності, яка здатна підривати базові права, такі як приватність, захист даних, свобода слова. Ця проблема особливо актуальна в умовах гібридної війни та інформаційних атак, які спричиняють загострення загроз для прав людини в Інтернеті.

Разом з тим, механізм захисту прав людини в умовах глобалізаційних змін потребує особливої уваги дослідників. Це стосується, насамперед, впливу цифрових технологій на зміну структури механізму захисту прав людини. В умовах інформаційного суспільства права людини виходять на рівень цифрових прав, що потребують чіткого правового визначення та надійних механізмів захисту. Цілком правильно наголошує у своєму дослідженні К. Токарева: «масове використання даних, персональної інформації та алгоритмічні рішення створюють ризики для реалізації прав людини, що вимагає відповідного правового реагування. Такий підхід підкреслює зв'язок між розвитком інформаційних технологій і захистом суб'єктивних прав громадян [1].

Метою статті є детальне дослідження та аналіз ключових аспектів механізму захисту прав людини на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства.

Інформаційне суспільство характеризується домінуванням інформації та знань як основного чинника соціально-економічного розвитку. Його ключовими ознаками є широке використання інформаційно-комунікаційних технологій, глобалізація інформаційних потоків, розвиток цифрової економіки та зростання ролі інтелектуальної праці. В умовах інформаційного суспільства значно змінюється

характер правовідносин. Інформація стає об'єктом правового захисту, а доступ до неї – важливою складовою реалізації прав і свобод людини. Водночас цифрове середовище ускладнює контроль за дотриманням прав, зокрема авторських, оскільки копіювання та поширення інформації може відбуватися миттєво і без значних витрат. Таким чином, інформаційне суспільство вимагає переосмислення традиційних правових механізмів та адаптації їх до нових технологічних реалій.

Новий тип суспільства створює нові можливості для реалізації прав людини, зокрема права на свободу слова, доступ до інформації, свободу творчості. Водночас, інформаційне суспільство породжує і нові загрози: незаконне використання об'єктів авторського права, піратство, порушення права на приватність, поширення дезінформації та кіберзлочинність. Виникає необхідність комплексного дослідження механізмів захисту прав людини та авторського права в умовах цифровізації суспільних відносин. Як зауважує В. Пилипчук, особисті права і свободи людини невід'ємні від безпеки людини, суспільства і держави, саме тому, «актуальною постає проблема пошуку балансу між захистом приватності, у тому числі інформаційної приватності життя людини, та потребами захисту інформаційної і національної безпеки» [2, с. 11]. Розвиток інформаційного суспільства вимагає законодавчо визначених обмежень в інформаційній сфері щодо довільного поведіння з правами людини.

Права людини є фундаментальною цінністю демократичної держави та правової системи. В інформаційному суспільстві особливого значення набувають такі права, як право на свободу вираження поглядів, право на інформацію, право на захист персональних даних, право на недоторканність приватного життя та право на результати інтелектуальної діяльності. Свобода слова та доступ до інформації є необхідними умовами розвитку громадянського суспільства та забезпечення прозорості діяльності органів влади. Однак реалізація цих прав повинна здійснюватися з урахуванням балансу між суспільними інтересами та правами інших осіб, зокрема авторів і правовласників.

Використання цифрових технологій спровокувало різноманітні революційні перетворення сучасного суспільства: «...цифрову революцію, цифрову трансформацію суспільних відносин, яка виражається в застосуванні сучасних цифрових технологій в різних сферах діяльності людини і як фактор динамічного розвитку привела до створення цифрової економіки, формування інститутів цифрового права, нової конфігурації соціальних відносин на базі використання соціальних мереж, Інтернету, інших інформаційно-комунікаційних технологій» [3, с. 154]. Інтенсивне використання цифрових технологій впливає на рівень ефективного захисту прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права.

Особливо вразливим в інформаційному суспільстві стає інститут інтелектуальної власності. Епоха цифрової трансформації відображаються на можливостях забезпечити захист права інтелектуальної власності. Нові реалії кіберпослуг та кіберпростору актуалізують вимогу безпечного використання інтелектуальної власності для всіх учасників цивільного обороту. «Створення побудованих за принципом комплексних технологій складних об'єктів (штучний інтелект, аналітичні структури на основі «Big Data» Smart Everything тощо) формує запит на розширення переліку охоронюваних об'єктів інтелектуальної власності, створення «кібервласності» (права на віртуальні об'єкти цифрового простору)» [3, с. 157-158].

Інформаційні технології створюють нові виклики для захисту прав людини. Масове збирання та обробка персональних даних, діяльність соціальних мереж і цифрових платформ потребують ефективних правових механізмів контролю та відповідальності. Механізм захисту прав людини в інформаційному суспільстві являє собою сукупність правових, організаційних та інституційних засобів, спрямованих на забезпечення реалізації, охорони та відновлення порушених прав. До основних елементів цього механізму належать: нормативно-правовий елемент, який включає міжнародні договори, конституційні норми та національне законодавство, що регулює інформаційні відносини; інституційний елемент, представлений органами державної влади, судами, уповноваженими з прав людини, а також міжнародними правозахисними інституціями; процедурний елемент, що охоплює способи та форми захисту прав, включаючи судовий і позасудовий захист. Важливу роль відіграє судовий захист, який забезпечує відновлення порушених прав та притягнення винних до відповідальності. Водночас зростає значення альтернативних способів вирішення спорів, зокрема медіації та адміністративних процедур у сфері захисту авторських прав в інтернеті.

Авторське право є однією з ключових складових системи інтелектуальної власності та відіграє важливу роль у стимулюванні творчої діяльності. В умовах інформаційного суспільства об'єкти

авторського права набувають цифрової форми, що значно спрощує їх копіювання, модифікацію та поширення. Основними проблемами захисту авторського права в цифровому середовищі є інтернет-піратство, незаконне розміщення контенту, порушення прав авторів на платформах спільного доступу та складність ідентифікації порушників. Саме тому держава змушена впроваджувати нові правові інструменти, зокрема цифрові водяні знаки, технічні засоби захисту авторських прав та ін. Важливо забезпечити баланс між захистом авторського права та правом суспільства на доступ до інформації і культурних цінностей. Надмірне обмеження доступу може негативно впливати на свободу творчості та розвиток науки й освіти.

1 січня 2023 р. набув чинності євроінтеграційний Закон України «Про авторське право і суміжні права», прийнятий 1 грудня 2023 р. Його прийняття зумовлене необхідністю гармонізації положень національного законодавства з нормами європейського законодавства у сфері забезпечення правового захисту авторського права та суміжних прав, усунення існуючих законодавчих колізій [4]. Захист авторського права тісно пов'язаний із загальним механізмом захисту прав людини, оскільки право на результати творчої діяльності є невід'ємною складовою правового статусу особи. Водночас реалізація авторських прав не повинна порушувати інші основоположні права і свободи, зокрема свободу слова та право на інформацію. У цьому контексті особливого значення набуває принцип пропорційності, який передбачає, що обмеження прав мають бути обґрунтованими, необхідними та співмірними поставленій меті. Саме такий підхід дозволяє забезпечити гармонійне співіснування прав авторів і користувачів інформації в цифровому середовищі.

Європейська конвенція по захисту прав та основоположних свобод людини закріплює право кожного на свободу вираження поглядів. З цим пов'язана можливість вільно отримувати та поширювати інформацію. «При цьому, законодавство встановлює обмеження на поширення інформації, яка є об'єктом авторського права, передбачаючи що лише за згодою автора матеріали можуть використовуватись/поширюватись іншими» [5]. Сформувалась точка зору, згідно з якою, захист авторських прав розглядається як окрема форма цензури: обмежує доступ до певної інформації, забороняє її копіювання та відтворення. Разом з тим, авторське право пов'язане з свободою самовираження авторів, дає можливість створювати свій авторський контент, гарантує захист від зазіхань на їхні твори. В такому вигляді спостерігається конфлікт між авторським правом та свободою вираження. «Як компроміс у питанні висвітлення інформації та непорушенні авторських прав, варто звернути увагу на об'єкти, що не охороняються авторським правом та випадки добросовісного використання авторського контенту без отримання згоди автора. Так, не охороняються авторським правом повідомлення про новини дня або поточні події, що мають характер звичайної прес-інформації» [5]. Варто звернути увагу на той факт, що національне законодавство передбачає перелік випадків добросовісного використання авторських прав без отримання згоди автора.

Важливо, що права людини трансформуються з розвитком суспільства і держави. Використання цифрових технологій впливає на еволюцію поколінь прав людини. Стрімкий поступ науки та техніки, значні досягнення у сфері комп'ютерних технологій в кінці ХХ – на початку ХХІ століття зумовили збільшення можливостей людини, надали їй альтернативу у виборі поведінки. Розвиток інформаційних технологій свідчить про високий рівень інтелектуального потенціалу суспільства. Інформаційні права, на відміну від біологічних прав, краще врегульовані на міжнародному рівні, не мають суперечностей з внутрішнім національним правом, а також пов'язані з віртуальним життям людства. До підгрупи інформаційних прав, насамперед, належать право на використання віртуальної реальності та право на доступ до мережі Інтернет.

Право на доступ до Інтернету – це право кожного вільно користуватися безпечним та відкритим Інтернетом. Це право характеризується двома аспектами: 1) заборона державам необґрунтовано обмежувати доступ до Інтернету; 2) держави зобов'язані здійснювати всі можливі заходи для забезпечення максимального доступу громадян до Інтернету. Цифрові права «digital rights» є важливим елементом інформаційного суспільства. Головними принципами права на доступ до Інтернету є недискримінаційність, мережева нейтральність, безпека та якість сервісу [6].

У резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1946 р. зазначено, що «Свобода інформації є фундаментальним правом людини і... критерієм для всіх свобод, яким присвячено Організацію Об'єднаних Націй». Першою спробою встановлення правових меж в інформаційній сфері стала розробка

Комітетом експертів Ради Європи з інформаційного суспільства «Декларації прав людини і правових норм в інформаційному суспільстві». У розділі під назвою «Права людини в інформаційному суспільстві» визначено вісім пунктів: право на свободу вираження, інформації та комунікацій; право на повагу до приватного життя і таємниці листування; право на освіту і загальний доступ до інформаційних технологій; заборона рабства і примусової праці; право на неупереджений суд і заборону на позасудове переслідування; захист власності; право на вільні вибори; свобода зібрань [6].

Міжнародна юридична практика характеризується двома основними підходами до правового регулювання глобального інформаційного простору. Один з них, передбачає тотальний контроль із боку держави над усіма правовідносинами в інформаційній сфері, наявність жорсткої цензури інформаційних ресурсів у межах політичної ідеології країни, мінімізацію саморегулювання відносин учасниками інформаційної діяльності. Інший – базується на принципах свободи користування інформаційними ресурсами, значної саморегуляції цих відносин їх суб'єктами, регулювання державою найважливіших положень, які стосуються переважно загальних принципів і технічних стандартів інформаційної діяльності. В Україні спостерігаємо використання другого підходу, що виражається в регулюванні державою найважливіших положень, та не втручання в приватне життя інтернет-користувачів.

Користування Інтернетом дозволяє громадянам брати участь в суспільному житті, реалізувати свої права та свободи. Обмеження доступу до Інтернету значною мірою зменшує такі можливості. Існує позиція, згідно з якою, права людини в «реальному» світі мають своє «цифрове відображення» у віртуальному світі. Право на доступ до Інтернету з огляду на його ключовий вплив на комунікацію, суспільно-політичні процеси, соціальну сферу та економіку, цілком справедливо було включено до міжнародної системи прав людини. Сучасний світ важко уявити без інформаційних благ і унікальних комунікаційних можливостей, які надає Інтернет.

Нові види інформаційних відносин потребують нормативної регламентації з врахуванням інтересів як індивідів, так і країни. Спостерігаємо «віртуалізацію» міжнародних відносин, оскільки, застосування нових технологій розширює способи міжнародного спілкування. Належне дотримання та захист прав і свобод людини в Інтернеті зумовлює врахування самої природи глобальної мережі не тільки як інформаційного, але й комунікаційного простору. Україна повинна розробити та впровадити національні механізми реалізації прав і свобод Інтернет-користувачів, зробити їх доступними для широкого кола населення, а правові інструменти захисту порушених прав і свобод – зрозумілими та ефективними [6].

В ракурсі захисту інформаційних прав людини варто звернути увагу на використання можливостей штучного інтелекту. Автоматизація рутинних завдань, швидке створення контенту, оборона держави – ці сфери здаються не пов'язаними, але у кожній з них зараз активно використовується штучний інтелект (далі – ШІ). Алгоритми генерують картини, музику і навіть пишуть вірші, деякі системи ШІ можуть створювати свої мови, сучасні системи аналізують вираз обличчя, тон голосу та інші сигнали для визначення настрою людини. Разом з тим, поширення дезінформації, шахрайська діяльність, неконтрольований вплив на вибори – теж не обходяться без ШІ, ним користуються всі: від добросовісних користувачів до шахраїв.

Інтенсивний розвиток ШІ інтелекту супроводжується активною необхідністю правового регулювання цього корисного та, водночас, потенційно небезпечного винаходу. Регулювання ШІ повинно включати механізми відповідальності та прозорості, щоб гарантувати служіння технологій на благо суспільства, а не створювати загрозу для основних прав та свобод людини. У 2018 році почалась активна робота над питанням правового регулювання ШІ. У європейських державах з'являлося дедалі більше документів, що частково регулювали порядок функціонування ШІ. Проте, актуальним залишалось питання розробки єдиного акту, який встановив би загальний стандарт для ШІ систем.

Важливим результатом цієї роботи і першим кроком до вирішення існуючих проблем стало ухвалення Конвенції зі штучного інтелекту, прав людини, демократії та верховенства права. Для того, щоб розпочати процес її розробки, в Раді Європи сформували Комітет зі штучного інтелекту, який з 2021 року працював над Конвенцією. Під час переговорів та подальшого прийняття Конвенції розробники враховували низку міжнародно-правових та політичних інструментів щодо штучного інтелекту. Кожен з них так чи інакше встановлює правила або рекомендації щодо функціонування систем ШІ. Положення Конвенції є обов'язковими для імплементації у національне законодавство для держав-членів Ради Європи,

а також тих держав, які не є членами Ради Європи, але ратифікували Конвенцію, та для Європейського Союзу.

В офіційній інформації на сайті РЄ зазначено: «Договір охоплює використання систем штучного інтелекту в державному секторі, включно з компаніями, що діють від його імені, й у приватному секторі. Конвенція пропонує сторонам два способи дотримання її принципів і зобов'язань під час регулювання приватного сектору: сторони можуть обрати пряме зобов'язання згідно з відповідними положеннями Конвенції або як альтернативу вжити інших заходів для виконання положень угоди, повністю дотримуючись своїх міжнародних зобов'язань щодо прав людини, демократії та верховенства права. Такий підхід необхідний через відмінності правових систем у всьому світі» [7].

17 травня 2024 Комітет Міністрів Ради Європи ухвалив Конвенцію зі штучного інтелекту, прав людини, демократії та верховенства права. Вона стала першим договором у сфері штучного інтелекту, відкритим для всіх держав світу. Повна назва документу – «Рамкова конвенція Ради Європи про штучний інтелект і права людини, демократію та верховенство права». Текст складається з 36 статей. Конвенція встановлює правову базу, яка охоплює діяльність у межах життєвого циклу систем ШІ, що потенційно може втручатися в права людини, демократію та верховенство права; визначає правила функціонування систем ШІ протягом усього їх життєвого циклу для захисту основоположних прав людини і демократичних процесів; охоплює використання систем ШІ в державному та приватному секторі.

Цікаво з'ясувати, як документ визначає «систему штучного інтелекту». Це поняття закріплене у статті 2 Конвенції: «система штучного інтелекту» – машинна система, яка для явних або неявних цілей робить висновки на основі вхідних даних, які вона отримує, як генерувати результати, такі як передбачення, вміст, рекомендації чи рішення, які можуть впливати на фізичні або віртуальні середовища. Різні системи штучного інтелекту відрізняються за рівнем автономності та адаптивності після розгортання [8]. Таке визначення дає сторонам Конвенції спільне розуміння того, що таке системи ШІ. Проте, Сторони можуть додатково конкретизувати його у своїх національних правових системах. Це дозволить їм дати визначенню додаткову юридичну визначеність та точність, не обмежуючи сферу застосування.

Вітчизняні науковці зауважують, що різні підходи до розуміння поняття штучного інтелекту дають підстави розглядати його в якості об'єкта цивільних правовідносин. «Об'єкти, згенеровані штучним інтелектом, можуть бути віднесені до об'єктів права інтелектуальної власності, в рамках якого їх правова охорона повинна забезпечуватися правом особливого роду (*sui generis*). Основні положення щодо права особливого роду (*sui generis*) на об'єкт, згенерований штучним інтелектом, доцільно закріпити у Книзі 4 Цивільного кодексу України» [9, с. 360].

Активна цифровізація суспільних відносин створює нові проблеми захисту фундаментальних прав і свобод користувачів Інтернету. Забезпечення цифрових прав відіграє стратегічне значення для сталого розвитку інформаційного суспільства. Особливо вразливою категорією користувачів Інтернету виступають діти. У преамбулі Женевської декларації прав дитини 1924 року зазначено: «Людство має дати Дитині найкраще, що в нього є». Протягом останніх років міжнародні та регіональні організації приділяють все більше уваги питанню забезпечення інформаційних прав дітей. Цифрове середовище і діти – одна з важливих тем сьогодення, як за життєвою актуальністю, так і за ступенем небезпечності. 20 листопада 1989 р. було прийнято Конвенцію ООН про права дитини, ратифіковану найбільшою кількістю країн серед усіх існуючих міжнародних договорів у сфері прав людини. Для України ця Конвенція набула чинності 27 вересня 1991 р. У межах Конвенції про права дитини був створений Комітет ООН з прав дитини, який звернув увагу на необхідність участі дітей у прийнятті рішень, що несуть із собою інформаційні технології. Разом з тим, Комітет підкреслив важливість ефективного захисту прав дітей від усіх існуючих ризиків, які може включати цифрове середовище [10].

У тексті Конвенції про права дитини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Європейської соціальної хартії зазначено низку прав дитини, з дотриманням яких пов'язане виникнення і функціонування нових інформаційних технологій. Відповідно до рекомендацій Комітету ООН з прав дитини, для дітей необхідно забезпечити доступ до інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) та цифрових ЗМІ, можливість шукати інформацію, висловлювати свою думку, використовувати і реалізовувати усі закріплені права, щоб унеможливити будь-які прояви дискримінації.

Аналізуючи світові тенденції бачимо, що міжнародна юридична практика характеризується двома основними підходами щодо юридичного регулювання інформаційного простору. Науковці виділяють «азіатський» підхід, який передбачає глобальний контроль зі сторони держави над існуючими в інформаційній сфері правовідносинами, присутність тотальної цензури інформаційних ресурсів, усунення саморегулювання відносин самими учасниками інформаційного простору. Інший підхід – «європейський», що ґрунтується на головних європейських принципах свободи використання інформаційних ресурсів, більшої саморегуляції сфери цих відносин самими суб'єктами, регулювання державою положень, які пов'язані з важливими загальними принципами і технічними стандартами інформаційної діяльності. В Україні ми наразі спостерігаємо використання європейського підходу регулювання глобального інформаційного простору. Держава регулює найважливіші положення інформаційного простору та не втручається в приватне життя користувачів [11].

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про охорону дитинства»: «Кожна дитина має право на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної громадської активності, отримання інформації, що відповідає її віку. Це право включає свободу пошуку, отримання, використання, поширення і збереження інформації в усній, письмовій або інших формах, за допомогою витворів мистецтва, літератури, засобів масової інформації, засобів зв'язку (комп'ютерної, телефонної мережі) або інших засобів по вибору дитини. Дитині забезпечується доступ до інформації і матеріалів з різних національних і міжнародних джерел, особливо тих, які сприяють здоровому фізичному і психічному розвитку, а також соціальному, духовному і моральному добробуту» [12].

Право на доступ до Інтернету виступає одним з важливих елементів системи прав дитини, важливих для її нормального розвитку. «Користуючись Інтернетом, дитина отримує додаткову інформацію, формує корисні навички, має можливість для всебічного саморозвитку, освіти та розширення комунікативних зв'язків, перевірки своїх знань, розширення свого кругозору» [13, с. 158]. Різноманітні права дітей, такі як право на вільний розвиток особистості, право на вільне вираження своїх поглядів, право на інформацію, право на свободу думки і слова, право на об'єднання, право на освіту та ін., пов'язані з правом на доступ до Інтернету та комп'ютерною грамотністю. Тому, порушення прав дитини часто відбуваються через користування Інтернетом. Не заборона дитині в реалізації її інформаційних прав, а створення безпечного інформаційного простору – головна мета сучасного суспільства. Тим більше, що позитивні зрушення у цьому напрямку спостерігаються як в Україні, та і у світі.

Інформаційні права дитини пов'язані з правом на навчання і вираження своїх переконань з допомогою Інтернету, а також використанням Інтернету з розважальною, комунікаційною та іншою метою. Реалізація права на доступ до Інтернету вимагає забезпечення таких прав дитини, як: право на приватне життя і захист персональних даних, право на безпечне користування Інтернетом, право на повагу до честі та гідності дитини, право звернутися за захистом. Саме тому, особливої уваги, в аспекті правового врегулювання інформаційних прав, потребує забезпечення та захист прав дитини. Право на свободу самовираження повинно бути універсальним, включаючи технології, які роблять його можливим. Створення безпечного цифрового середовища для дітей виступає ціннісним орієнтиром у реформуванні вітчизняного правового простору.

Отже, сучасні цифрові виклики, пов'язані з розвитком інформаційних технологій, формують нові умови реалізації прав людини, що вимагає наукової уваги для побудови ефективних правових механізмів їхнього захисту. Вивчення та аналіз міжнародних моделей захисту прав людини в цифровому середовищі, їх імплементація в національне законодавство стало важливим елементом вдосконалення механізму захисту прав людини в Україні. Це дозволяє зіставити національні механізми з міжнародними стандартами, виявити та усунути існуючі прогалини у захисті прав людини в умовах глобалізації.

Механізм захисту авторського права в Україні включає державні інституції, міжнародні механізми, недержавні інструменти (громадські організації, правозахисники, досудові претензії). Захист прав людини фокусується на конституційних, громадянських, політичних правах через суди та омбудсменів, тоді як авторське право, крім того, використовує реєстрацію, знаки авторства, ліцензії та судові позови про відшкодування збитків, припинення порушень чи притягнення до відповідальності поліцією. Захист авторського права – це юридичні механізми гарантування творцям контролю над їхніми творами (літературними, мистецькими) та захист особистісних прав авторів; захист включає визнання авторства, заборону неправомірного використання, відшкодування збитків та може здійснюватися

через досудові претензії та судові позови в рамках цивільного, адміністративного та кримінального законодавства, а також через реєстрацію авторських прав для фіксації прав власності.

Інформаційне суспільство створює як нові можливості, так і серйозні виклики для системи захисту прав людини та авторського права. Ефективний механізм захисту вимагає комплексного підходу, який поєднує вдосконалення законодавства, розвиток інституційних гарантій та впровадження сучасних технологічних рішень. Захист авторського права в інформаційному суспільстві повинен здійснюватися з урахуванням балансу інтересів авторів, користувачів та суспільства в цілому. Лише за умови дотримання цього балансу можливо забезпечити сталий розвиток інформаційного простору та ефективно реалізацію прав і свобод людини.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Токарєва К. Забезпечення інформаційних прав людини в соціальних мережах. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 4. С. 88–93.
2. Пилипчук В. Г. Проблеми захисту приватності, прав і безпеки людини в сучасних умовах цифрових трансформацій. *Захист прав, свобод і безпеки людини в інформаційній сфері в сучасних умовах: Матеріали другої науково-практичної конференції*. Київ. 2020. С. 11–17.
3. Гиляка О. С. Особливості забезпечення окремих прав людини в умовах цифрової трансформації. *Захист прав, свобод і безпеки людини в інформаційній сфері в сучасних умовах: Матеріали другої науково-практичної конференції*. Київ. 2020. С. 154–160.
4. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>. (дата звернення: 08.01.2026).
5. Шувар Н. В об'єктиві війни: право на інформацію чи авторські права. 2022. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/prava-na-voynny-kontent/>. (дата звернення: 08.01.2026).
6. Бунчук О. Інноваційні інформаційні права. URL: <https://law.chnu.edu.ua/innovatsiini-informatsiini-prava/>. (дата звернення: 08.01.2026).
7. Council of Europe adopts first international treaty on artificial intelligence. URL: https://www.coe.int/en/web/portal/-/council-of-europe-adopts-first-international-treaty-on-artificial-intelligence#_blank (дата звернення: 08.01.2026).
8. European Parliament legislative resolution of 13 March 2024 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on laying down harmonised rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union Legislative Acts. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138_EN.pdf. (дата звернення: 08.01.2026).
9. Якубівський І. С. Цивільно-правовий режим об'єктів, згенерованих штучним інтелектом. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. Вип. 82. Ч. 1. С. 355–361.
10. UNICEF, Children's Rights and the Internet from Guidelines to Practice: article. New York, 2016. p. 9, p. 11, p. 27.
11. Бунчук О. Б. Правові засади доступу дітей до Інтернету. Тайм-менеджмент – мистецтво управляти часом науково-педагогічного працівника: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 7 квітня – 18 травня 2025 року. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 20–23. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/22353/1/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20advanced_training_PSAU.pdf. (дата звернення: 08.01.2026).
12. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>. (дата звернення: 08.01.2026).
13. Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір : навч. посіб. Харків : Право, 2019. 392 с. URL: http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/2594/1/msc_7_cору.pdf (дата звернення: 08.01.2026).
14. Шульженко Ф. П., Гришко О. М. Права людини в умовах цифрової трансформації суспільства: теоретико-правовий аналіз. *Київський часопис права*. 2021. № 1. С. 5–10.

REFERENCES

1. Tokaryeva, K. (2022). Zabezpechennya informatsiynykh prav lyudyny v sotsial'nykh merezhakh. *Aktual'ni problemy pravoznavstva*. Vyp. 4. S. 88–93.
2. Pylypchuk, V. H. (2020). Problemy zakhystu pryvatnosti, prav i bezpeky lyudyny v suchasnykh umovakh tsyfrovyykh transformatsiy. *Zakhyst prav, svobod i bezpeky lyudyny v informatsiyniy sferi v suchasnykh umovakh: Materialy druhoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*. Kyiv. S. 11–17.
3. Hulyaka, O. S. (2020). Osoblyvosti zabezpechennya okremykh prav lyudyny v umovakh tsyfrovoyi transformatsiyi. *Zakhyst prav, svobod i bezpeky lyudyny v informatsiyniy sferi v suchasnykh umovakh: Materialy druhoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*. Kyiv. S. 154–160.
4. Pro avtors'ke pravo i sumizhni prava: Zakon Ukrayiny vid 01.12.2022 № 2811-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>. (accessed: January 8, 2026).

5. Shuvar, N. (2022). V obyektivni viyny: pravo na informatsiyu chy avtors'ki prava. Retrieved from: <https://cedem.org.ua/analytics/prava-na-voyennyi-kontent/>. (accessed: January 8, 2026).
6. Bunchuk, O. Innovatsiyni informatsiyni prava. Retrieved from: <https://law.chnu.edu.ua/innovatsiini-informatsiini-prava/>. (accessed: January 8, 2026).
7. Council of Europe adopts first international treaty on artificial intelligence. Retrieved from: https://www.coe.int/en/web/portal/-/council-of-europe-adopts-first-international-treaty-on-artificial-intelligence#_blank. (accessed: January 8, 2026).
8. European Parliament legislative resolution of 13 March 2024 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on laying down harmonised rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union Legislative Acts. Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0138_EN.pdf. (accessed: January 8, 2026).
9. Yakubiv's'kyy, I. YE. Tsyvil'no-pravovyy rezhym ob'yektiv, z'henerovanykh shtuchnym intelektom. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho Natsional'noho Universytetu*. Seriya Pravo. Vyp. 82. CH. 1. S. 355–361.
10. UNICEF, Children's Rights and the Internet from Guidelines to Practice: article. New York, 2016. p. 9, p. 11, p. 27.
11. Bunchuk, O. B. (2025). Pravovi zasady dostupu ditey do Internetu. Taym-menedzhment – mystetstvo upravlyaty chasom naukovo-pedahohichnoho pratsiv-nyka: materialy vseukrayins'koho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennya kvalifikatsiyi, 7 kvitnya – 18 travnya 2025 roku. L'viv – Torun' : Liha-Pres, S. 20–23. Retrieved from: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/22353/1/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20advanced_training_PSAU.pdf. (accessed: January 8, 2026).
12. Pro okhoronu dytynstva : Zakon Ukrayiny vid 26.04.2001 r. № 2402-III (iz zminamy). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>. (accessed: January 8, 2026).
13. Steshenko, V. M. (2019). Pravovyy zakhyst prav ditey ta pidlitkiv i bezpechnyy in-formatsiynyy prostir : navch. posib. Kharkiv : Pravo, 392 s. Retrieved from: http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/2594/1/msc_7_copy.pdf. (accessed: January 8, 2026).
14. Shul'zhenko, F. P., Hryshko, O. M. (2021). Prava lyudyny v umovakh tsyfrovoyi trans-formatsiyi suspil'stva: teoretyko-pravovyy analiz. *Kyyiv's'kyy chasopys prava*. № 1. S. 5–10.

Дата першого надходження статті до видання: 10.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.12.2025

ПСИХОЛОГІЯ, ПРАВО ТА РЕПУТАЦІЯ: МІЖНАРОДНИЙ АРБІТРАЖ ЯК ПРОСТІР ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

УДК 347.77:159.9; 343.2

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlachsjournal-2025-15.02>

ОКСАНА ВОЛОЩУК

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції та прав людини

Чернівецького інституту «Одеська юридична академія», Україна

ok.voloschuk@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-0991-5605

ТАРАС ГАРАСИМІВ

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри міжнародного та кримінального права

Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка», Україна

tfp2014@ukr.net

ORCID: 0000-0002-4627-4774

Анотація. У статті здійснено комплексний міждисциплінарний аналіз міжнародного арбітражу як ефективного механізму захисту авторських прав із урахуванням правових, комерційних та психологічних чинників. Обґрунтовано, що в умовах цифровізації та стрімкого розвитку технологій значно зростає кількість порушень у сфері авторського права, а характер відповідних спорів ускладнюється поєднанням майнових, немайнових та репутаційних інтересів автора. Доведено, що порушення авторських прав зачіпає не лише економічні інтереси правовласника, але й психологічно значущі елементи особистості автора – відчуття ідентичності, визнання авторства та професійну репутацію.

Проаналізовано психологічні особливості творчої особистості та їх вплив на сприйняття фактів неправомірного використання творів, зокрема підвищену чутливість до привласнення результатів творчої діяльності, незазначення авторства або використання твору всупереч волі автора. Встановлено, що у значній кількості випадків немайнові вимоги – визнання авторства, припинення порушення, публічне спростування чи вибачення – мають для автора не менше значення, ніж матеріальна компенсація, що зумовлює специфіку вибору способу захисту прав.

Окрему увагу приділено комерціалізації та психологічній специфіці авторських прав, а також договірним відносинам між авторами та правовласниками, які часто стають джерелом конфліктів щодо обсягу використання творів, умов розповсюдження та винагороди. Обґрунтовано, що сторони зацікавлені у конфіденційному, оперативному та професійно спеціалізованому розгляді спорів.

Аргументовано переваги міжнародного арбітражу у сфері захисту авторських прав, зокрема процедурну гнучкість, автономію волі сторін, можливість обрання арбітрів зі спеціальними знаннями, конфіденційність та обов'язковість виконання рішень. Зроблено висновок, що арбітражний порядок вирішення авторських спорів найбільш повно враховує правову, комерційну та психологічну природу відповідних правовідносин.

Ключові слова: захист авторських прав, міжнародний арбітраж, арбітраж у сфері захисту авторських прав, арбітражний розгляд, арбітражний порядок вирішення авторських спорів, психологія авторства, психологія творчої особистості, репутаційна чутливість, комерціалізація та психологічна специфіка авторських прав, конфіденційність, оперативність та гнучкість арбітражу.

PSYCHOLOGY, LAW AND REPUTATION: INTERNATIONAL ARBITRATION AS A FRAMEWORK FOR COPYRIGHT PROTECTION

UDC 347.77:159.9; 343.2

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-15.02>

OXANA VOLOSHCHUK

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of General Theoretical Jurisprudence and Human Rights
Chernivtsi Institute «Odesa Law Academy», Ukraine*

ok.voloshchuk@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-0991-5605

TARAS GARASYMIV

*Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department of Theory of Law and Constitutionalism
Educational and Scientific Institute of Jurisprudence,
Psychology and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Ukraine*

taras.z.harasyimiv@lpnu.ua

ORCID: 0000-0002-4627-4 774

Abstract. The article provides a comprehensive interdisciplinary analysis of international arbitration as an effective mechanism for copyright protection, taking into account legal, commercial and psychological factors. It is substantiated that in the context of digitalization and rapid technological development, the number of copyright violations is increasing, while the nature of related disputes is becoming more complex due to the combination of proprietary, moral and reputational interests of the author. It is proved that copyright infringement affects not only the economic interests of the right holder but also psychologically significant components of the author's personality – identity, recognition of authorship and professional reputation.

The psychological characteristics of creative individuals and their influence on the perception of unauthorized use of works are analyzed, including heightened sensitivity to misappropriation, lack of attribution, and distortion or unauthorized exploitation of creative results. It is established that in many cases moral claims – recognition of authorship, cessation of infringement, public correction or apology – may be as important as, or more important than, financial compensation, which directly affects the choice of dispute resolution mechanism.

Special attention is paid to the commercialization and psychological specificity of copyright, as well as contractual relations between authors and right holders, which often generate disputes regarding the scope of use, distribution terms and remuneration. The paper demonstrates that parties are frequently interested in confidential, prompt and professionally specialized dispute resolution.

The advantages of international arbitration in copyright disputes are substantiated, including procedural flexibility, party autonomy, the possibility to appoint arbitrators with specialized expertise, confidentiality, and enforceability of decisions. It is concluded that the arbitral procedure is best suited to the legal, commercial and psychological nature of copyright disputes.

Key words: copyright protection, international arbitration, arbitration in copyright disputes, arbitral proceedings, arbitration procedure for copyright disputes, psychology of authorship, psychology of the creative personality, reputational sensitivity, commercialization and psychological specificity of copyright, confidentiality and procedural flexibility of arbitration.

Постановка проблеми. Стрімка цифровізація та диджиталізація суспільних відносин, зумовлена бурхливим розвитком науки і техніки, істотно трансформувала способи створення, використання та поширення результатів інтелектуально-творчої діяльності. Сучасний медіа- та кіберпростір забезпечує безпрецедентні можливості для доступу до творчого контенту, його відтворення, модифікації та транс-національного розповсюдження, що, з одного боку, сприяє розвитку креативної економіки, а з іншого – суттєво підвищує ризики порушення авторських прав. У цих умовах захист авторських прав набуває не лише правової, а й соціально-економічної та психологічної гостроти. Порушення можуть мати місце як

з боку недобросовісних користувачів, так і в межах формально правомірних договірних відносин між авторами та правовласниками, де виникають зловживання щодо обсягу використання твору, способів розповсюдження, зазначення авторства та виплати винагороди. Цифрове середовище значно ускладнює контроль за використанням об'єктів авторського права та підвищує латентність порушень.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває пошук ефективних, гнучких і професійно спеціалізованих механізмів захисту авторських прав. Одним із таких механізмів у сучасній практиці дедалі частіше виступає міжнародний арбітраж, який трансформувався у глобалізований інститут вирішення спорів щодо як майнових, так і немайнових прав, у тому числі у сфері інтелектуальної власності. Зростання кількості арбітражних центрів і спеціалізованих процедур, орієнтованих на IP-спори, розширює можливості сторін щодо вибору найбільш компетентного, конфіденційного та процедурно гнучкого способу захисту.

Практика діяльності міжнародних арбітражних інституцій свідчить про стабільне зростання кількості спорів, пов'язаних із правами інтелектуальної власності, що додатково підтверджує затребуваність арбітражної моделі. Водночас правове регулювання та практичне застосування арбітражних механізмів у сфері захисту авторських прав містить низку дискусійних і недостатньо розроблених аспектів, особливо з урахуванням психологічної природи авторства та репутаційної чутливості творчих спорів. Це зумовлює наукову і прикладну цінність комплексних міждисциплінарних досліджень у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика захисту авторських прав та арбітражного порядку вирішення спорів перебуває у полі зору науковців вже тривалий час. Дослідження у сфері авторського права, зокрема проведені такими вченими, як О. Святоцький, Т. Рудник, О. Штефан, Ю. Різник, І. Чернецький, В. Фучеджі, К. Ганеліна та іншими, здебільшого зосереджені на питаннях обсягу прав, способів їх захисту, договірних механізмів передачі прав та відповідальності за порушення. Водночас значна частина таких праць має переважно галузево-правовий або узагальнюючий характер. Інститут міжнародного комерційного арбітражу та альтернативного вирішення спорів достатньо ґрунтовно представлений у працях відомих українських учених-процесуалістів і арбітражників, зокрема: Ю. Притики, Г. Цірата, В. Комарова, Я. Любченка, М. Білака, О. Крупчана, Т. Захарченко, І. Побірченка, М. Мальського та інших дослідників, які розкривають концептуальні та прикладні засади арбітражного розгляду спорів. Разом із тим аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що комплексні дослідження, у яких поєднувалися б захист авторських прав, міжнародний арбітраж, комерціалізація творчих результатів і психологічні аспекти авторства та репутації, наразі представлені фрагментарно. Міждисциплінарний вимір – з урахуванням психології творчої особистості, феномену психологічної власності, мотивації автора та репутаційної чутливості – залишається недостатньо інтегрованим у юридичний аналіз арбітражного захисту авторських прав. Це свідчить про наявність наукової ніші та об'єктивну потребу у дослідженні такого спрямування.

Метою статті є комплексний аналіз міжнародного арбітражу як ефективного механізму захисту авторських прав із урахуванням правових, комерційних та психологічних чинників, що впливають на вибір арбітражної процедури, а також обґрунтування значення психологічної та репутаційної складової у формуванні арбітражної моделі вирішення спорів у сфері інтелектуально-творчої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Захист авторських прав належить до одного з найбільш багатомірних сегментів правового регулювання, оскільки він поєднує не лише об'єктивно правові конструкції, а й індивідуально-психологічні мотивації суб'єктів правовідносин. Традиційний підхід у національних правових системах тяжіє до кодифікації правового захисту, проте юридична норма не здатна повною мірою охопити унікальність психологічних переживань і мотивацій автора, пов'язаних із його творчістю.

З позицій авторського права класично виділяють **матеріальний та нематеріальний (моральний) інтереси автора**: *перший пов'язаний із компенсацією економічної шкоди, другий – з нематеріальними правами, що відображають особистісні переживання творця* (зокрема, право на визнання авторства, захист репутації) [5]. Ці нематеріальні інтереси, будучи психологічно насиченими, виходять за межі суто економічної доцільності і спонукають автора шукати способів захисту, де моральне задоволення та репутаційна безпека мають вагу, співмірну або навіть вищу, ніж матеріальна компенсація [9]. Як відомо, психологічні мотиви відіграють важливу роль у правозастосуванні, адже для багатьох авторів (творців) відмова від відшкодування майнової шкоди як такої і фокусування насамперед на

відновленні репутації, а також на правовому визнанні порушень є ключовою мотивацією їх правозахисних дій. Тому власне, як видається, у контексті міжнародних спорів ця психологічна складова часто домінує над економічними. Автору, який переживає внутрішній конфлікт через порушення свого творчого доробку, гостро важлива конфіденційність процесу, зменшення публічного тиску на свою особистість та впевненість у справедливому розгляді, що не завжди може бути досягнуто у державному суді. Саме це стимулює звертання до альтернативних форм правозахисту, де психологічний комфорт і захист репутації стають пріоритетними вимогами. Економічний вимір також має значення, але часто саме через високу вартість, тривалість та відкритість державного судочинства автори уникають традиційних судових процедур, навіть якщо потенційно могли б отримати матеріальну вигоду [8]. Таким чином, **правовий, економічний та психологічний аспекти** не існують ізольовано, а формують комплексну мотиваційну базу, де останній може бути вирішальним для творця, особливо в умовах міжнародних правовідносин.

Поглиблений аналіз захисту авторських прав неможливий без урахування **психологічної природи творчості та авторства** як складової особистісної ідентичності. У психології творчості авторський продукт розглядається не лише як результат інтелектуальної діяльності, а як форма самовираження особистості, у якій відображаються цінності, світогляд, емоційний досвід і смислові структури автора. Саме тому неправомірне використання твору часто сприймається не просто як юридичне порушення, а як посягання на особистісну цілісність.

У межах гуманістичної психології творчість прямо пов'язується із процесом самоактуалізації. А. Маслоу розглядав творчість як природний прояв самореалізації особистості, підкреслюючи, що творчий продукт є продовженням **«Я-концепції» автора** [11]. У цьому контексті втручання у результат творчої діяльності без згоди автора же викликати сильну емоційну реакцію, оскільки зачіпає базову потребу у визнанні та самоповазі.

У **психології ідентичності** (Е. Еріксон) підкреслюється, що результати особистої продуктивної діяльності стають елементами розширеної ідентичності людини. Тобто особа психологічно включає створене нею у сферу «свого». Відповідно, несанкціоноване використання твору може переживатися як символічна втрата контролю над частиною власної ідентичності [6].

Сучасні дослідження психології творчості також підтверджують, що творчі особистості характеризуються: підвищеною чутливістю до оцінки результатів праці, високим рівнем внутрішньої мотивації, тісним емоційним зв'язком із створеним продуктом, підвищеною реакцією на несправедливе привласнення результату. Зокрема, у **теорії внутрішньої мотивації** (Self-Determination Theory) Е. Десі та Р. Раяна підкреслюється, що для творчих людей критично важливими є автономія, авторство і визнання внеску, а порушення цих компонентів знижує відчуття психологічної цілісності та викликає протестну реакцію [13].

У межах психології власності (psychology of ownership) доведено, що люди формують **явище так званої «психологічної власності»** – відчуття «це моє», яке виникає не лише щодо матеріальних об'єктів, а й щодо ідей та результатів інтелектуальної праці. Дослідники зазначають, що коли людина інвестує значні зусилля, час і творчий ресурс у створення продукту, вона формує сильний внутрішній зв'язок із ним, і порушення цього зв'язку викликає емоційну реакцію, подібну до реакції на втрату або привласнення майна [12].

Таким чином, з психологічної точки зору, гостра реакція автора на неправомірне використання твору пояснюється не лише раціональним інтересом, а дією кількох глибоких механізмів: захистом особистісної ідентичності, потребою у визнанні авторства, ефектом психологічної власності, внутрішньою творчою мотивацією, репутаційною чутливістю. Саме тому навіть у випадках, коли матеріальна шкода є незначною, автор може наполягати на припиненні використання твору, публічному визнанні порушення або вибаченні – як формі психологічної реституції, що відновлює відчуття справедливості та особистісної цілісності.

Поряд із психологічними мотивами, що сформовані особистісною ідентичністю автора та прагненням захистити власну творчість, відносини у сфері авторського права часто мають **комерційну природу**. Автори, як правило, не лише прагнуть визнання свого авторства, а й передають частину або всі свої права правовласникам для комерційної реалізації, розповсюдження та експлуатації творів. Це є елементом ринку інтелектуальної власності, де об'єкти права стають предметом економічного обороту.

У науковій літературі зазначається, що засоби реалізації прав інтелектуальної власності не можуть розглядатися винятково як юридичні конструкції без зв'язку з економічною діяльністю та суспільно-економічними механізмами. Це означає, що правовий захист у сфері авторського права ніколи не може бути ізольований від економічної доцільності, особливо коли мова йде про комерційне використання творчого продукту. Але матеріальний зиск – це не лише бажання отримати прибуток. Часто сторонам не вигідно афішувати комерційні аспекти спору на публічних платформах, зокрема у державному суді. Висока публічність судових засідань може стати джерелом репутаційних ризиків для сторін, що ведуть бізнес у висококонкурентних чи креативних індустріях, де комерційна інформація і стратегічні рішення мають цінність. Конфіденційність таких відносин є, таким чином, важливим елементом захисту як правовласника, так і автора, який зацікавлений у спокійному та контрольованому вирішенні спору. Крім того, державні суди у багатьох країнах (включно з Україною) не завжди мають достатню спеціалізовану експертизу у складних питаннях інтелектуальної власності. Судді, як правило, є універсальними правозастосовувачами, які працюють із загальними нормами права, що може призводити до недостатнього врахування нюансів авторських і суміжних прав, зокрема тих, що пов'язані з творчою специфікою, ринковою цінністю творів або психологічними аспектами авторства. У зарубіжній практиці зазначається, що спори щодо інтелектуальної власності вимагають не лише юридичної, а й технічної та творчої компетенції, яку часто краще забезпечують спеціалізовані арбітражні органи або експертні трибунали [7].

У контексті міжнародного арбітражу ці проблеми вирішуються завдяки **автономії волі сторін** – ключовому принципу, який дозволяє обирати: місце провадження, мову арбітражу, матеріальне право, яке застосовуватиметься, арбітрів, що мають спеціалізовану компетенцію саме у сфері авторського права, медіації, бізнес-праві чи творчих індустріях [4, 1, 2]. Це означає, що у міжнародному арбітражі сторони можуть самостійно визначити компетентну спеціалізовану інстанцію, де їхній спір буде розглянуто з урахуванням не лише загальних юридичних норм, а й галузевих особливостей та специфіки інтелектуального продукту.

Одним із суттєвих факторів вибору арбітражу є **гнучкість процедур**. На відміну від традиційного судочинства, де тривалість процесу може розтягуватися роками, арбітражні процедури значно скорочують час розгляду спору завдяки регламентованим строкам, можливості швидкого призначення слухань і використанню електронних засобів комунікації. За даними International Chamber of Commerce (ICC), середня тривалість міжнародного арбітражу становить приблизно 12-18 місяців, що значно менше, ніж у більшості національних судових систем [10].

Значною перевагою є і **конфіденційність арбітражу** [3, с. 333-338]. На відміну від відкритих судових засідань, міжнародний арбітраж зазвичай відбувається у закритому режимі, що дозволяє зберегти комерційну та творчу інформацію сторін у таємниці. Це особливо важливо для суб'єктів, які не бажають розголошувати деталі контрактів, комерційних угод або внутрішніх стратегій використання творів – як авторів, так і правовласників.

Нарешті, вибір арбітражу може включати використання альтернативних механізмів вирішення спору, таких як **медіація** або **експертні оцінки**, які часто є структурними частинами арбітражних правил (WIPO Mediation and Arbitration Rules, ICC ADR Options) і дозволяють сторонам вирішувати суперечки не лише через формальне застосування права (*lex lata*), а й через принципи справедливості (*equity*) або з урахуванням специфічних галузевих норм» [14].

Таким чином, можна констатувати, що, *по-перше*, відносини у сфері авторського права мають не лише психологічний та правовий виміри, а й комерційну природу, яка часто є причиною спорів. *По-друге*, державні суди можуть бути менш ефективними через відсутність спеціалізованої компетенції, недостатню гнучкість процедур та публічність розглядів. *По-третє*, міжнародний арбітраж забезпечує: спеціалізовану компетенцію арбітрів, автономію волі сторін, швидкість і гнучкість процедур, конфіденційність, можливість використовувати механізми, що враховують складність психологічних, економічних і правових аспектів спорів. Фактично за сучасних умов та реалій практична реалізація захисту авторських прав у міжнародному вимірі все частіше пов'язується із використанням спеціалізованих арбітражних інституцій, які забезпечують не лише правову визначеність, а й процедурну адаптивність до особливостей інтелектуальної та творчої сфери. На відміну від загальних державних судів, арбітражні центри формують експертне середовище розгляду спорів, де поєднуються юридична, галузева та інколи міждисциплінарна компетентність.

Провідне місце у вирішенні спорів щодо об'єктів інтелектуальної власності посідає Арбітражний та медіаційний центр Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO Arbitration and Mediation Center). Його регламенти спеціально адаптовані до спорів у сфері авторського права, суміжних прав, цифрового контенту, ліцензійних договорів та транснаціонального використання творчих результатів. Центр забезпечує поєднання арбітражу, медіації та експертного визначення, що дозволяє сторонам обирати модель вирішення спору залежно від характеру конфлікту та психологічної готовності до змагальної чи консенсуальної процедури. Важливу роль відіграють також універсальні міжнародні арбітражні інституції: Міжнародна торгова палата (ICC, Париж) – одна з найавторитетніших арбітражних платформ у комерційних спорах, включно зі спорами щодо прав інтелектуальної власності; Лондонський міжнародний арбітражний суд (LCIA) – активно застосовується у технологічних і ліцензійних спорах; Американська арбітражна асоціація (AAA) – має окремі процедури для IP-спорів; Міжнародний центр з вирішення інвестиційних спорів (ICSID) – у випадках, коли спори щодо авторських або суміжних прав пов'язані з інвестиційними проектами та транснаціональними контрактами.

Загалом інституційна практика показує, що сторони все частіше заздалегідь включають арбітражні застереження до авторських, ліцензійних та дистрибуційних договорів. Це свідчить про усвідомлений вибір не лише правового механізму, а й процедурної моделі, яка відповідає їхнім репутаційним та психологічним інтересам.

З позицій психології конфлікту арбітражна процедура має додаткову цінність завдяки: нижчому рівню публічної конфронтаційності, процедурному контролю з боку сторін, можливості обрання нейтральних та галузевокомпетентних арбітрів, менш формалізованому комунікативному середовищу.

У дослідженнях у галузі альтернативного вирішення спорів підкреслюється, що процедури з більшою автономією сторін і контрольованістю процесу знижують рівень ескалації конфлікту та підвищують задоволеність результатом навіть у разі компромісного рішення.

Таким чином, **міжнародний арбітраж у сфері авторських прав** функціонує не лише як *юридичний механізм*, а як *репутаційно-психологічно чутлива процедура*, що дозволяє поєднати правову визначеність, комерційну доцільність і психологічну прийнятність способу захисту.

Висновки. Отже, захист авторських прав у сучасному міжнародному правопорядку має комплексний характер і не може розглядатися виключно як юридична процедура відновлення порушених норм. Він формується на перетині *правових, економічних та психологічних чинників*, кожен із яких впливає на вибір автором та правовласником конкретного способу захисту. Психологічна складова авторства ґрунтується на зв'язку творчого результату з особистісною ідентичністю автора, ефекті психологічної власності, внутрішній мотивації та потребі визнання. Саме тому порушення авторських прав часто переживається як посягання не лише на економічний інтерес, а на особистісну цілісність і репутацію. Це зумовлює підвищену чутливість авторів до питань конфіденційності, публічності спору, форми відновлення справедливості та моральної сатисфакції. Комерціалізація результатів творчої діяльності посилює складність цих правовідносин, оскільки вводить у них договірні, ринкові та інвестиційні елементи. У таких умовах традиційне державне судочинство не завжди забезпечує достатню швидкість, спеціалізацію та процедурну гнучкість, необхідні для ефективного й психологічно прийняттого вирішення спору. Відтак можна стверджувати, що **міжнародний арбітраж у сфері захисту авторських прав виступає оптимальною формою поєднання правового інструментарію з психологічними та репутаційними потребами сторін**. Його *ключові характеристики* – *конфіденційність, автономія волі сторін, спеціалізована компетентність арбітрів, гнучкість процедури та обов'язковість рішень* – забезпечують не лише юридичну ефективність, а й психологічну прийнятність результату. Отже, **міжнародний арбітраж у сфері захисту авторських прав** доцільно розглядати як *міждисциплінарний простір захисту авторських прав*, у якому **право, психологія та репутація** не конкурують, а взаємодоповнюють одне одного, формуючи більш стійку та гуманізовану модель вирішення творчих і комерційних спорів.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Волощук О. Т. Міжнародний комерційний арбітраж : навч. посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 260 с.
2. Волощук О. Т., Задорожна С. М. Принцип автономності арбітражного застереження в міжнародному комерційному арбітражі. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Збірник наук. праць. Вип. 618: Правознавство. Чернівці: ЧНУ, 2012. С. 71–76.

3. Волощук О. Т., Гетманцев М. О. Дотримання принципу конфіденційності при розгляді інвестиційних спорів в МКАС. *Підприємництво, господарство і право*. № 3. 2020. С. 333–338. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/57.pdf>
4. Волощук О. Т., Гетманцев М. О. Правовий статус арбітра міжнародного комерційного арбітражу : монографія / за заг. ред. докт. юрид. наук., проф., акад. НАПрН України О. Д. Крупчана. К. : 2020. 170 с.
5. Право інтелектуальної власності : підручник / О. С. Юнін, К. Р. Резворович, М. П. Юніна та ін. Дніпро : ДДУВС, 2025. 148 с.
6. Ступак О. В. Проблема ідентичності в творчості Е. Еріксона. URL: <https://surl.li/guwisi>
7. Bently A. L., Sherman B., Gangjee D., Johnson Ph. *Intellectual Property Law* (6th edn). 31 October 2022. <https://doi.org/10.1093/he/9780198869917.001.0001>
8. Born G. B. *International Commercial Arbitration*, Kluwer Law Int'l, 2021. URL: <https://surl.lt/lklsfm>
9. Coldham J., Nimmo O. What are moral rights in copyright law? 04 July 2023. URL: <https://surl.li/hwkbmr>
10. ICC Dispute Resolution Statistics: 2024. URL: <https://surl.li/wwrawb>
11. Maslow A. H. *Motivation and Personality*. New York: Harper and Row, 1954. 369 p. URL: <https://surl.li/cvbeso>
12. Pierce J. L., Kostova T., Dirks K. Toward a theory of psychological ownership in organizations. *Academy of Management Review*. 2001. № 26. P. 298–310.
13. Richard M. Ryan and Edward L. Deci. *Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being*. University of Rochester. URL: <https://surl.li/datiig>
14. WIPO Arbitration Rules. Effective from July 1, 2021. URL: <https://www.wipo.int/amc/en/arbitration/rules/index.html>

REFERENCES

1. Voloshchuk, O. T. (2011). *Mizhnarodnyi komertsiiyni arbitrazh : navch. posibnyk*. Chernivtsi : Chernivetskyi nats. un-t, 260 s.
2. Voloshchuk, O. T., Zadorozhna, S. M. (2012). Pryntsyp avtonomnosti arbitrazhnoho zasterezhennia v mizhnarodnomu komertsiiynomu arbitrazhi. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: Zbirnyk nauk. prats. Vyp. 618: Pravoznavstvo*. Chernivtsi: ChNU, S. 71–76.
3. Voloshchuk, O. T., Hetmantsev, M. O. (2020). Dotrymannia pryntsypu konfidentsiinosti pry rozghliadi investytsiinykh sporiv v MKAS. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 3. S. 333–338. Retrieved from: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/57.pdf>
4. Voloshchuk, O. T., Hetmantsev, M. O. (2020). Pravovyi status arbitra mizhnarodnoho komertsiiynoho arbitrazhu : monohrafiia / za zah. red. dokt. yuryd. nauk., prof., akad. NAPrN Ukrainy O. D. Krupchana. K. 170 s.
5. *Pravo intelektualnoi vlasnosti : pidruchnyk* / O. S. Yunin, K. R. Rezvorovych, M. P. Yunina ta in. Dnipro : DDUVS, 2025. 148 s.
6. Stupak, O. V. Problema identychnosti v tvorchosti E. Eriksona. Retrieved from: <https://surl.li/guwisi>
7. Bently, A. L., Sherman, V., Gangjee, D., Johnson, Rh. (2022). *Intellectual Property Law* (6th edn). 31 October 2022. <https://doi.org/10.1093/he/9780198869917.001.0001>
8. Born, G. B. (2021). *International Commercial Arbitration*, Kluwer Law Int'l, Retrieved from: <https://surl.lt/lklsfm>
9. Coldham, J., Nimmo, O. (2023). What are moral rights in copyright law? 04 July Retrieved from: <https://surl.li/hwkbmr>
10. ICC Dispute Resolution Statistics: 2024. Retrieved from: <https://surl.li/wwrawb>
11. Maslow, A. H. (1954). *Motivation and Personality*. New York: Harper and Row, 369 p. Retrieved from: <https://surl.li/cvbeso>
12. Pierce, J. L., Kostova, T., & Dirks, K. (2001). Toward a theory of psychological ownership in organizations. *Academy of Management Review*. № 26. R. 298–310.
13. Richard, M. Ryan and Edward L. Deci. *Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being*. University of Rochester. Retrieved from: <https://surl.li/datiig>
14. WIPO Arbitration Rules. Effective from July 1, 2021. Retrieved from: <https://www.wipo.int/amc/en/arbitration/rules/index.html>

Дата першого надходження статті до видання: 20.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.12.2025

«СПЕЦІАЛЬНІСТЬ» СУБ'ЄКТА СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

УДК 343.3/.7

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-15.03>

ОЛЕКСАНДР ГИРИЧ

аспірант кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Львівського державного університету внутрішніх справ, Україна

ohyrychligagro@gmail.com

ORCID: 0009-0002-9032-6057

ОЛЕКСІЙ АВРАМЕНКО

кандидат юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права та кримінології

Львівського державного університету внутрішніх справ, Україна

vinniki@ukr.net

ORCID: 0000-0002-6572-3627

Анотація. Досліджуються наукові праці вітчизняних та іноземних авторів, а також положення діючого законодавства України в частині забезпечення енергетичної безпеки.

Встановлено роль енергетичного сектору, як невід'ємної частини національної безпеки держави. Враховуючи тенденції існування та поширення сучасних ризиків, а також особливості діяльності усіх сфер господарювання в умовах введення правового режиму воєнного стану, наголошено про вплив загроз в галузі енергетичної системи на політику національної безпеки України загалом. Обґрунтовано наявність негативних наслідків російської збройної агресії не лише в межах кордонів нашої держави, а й на європейському та загальносвітовому рівнях. Наголошено на існуванні кризи у сучасному світовому ринку, коли джерела енергії стали об'єктом політичних маніпуляцій на міжнародній арені.

Проаналізовано низку статей Особливої частини Кримінального кодексу України, що передбачають кримінальну відповідальність за суспільно-небезпечні діяння проти енергетичної безпеки України. Виявлено деякі проблемні питання щодо встановлення спеціальних ознак суб'єктів окреслених неправомірних діянь.

Встановлено теоретичні обґрунтування науковців щодо необхідності розгляду віку, з якого можливо притягнути особу до кримінальної відповідальності, як ознаку визнання такого суб'єкта окремих складів кримінальних правопорушень спеціальним. Розглянуто процес кваліфікації суспільно-небезпечних посягань на об'єкти енергетичної системи України, в залежності від громадянства винного. Виявлено особливості притягнення особи до кримінальної відповідальності у випадках, коли: суб'єкт правопорушення наділений подвійним громадянством; іноземець отримує громадянство України; громадянин України позбавляється громадянства.

На підставі аналізу чинного законодавства України, а також позицій вітчизняних і зарубіжних вчених матеріального кримінального права сформульовано можливі варіанти вирішення визначених проблем.

Ключові слова: енергетична безпека, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, ознака, спеціальний суб'єкт.

“SPECIALTY” OF THE SUBJECT OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE ENERGY SECURITY OF UKRAINE

UDC 343.3/.7

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlrichsjournal-2025-15.03>

OLEKSANDR HYRYCH

*Postgraduate Student at the Department of Criminal Law and Criminology,
Faculty № 1*

Lviv State University of Internal Affairs, Ukraine

ORCID: 0009-0002-9032-6057

OLEKSIY AVRAMENKO

*Candidate of Legal Sciences, Professor,
Professor at the Department of Criminal Law and Criminology*

Lviv State University of Internal Affairs, Ukraine

ORCID: 0000-0002-6572-3627

Abstract. The scientific works of domestic and foreign authors are studied, as well as the provisions of the current legislation of Ukraine in terms of ensuring energy security.

The role of the energy sector as an integral part of the national security of the state is established. Taking into account the trends in the existence and spread of modern risks, as well as the peculiarities of the activities of all spheres of the economy in the conditions of the introduction of the legal regime of martial law, the impact of threats in the energy system on the national security policy of Ukraine in general is emphasized. The presence of negative consequences of russian armed aggression not only within the borders of our state, but also at the European and global levels is substantiated. The existence of a crisis in the modern world market is emphasized, when energy sources have become the object of political manipulations in the international arena.

A number of articles of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, which provide for criminal liability for socially dangerous acts against the energy security of Ukraine, have been analyzed. A number of problematic issues have been identified regarding the establishment of special features of the subjects of the outlined unlawful acts.

The theoretical justifications of scientists regarding the need to consider the age from which it is possible to bring a person to criminal liability as a sign of recognizing such a subject of certain criminal offenses as special have been established. The process of qualifying socially dangerous encroachments on the objects of the energy system of Ukraine, depending on the citizenship of the perpetrator, has been considered. The peculiarities of bringing a person to criminal liability have been identified in cases where: the subject of the offense has dual citizenship; a foreigner receives Ukrainian citizenship; a citizen of Ukraine is deprived of citizenship.

Based on the analysis of the current legislation of Ukraine, as well as the positions of domestic and foreign scholars of substantive criminal law, possible options for solving the identified problems have been formulated.

Key words: energy security, criminal liability, criminal offense, sign, special subject.

Постановка проблеми. Енергетична безпека держави полягає у забезпеченні наявності, доступності, а також сталого виробництва палива та енергії. Йдеться не лише про кількість (об'єм) енергоносіїв, а й про належну якість як у нормальних (мирних) умовах, так і в надзвичайних (кризових) ситуаціях. Система енергетичної безпеки захищає державу, її громадян та економіку від дефіциту енергії, який може бути спричинений внутрішніми та зовнішніми факторами.

Одночасно варто наголосити, що енергетична безпека України є складовою не лише національної безпеки держави, а є невід'ємним елементом енергетичної безпеки Європи та світу. Збройна агресія росії призвела до масштабної світової енергетичної кризи, починаючи від непомірних цін на бензин і газ і закінчуючи цінами на вугілля. Відхилення від нормального процесу обміну енергоресурсами, спричинені російським вторгненням на територію України, загрожує економічному світовому балансу, посилюють інфляцію, провокують соціальні заворушення в різних регіонах, а також погіршують відносини між учасниками світової спільноти.

Професор Гарвардського університету Меган О'Салліван з даного приводу наголошувала, що сучасний світ є свідком найгіршої енергетичної кризи з 1970-их років [1, с. 74]. Аналітики енергетичної галузі застерігають, що нинішня ситуація є лише початком щонайменше багаторічної енергетичної кризи. Вчена зазначає, що існування обґрунтованих побоювань пояснюється не лише вторгненням росії в Україну, а можливим настанням глобальних наслідків. Йдеться про енергетичну кризу, яка на відміну від попередньої не обмежиться лише нафтою, а охоплюватиме також газ та електроенергію.

Саме з метою захисту енергетичної системи нашої держави та враховуючи масштаби існуючих (ще з 2014 року) та прогнозованих загроз російської збройної агресії, було розроблено Стратегію енергетичної безпеки України [2]. Стратегія є комплексним планом, що розроблений для забезпечення стабільного, ефективного та безпечного функціонування енергетичного сектору. Основні напрями документу включають інтеграцію енергетичних ринків України з ринками Європейського Союзу, диверсифікацію джерел та маршрутів постачання енергоресурсів, підвищення енергоефективності та розвиток відновлюваних джерел енергії. Враховуючи на час прийняття Стратегії (2021 рік) реалії проведення на сході нашої держави антитерористичної операції, план вже був спрямований на забезпечення енергетичних потреб суспільства, незалежно від зовнішніх загроз, та враховував потреби оборонної сфери, зокрема запобігання залежності від росії.

Дієвість положень Стратегії щодо державної політики у забезпеченні енергетичної безпеки України та сталого розвитку паливно-енергетичного комплексу України вимагає застосування також і засобів кримінально-правової охорони об'єктів енергетичної системи. Кримінальний кодекс України містить низку статей, що передбачають кримінальну відповідальність за посягання на енергетичну безпеку України. Одночасно варто вказати, що існують деякі проблемні питання щодо визначення ознак спеціального суб'єкта таких суспільно-небезпечних діянь. Розбіжності поглядів науковців та представників правоохоронних і судових органів негативно впливають не лише на процес надання статусу «спеціальності» суб'єкту кримінального правопорушення, а й взагалі ставлять під загрозу можливість притягнення винного до кримінальної відповідальності за скоєне.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну основу наукового дослідження становлять роботи вітчизняних та іноземних учених, зміст яких стосується питань енергетичної безпеки України як частини національної безпеки держави та Європи загалом. Елементи енергетичної безпеки були предметом досліджень вчених з різних галузей науки: як частину основоположних інтересів суспільства – Дмитра Разумкова, В'ячеслава Баранніка, Геннадія Рябцева тощо; як об'єкт критичної інфраструктури – Віктора Ляшенка, Юрія Антипова, Олексія Марченка; як напрям економічної безпеки – Анни Жуковської, Анатолія Задоя, Петра Круша тощо. Окремі питання кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням у сфері енергетичної безпеки держави досліджували Богдан Головкін, Юрій Кириченко, Валентина Корж, Юрій Левченко та інші. Одночасно попри низку положень у працях зазначених учених, залишаються невирішеними або дискусійними окремі питання. Зокрема, визначення статусу спеціального суб'єкта деяких складів кримінальних правопорушень проти енергетичної безпеки України.

Метою статті є виявлення та групування ознак спеціальних суб'єктів складів кримінальних правопорушень вітчизняного законодавства, які регламентують відповідальність за неправомірні діяння проти енергетичної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суб'єкт є єдиним елементом складу кримінального правопорушення, поняття якого зазначено безпосередньо у приписах кримінального закону. Ч. 1 ст. 18 кримінального закону визначає суб'єкт кримінального правопорушення, як фізичну осудну особу, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність.

Характеризуючи першу ознаку суб'єкта кримінального правопорушення, варто вказати, що враховуючи предмет дослідження, науковий інтерес спрямований лише на тих суб'єктів, які наділені таким обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення як «фізична особа». Однак, одночасно це не позбавляє можливості за окремі посягання на енергетичну систему України застосовувати до юридичних осіб заходи кримінально-правового характеру. З огляду на положення ст. 96-3 КК України обмежимося лише зазначенням, що до юридичних осіб можливо застосувати заходи кримінально-правового

характеру у випадку посягань на об'єкти енергетики при вчиненні диверсії чи терористичного акту (п.п. 3,4 ч. 1 ст. 96-3 КК).

Наступною ознакою є осудність суб'єкта кримінального правопорушення, зміст якої закріплений у КК України (ч. 1 ст. 19) і визнає особу, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Загалом теоретики солідарні у такому визначенні, що засвідчує низка наукових напрацювань [3, с. 21-22; 4, с. 87] щодо визначення змісту цього поняття та його ролі у встановленні суб'єкта кримінального правопорушення. Крім того, поняття осудності характеризується двома критеріями: юридичним (інтелектуальна ознака – здатність особи у момент вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати характер вчинюваного діяння) та медичним (вольова ознака – здатність особи на момент вчинення правопорушення керувати своїми діями).

Останньою обов'язковою ознакою для формування загального суб'єкта кримінального правопорушення є вимога у досягненні особою певного віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Йдеться про чіткий вік правопорушника, який досягнуто саме на момент вчинення суспільно-небезпечного діяння. Законодавчо закріплений вік кримінальної відповідальності – 16 років (ст. 22 КК України).

Зазначене у ч. 1 ст. 18 КК України визначення передбачає ознаки, що стосуються виключно загального суб'єкта кримінального правопорушення. Набуття статусу «спеціального» вимагає володіння додатковою ознакою, а саме: кримінальне правопорушення вчинено суб'єктом, яким може бути лише певна особа. «Спеціальність» такого суб'єкта складу будь-якого кримінального правопорушення видається можливим віднайти з наступних джерел: 1) відповідної статті Особливої частини КК України, де зазначено, що суб'єктом даного неправомірного діяння є конкретна особа; 2) хоча у статті Особливої частини КК України такого зазначення не має, натомість це є очевидним з її змісту; 3) приписи інших галузей законодавства вказують на спеціальній ознаці суб'єкта.

Враховуючи вищенаведене видається можливим підсумувати, що передбачити поняття кожного із ймовірних спеціальних суб'єктів виключно в кримінально-правових нормах є малоймовірним. Саме тому, поряд із встановленням ознак загального суб'єкта складу кримінального правопорушення, з'ясування змісту конкретних видів спеціального суб'єкта окремих неправомірних діянь призводять до труднощів. Такі пошуки вимагають звернення до приписів інших галузей права, або ж обмежуються лише категоріями теорії, погляди і позиції якої в основному наділені лише рекомендаційним і зазвичай доволі суб'єктивним характером. Як наслідок, це призводить до труднощів у процесі застосування кримінально-правових норм.

Першою ознакою, яка може виокремити суб'єкта кримінального правопорушення з групи загальних є вік. Вище вже зазначалося про вимогу законодавця щодо досягнення 16-ти річного віку. Однак поряд з цією вимогою існують і виключення. Частина 2 статті 19 КК України вказує на кримінальні правопорушення, за вчинення яких відповідальність може наставати навіть і з 14 років.

Досліджуючи неправомірну діяльність, що передбачає відповідальність за посягання на об'єкти енергетики, варто наголосити на наступних складах кримінальних правопорушеннях, де знижено вік суб'єкта:

– стаття 113. Диверсія. Йдеться про випадки, коли знищення чи пошкодження об'єктів енергетики (як різновиду об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення) вчиняється з метою ослаблення держави.

– стаття 258. Терористичний акт. Застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які заподіяли значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків у сфері енергетики.

Окреслені неправомірні діяння набувають особливого значення в умовах сьогодення, коли ступінь суспільної небезпеки і розмір наслідків впевнено зростають упродовж усього періоду повномасштабного вторгнення окупанта. Злочинець залучає неповнолітніх до вчинення різного роду кримінальних правопорушень проти інтересів держави. Прикладом може слугувати спокуса отримання легкої наживи підлітками за надсилання ворогу фото, відео або геолокації об'єктів енергетики, за вчинення вибухів на таких об'єктах тощо. Так, у листопаді 2024 року Служба безпеки України затримала трьох неповнолітніх жителів Кропивницького під час підпалу електропідстанції. За даними слідства, підлітки робили це на замовлення російських спецслужб (в одному з месенджерів представник фсб пообіцяв

юнакам швидкий заробіток в обмін на співпрацю). Усім трьом оголосили підозру у диверсії та обрали запобіжний захід на час слідства тримання під вартою [5].

Таким чином, настання 14-річного віку кримінальної відповідальності вже автоматично робить суб'єкта складу цих кримінальних правопорушень спеціальним, без окремої вказівки законодавця на інші вимоги/ознаки правопорушника (посада, досвід, професійна підготовка тощо). Тобто дана ознака «спеціальності» суб'єкта не передбачає наявності жодних додаткових навиків, умінь чи статусу.

Наступною ознакою суб'єкта кримінального правопорушення проти об'єктів енергетики, яким може бути лише певна особа, є громадянство. Серед можливих форм вчинення державної зради (ст. 111 КК України), кримінальній відповідальності підлягатиме правопорушник який надав допомогу іноземній державі, іноземній організації чи їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України. Вказане кримінальне правопорушення може вчинити виключно громадянин України. Це впливає як із змісту положення ст. 111 КК України, так і з прямої вказівки закріпленої у нормі, а саме «діяння, умисно вчинене громадянином України...».

На перший погляд не виникає жодних проблемних питань щодо встановлення «спеціальності» суб'єкта. Якщо особа є громадянином України – відповідно підлягає кримінальній відповідальності за державну зраду. У випадку відсутності громадянства України, особа вчинивши діяння передбачені статтею 111 КК України, буде визнана суб'єктом складу іншого кримінального правопорушення. Однак, провівши аналіз положень Закону України «Про громадянство України» [6], виникає потреба тлумачень ситуацій, коли особа наділена подвійним громадянством, або коли іноземець отримує громадянство України, або коли громадянина України позбавляють громадянства.

Вкотре варто наголосити, що враховуючи введення правового режиму воєнного стану в Україні, а також масове знищення ворогом вітчизняної критичної інфраструктури, у тому числі і об'єктів енергетичної системи, – питання належності до громадянства набувають особливого значення. Йдеться не лише про правовий зв'язок особи з державою, а про наслідки, коли такий зв'язок набувається або, навпаки, втрачається. У підтвердження актуальності вищенаведеного можна навести нещодавній приклад припинення громадянства України міського голови Одеси Геннадія Труханова, екснардепа Олега Царьова та діяча культури Сергія Полуніна [7]. Враховуючи, що Геннадій Труханов є представником органу місцевого самоврядування, а відтак виконує завдання, пов'язані з діяльністю відповідного органу влади – втрата громадянства України автоматично призвела до дострокового припинення його повноважень як міського голови Одеси.

Під час притягнення до кримінальної відповідальності за державну зраду проблемні питання також можуть виникнути і у випадку наявності у особи подвійного громадянства. Ст. 19 Закону України «Про громадянство України» визначає підстави втрати громадянства, а саме добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави. Однак складність у цьому випадку полягає у тому, що набуття особою громадянства (підданства) іншої держави автоматично не позбавляє його громадянства України. Ч. 5 ст. 19 вказаного закону зазначає, що датою припинення громадянства України у випадках, передбачених цією статтею, є дата видання відповідного Указу Президента України. Приклад з колишнім міським головою Одеси є наглядним доказом цього процесу.

Доктрина кримінального права у такій ситуації обґрунтовує прийняття одного із двох рішень. Перше – факт встановлення подвійного громадянства підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного позбавляє цю особу громадянства України. Відтак втрачається спеціальна ознака суб'єкта кримінального правопорушення «громадянин України». Відповідно вчинене діяння проти об'єктів енергетичної системи буде кваліфікуватися не як державна зрада, а як шпигунство чи за іншими статтями Особливої частини КК України (умисне пошкодження об'єктів електроенергетики; умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства; пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів та ін.) [8, с. 74]. Одночасно варто наголосити, що у такому випадку зазначені норми не охоплюють рівня суспільної небезпеки вчиненого, а відтак така позиція вчених видається не зовсім вірною.

Друга позиція ґрунтується на тому, що громадянин України до втрати громадянства користується усіма правами громадянина України, що передбачені Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами [9, с. 51]. Відповідно статус громадянина України є ознакою спеціального

суб'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111 КК України. Тому факт наявності подвійного громадянства жодним чином не впливає на кваліфікацію державної зради.

Враховуючи неоднозначні позиції та відсутність одностайності поглядів у Верховній Раді України зареєстрований законопроект № 11469 «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» [10]. Відповідно до положень Проекту особа окрім громадянства України може набувати й громадянство іншої держави (множинність), перелік яких визначено Кабінетом Міністрів України. Одночасно наголошується, що особа, яка є громадянином України і має громадянство (підданство) іншої держави на території України визнається виключно громадянином України. Останнє положення підтверджує доцільність та необхідність у разі посягання на об'єкти енергетики у межах складу державної зради притягати таку особу до кримінальної відповідальності.

Висновки. Проведений аналіз складів кримінальних правопорушень проти енергетичної безпеки України надає можливість сформулювати уявлення про суб'єкт вчинення окреслених неправомірних діянь. Загалом кримінально карані діяння, що посягають на об'єкти енергетики вчиняються загальним суб'єктом, який окрім осудності зазвичай має ще й досягти загального віку кримінальної відповідальності. Однак здійснене дослідження як з точки зору наукових підходів розгляду посягань на енергетичну систему України, так і практики застосування кримінально-правових норм засвідчило існування певних проблемних питань щодо визначення ознак надання суб'єкту окремих кримінальних правопорушень статусу «спеціального». Йдеться про випадки зниження законодавцем віку кримінальної відповідальності до 14 років, що автоматично позбавляє суб'єкта кримінального правопорушення загального статусу. Крім того, виникає потреба у кожній конкретній ситуації індивідуально розглядати факт наявності у особи подвійного громадянства, або набуття іноземцем громадянства України, або позбавлення громадянина України громадянства нашої держави.

Доцільність наукових тверджень вчених щодо виявлених проблемних питань набуття статусу спеціального суб'єкта окремих складів кримінальних правопорушень проти енергетичної безпеки України засвідчує використання їх результатів у законотворчому процесі щодо удосконалення змісту кримінально-правових норм охорони об'єктів енергетики.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Narloch Piotr Energy security of the Ukraine and EU in the face of the Russian aggression. *Studia de Securitate*. Krakow. 2023. 13 (1), P. 73–97.
2. Стратегія енергетичної безпеки (Розпорядження Кабінету міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 907-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text>
3. Бурдін В. М. Осудність та неосудність у кримінальному праві України : проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів. 2011. 41 с.
4. Лень В. В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві : монографія / Передм. д.ю.н., проф. Ю.М. Антопяна. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. 180 с.
5. Пробація і книга «Крути.1918»: затриманому на підпалі підстанції підлітку винесли вирок. URL: <https://gre4ka.info/suspilstvo/probaczija-i-knyga-kruty-1918-zatrymanomu-na-pidpali-pidstancziyi-pidlitku-vynesly-vyrok/>
6. Закон України «Про громадянство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>
7. Зеленський припинив громадянство Труханову, Царьову і Полуніну. URL: <https://suspilne.media/1138780-zelenskij-pozbaviv-ukrainskogo-gromadanstva-truhanova-carova-ta-polunina>
8. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменного. Луганськ : Видавництво «Елтон-2». 2012. Т. 1. 780 с.
9. Зайцев О. В. До питання державної зради у формі шпигунства (ст.111 КК України). *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017 р. №3 (79). С.48–58.
10. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44687>

REFERENCES

1. Narloch Piotr Energy security of the Ukraine and EU in the face of the Russian aggression. *Studia de Securitate*, Krakow. 2023. 13 (1), P. 73 – 97.
2. Energy Security Strategy (Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 04.08.2025 No. 907-r). 2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

3. Burdin, V. M. (2011). Sanity and insanity in the criminal law of Ukraine: problems of theory and practice. abstract of the dissertation of Doctor of Law: 12.00.08. *Lviv State University of Internal Affairs*. Lviv. 41 с. [in Ukrainian].
4. Len, V. V. (2008). Sanity in criminal law and legislation Monografia. Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. Lira LTD, 180 с. [in Ukrainian].
5. Probation and the book "Cool.1918": a teenager detained for setting fire to a substation was sentenced. 2025. Retrieved from: <https://gre4ka.info/suspilstvo/probaczziya-i-knyga-kruty-1918-zatrymanomu-na-pidpali-pidstancziyi-pidlitku-vynesly-vyrok/> [in Ukrainian].
6. Law of Ukraine “On Citizenship of Ukraine”. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> [in Ukrainian].
7. Zelenskyy terminated the citizenship of Trukhanov, Tsarev, and Polunin. 2025. Retrieved from: <https://suspilne.media/1138780-zelenskij-pozbaviv-ukrainskogo-gromadanstva-truhanova-carova-ta-polunina> [in Ukrainian].
8. Dudorov, O. O. (2012). Criminal law (Special part). Luhansk. Vydavnytvo Elton-2 T. 1. 780 с. [in Ukrainian].
9. Zajtsev, O. V. (2017). On the issue of high treason in the form of espionage (Article 111 of the Criminal Code of Ukraine). *Luhanskyj universytet vnutrishnix sprav*. №3 (79). С.48–58. [in Ukrainian].
10. Draft Law on Amendments to Certain Laws of Ukraine on Ensuring the Implementation of the Right to Acquire and Maintain Citizenship of Ukraine. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44687> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.12.2025

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МОДЕЛІ «БАРНАХУС» В УКРАЇНІ

УДК 343.6

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2025-15.04>

ТЕТЯНА ГРЕКУЛ-КОВАЛИК

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та прав людини*

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

t.hrekul-kovalik@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-4339-3927

SCOPUS ID: 59424971900

Анотація. У науковій статті досліджено процес імплементації моделі «Барнахус» в Україні як інструменту ефективного захисту прав дітей, які постраждали від насильства або стали його свідками. В умовах зростання кількості випадків домашнього та сексуального насильства над дітьми, що фіксується в офіційній статистиці, особливого значення набуває створення інституційних і законодавчих механізмів, які відповідають принципам «дружнього правосуддя» та забезпечують комплексний підхід до надання допомоги дитині. У центрі уваги дослідження – аналіз нормативно-правової бази, яка формує підґрунтя для функціонування спеціалізованих центрів за моделлю «Барнахус», а також її відповідність міжнародним стандартам, зокрема положенням Конвенції ООН про права дитини, Стамбульської конвенції та європейським стандартам функціонування таких центрів.

Розглянуто основні етапи впровадження моделі «Барнахус» в Україні: від схвалення Національної стратегії реформування системи правосуддя для дітей до прийняття у 2024 р. закону, що закріплює правові підстави функціонування таких центрів. Визначено ключові законодавчі новації, які забезпечують інституційне закріплення моделі, серед яких: заборона альтернативного вирішення спорів у справах щодо домашнього насильства, закріплення центрів «Барнахус» як спеціалізованих служб підтримки, визначення вікоадаптованих процедур допиту дитини тощо.

На основі системного аналізу чинного законодавства та підзаконних актів окреслено правові прогалини, що перешкоджають повноцінному функціонуванню моделі, та вказано на необхідність подальшого вдосконалення механізмів міжвідомчої координації, підготовки кадрів та розширення географії функціонування центрів. Авторка підкреслює, що законотворча ініціатива щодо впровадження моделі «Барнахус» – це не лише відповідь на внутрішні суспільні виклики, а й свідчення виконання міжнародних зобов'язань України у сфері захисту прав дитини.

Ключові слова: модель «Барнахус», насильство над дітьми, дружнє правосуддя, законодавство України, захист прав дитини, допит дітей.

LEGAL AND REGULATORY FRAMEWORK FOR THE BARNAHUS MODEL IN UKRAINE

UDC 343.6

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2025-15.04>

TETIANA HREKUL-KOVALYK

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Theory of Law and Human Rights*

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

t.hrekul-kovalik@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-4339-3927

SCOPUS ID: 59424971900

Abstract. The article analyzes the process of implementing the Barnahus model in Ukraine as a tool for effective protection of the rights of children who have suffered from or witnessed violence. In the context

of the increasing number of cases of domestic and sexual violence against children recorded in official statistics, it is of particular importance to create institutional and legislative mechanisms that comply with the principles of «friendly justice» and ensure a comprehensive approach to providing assistance to children. The focus of the study is to analyze the legal framework that forms the basis for the functioning of specialized centers based on the Barnahus model, as well as its compliance with international standards, in particular the provisions of the UN Convention on the Rights of the Child, the Istanbul Convention and European standards for the functioning of such centers.

It is examined the main stages of implementation of the Barnahus model in Ukraine: from the approval of the National Strategy for Reforming the Justice System for Children to the adoption of a law in 2024 that establishes the legal basis for the functioning of such centers. The article identifies the key legislative innovations that ensure the institutionalization of the model, including: the prohibition of alternative dispute resolution in cases of domestic violence, the establishment of Barnahus centers as specialized support services, the definition of age-appropriate procedures for interrogating a child, etc.

Based on a systematic analysis of current legislation and by-laws, the author outlines the legal gaps that impede the full functioning of the model and points out the need for further improvement of interagency coordination mechanisms, professional training, and the expansion of the geographical coverage of the centers. It is emphasized that the legislative initiative to introduce the Barnahus model is not only a response to internal social challenges, but also evidence of Ukraine's fulfillment of its international obligations in the field of child protection.

Key words: Barnahus model, violence against children, friendly justice, Ukrainian legislation, child protection, interrogation of children.

Постановка проблеми. В умовах зростання кількості випадків насильства над дітьми в Україні (особливо в умовах повномасштабного вторгнення), питання забезпечення ефективного захисту прав дитини набуває особливої ваги. Протягом останніх років захист дітей від жорстокого поводження, сексуального та домашнього насильства став одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері правосуддя та соціального захисту.

Проблема відсутності вікоадаптованих процедур допиту дітей, недостатня підготовка спеціалістів, а також нерозвиненість міжвідомчої координації призводять до повторної травматизації постраждалих. Існуючі «застарілі» механізми не повною мірою відповідають міжнародним стандартам забезпечення добробуту та безпеки дитини у процесі правосуддя. Як відповідь на ці виклики, в Україні в останні роки розпочався процес поступової імплементації моделі «Барнахус».

Актуальність дослідження зумовлена не лише потребою у комплексному аналізі розвитку нормативної бази впровадження цієї моделі в Україні, а й необхідністю критичної оцінки її відповідності міжнародним стандартам. Особливого значення набуває систематизація законодавчих положень, які забезпечують реалізацію принципів «дружнього правосуддя» для дитини, враховуючи вимоги Конвенції ООН про права дитини, Стамбульської конвенції та Європейських стандартів Барнахус. Отож, дослідження правових аспектів імплементації моделі «Барнахус» в Україні, вважаємо, своєчасним та суспільно важливим кроком до вдосконалення національного механізму захисту дітей, які постраждали від насильства або стали його свідками.

Метою дослідження став комплексний аналіз національного законодавства, що регулює впровадження та розвиток моделі «Барнахус» в Україні.

Дослідження зазначеної проблематики перебуває на етапі активного розвитку. В Україні модель «Барнахус» поступово стає об'єктом аналітичних досліджень, основний фокус яких зосереджено на її адаптації до національного контексту. В центрі уваги перебувають питання правового регулювання діяльності центрів, впливу моделі на якість досудового розслідування та судових процесів, зокрема через використання відеозаписів допитів. З-поміж вітчизняних науковців, які досліджують впровадження та розвиток моделі «Барнахус», назвемо Т. Бугаєць [19], Т. Грекул-Ковалик [2; 3], О. Дубіна [4], М. Засульську [5], Н. Калинюк та Н. Гуменну [1], Т. Павленка й М. Корабль [10], П. Пархоменка [11], М. Поповича [12] та ін. Однак сьогодні ще відчувається брак наукових досліджень, присвячених правовому регулюванню цієї моделі в Україні. Це пов'язано з нещодавнім прийняттям профільного закону та відповідним оновленням чинної законодавчої бази. Також спостерігається відсутність практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності центрів «Барнахус» як інноваційної міждисциплінарної платформи, спрямованої на захист прав дітей.

В Україні питання захисту дітей від насильства та жорстокого поводження в останні роки набуло статусу одного з пріоритетних напрямів державної політики у сферах правосуддя та соціального захисту. Така динаміка зумовлена як внутрішніми потребами суспільства, так і міжнародними зобов'язаннями України перед такими організаціями, як ООН, Рада Європи, Європейський Союз тощо.

За офіційними даними, у 2023 р. Національна поліція України отримала понад 216 тисяч звернень щодо випадків домашнього насильства, з яких близько 7 тисяч – безпосередньо від дітей. Було підтверджено факти насильства щодо 9,5 тисяч дітей. Станом на жовтень 2023 р. зареєстровано понад 5 тисяч кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством стосовно дітей [10, с. 488]. Звіт «Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні: 2024», підготовлений Українським інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка, містить всебічний аналіз основних викликів, з якими стикаються діти в сучасних умовах [6]. Згідно з даними звіту, у період 2022–2023 років кількість зареєстрованих випадків сексуального насильства над дітьми зросла на 67 % – з 526 до 880 випадків. У 2023 р. діти становили 86 % усіх потерпілих від звалтування, а серед зареєстрованих випадків домашнього насильства 8 % стосувалися саме дітей. Щодо вікових характеристик постраждалих, майже 40 % усіх дітей-жертв злочинів були віком до 14 років. Варто наголосити, що, попри поширений стереотип про те, що сексуальному насильству найчастіше зазнають підлітки, статистичні дані свідчать про значну частку жертв віком до 10 років.

На жаль, сьогодні ще немає конкретної офіційної статистики насильства над дітьми в Україні за перше півріччя 2025 р. Однак, доступна інформація про загальну ситуацію з домашнім насильством, яке також може стосуватися дітей, та випадки сексуального насильства над дітьми лише підтверджують негативну тенденцію до їхнього зростання в Україні [9; 17].

Особливо гостро постає проблема невизнання дітей потерпілими у випадках, коли вони є свідками домашнього насильства. У більшості випадків їх визнають потерпілими лише за наявності прямого фізичного або іншого виду насильства, спрямованого безпосередньо проти них. Такий підхід є хибним, оскільки навіть у ролі свідків насильства дитина зазнає суттєвої шкоди, передусім психічного та емоційного характеру. Особливої уваги потребує питання достовірності статистичних даних. Хоча в Єдиному реєстрі досудових розслідувань фіксуються випадки насильства щодо дітей, ці цифри не відображають реального масштабу проблеми. Часто діти не повідомляють дорослим про пережите насильство, або ж дорослі, маючи інформацію про такі випадки, не звертаються до відповідних органів чи служб [18]. Крім того, в наявній статистиці відсутні відомості про ситуацію на тимчасово окупованих територіях та в регіонах, де тривають активні бойові дії.

Слід також зазначити, що впродовж останніх років суттєвою проблемою залишалася відсутність спеціалізованих процедур для допиту дітей, які стали жертвами злочинів. Їх допит у поліції чи судах часто відбувався без урахування вікових та психологічних особливостей, що призводило до повторної травматизації. Навіть опитування в так званих «зелених кімнатах» – спеціально облаштованих приміщеннях при підрозділах поліції, яких станом на листопад 2024 р. в Україні налічувалося вже 159, – нерідко супроводжувалося додатковим стресом для дитини, попри певну ефективність їхньої роботи [7, с. 105]. Таким чином, офіційна статистика засвідчує нагальну потребу не лише в інституційних трансформаціях та переосмисленні практики захисту дітей, які постраждали від насильства або стали його свідками, а й у законодавчих змінах. Лише наприкінці другого десятиріччя XXI ст. в Україні розпочалося поступове усунення недоліків у процедурах допиту дітей-жертв злочинів. Важливою передумовою цього процесу стало ухвалення нормативно-правових актів, які відповідають міжнародним зобов'язанням держави щодо впровадження моделі «Барнакус» та адаптації національного законодавства до відповідних стандартів.

Відправною точкою та правовою основою для впровадження моделі «Барнакус» у державні та правові інституції сучасної України стало Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р., яким було схвалено Національну стратегію реформування системи правосуддя для дітей на період до 2023 р. [16].

Імплементация моделі «Барнакус» у національну правову систему відбувається за підтримки Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх та Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. У липні 2020 р. була створена спеціальна робоча група з впровадження цієї моделі, до складу якої увійшли представники державних органів, міжнародних структур та громадських

організацій [1, р. 24]. Подальшим кроком стало підписання 17 серпня 2021 р. Меморандуму про взаєморозуміння між органами державної влади України та ЮНІСЕФ, що заклало інституційні засади для розширення співпраці в межах реалізації моделі «Барнахус» [8].

Важливим етапом в організаційно-правовому процесі впровадження моделі «Барнахус» в Україні став Указ Президента України «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» від 21 вересня 2020 р. В акті глава держави зобов'язав Кабінет Міністрів України у шестимісячний термін розробити та внести на розгляд Верховної Ради законопроекти, спрямовані на забезпечення додаткових процесуальних гарантій для неповнолітніх під час проведення інтерв'ю та інших процесуальних дій. Згідно з абзацом другим пункту 2 Указу, зазначені законодавчі ініціативи мали базуватися на найкращих міжнародних практиках, зокрема на моделі «Барнахус» [15]. У межах реалізації цього доручення, в червні 2021 р. урядом було подано до парламенту законопроект «Про правосуддя, дружнє до дитини». Однак, попри свою актуальність, через два роки він був знятий з розгляду.

Наступним етапом розвитку та законодавчого закріплення моделі «Барнахус» в Україні стало ухвалення 26 липня 2024 р. «Порядку реалізації пілотного проекту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус)» [14].

Кульмінацією законодавчого оформлення функціонування таких центрів став Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі» від 20 листопада 2024 р. [13]. Хоча в самому законі відсутня пряма згадка про модель «Барнахус», його положення фактично врегулюють діяльність спеціалізованих центрів допомоги дітям, які постраждали від насильства або стали його свідками, відповідно до концепції цієї моделі. Цей нормативно-правовий акт не лише доповнив національне законодавство, а й запровадив ефективний механізм захисту дітей, орієнтований на безпеку, психологічну підтримку та доступ до справедливого правосуддя. Він заклав правові підвалини для розширення мережі центрів у тих регіонах, які наразі не охоплені пілотним проектом, та надав цим установам офіційний статус спеціалізованих служб підтримки з чітко визначеними стандартами функціонування.

Основні новації закону можна узагальнити у такі ключові положення: а) чіткий розподіл функцій між органами державної влади у сфері протидії насильству з метою посилення міжвідомчої координації та уникнення дублювання повноважень; б) заборона застосування альтернативних способів вирішення спорів (зокрема медіації) у справах, пов'язаних із домашнім насильством або насильством за ознакою статі; в) офіційне включення центрів, що функціонують за моделлю «Барнахус», до переліку спеціалізованих служб підтримки для осіб, які постраждали від відповідних форм насильства. Таким чином, із прийняттям цього Закону концепція «дружнього правосуддя» для дитини набула не лише декларативного, а й реального змісту в законодавчій практиці України.

Законодавче регулювання діяльності українських центрів, що функціонують за моделлю «Барнахус», охоплює не лише вже згадані нормативно-правові акти, а й низку інших, що формують цілісну правову основу для їх діяльності.

Беззаперечно, правовим підґрунтям розвитку моделі в Україні вважається фундаментальна норма основного закону нашої держави, яка гарантує, що будь-яке насильство над дитиною чи її експлуатація переслідуються за законом (ст. 52 Конституції України). Ст. 150, 152, 153, 155, 156, 156¹ Кримінального кодексу України стосуються злочинів проти дітей, визначають міру відповідальності за насильство над дітьми та встановлюють покарання для винних осіб.

Особливий інтерес у межах досліджуваної проблематики викликають ст. 226 Кримінального процесуального кодексу України, яка визначає особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи в досудовому розслідуванні, а також ст. 354, що закріплює особливості допиту малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого під час судового розгляду (з акцентом! на п. 4, що дозволяє допит поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції, тобто дистанційного судового провадження). Ст. 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення стосується вчинення домашнього насильства, включаючи фізичне, психологічне й економічне, яке може завдати шкоди як фізичному, так і психічному здоров'ю потерпілого, зокрема дітей.

Не менш важливі положення Закону України «Про охорону дитинства», що закріплює основні принципи та підходи до захисту прав дітей, включаючи забезпечення їхнього права на життя, здоров'я, освіту, розвиток і виховання у сім'ї, а також встановлює основні засади державної політики у цій сфері, які повинні ґрунтуватися на забезпеченні якнайкращих інтересів дитини, та правові приписи Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», що містить організаційно-правові принципи запобігання і протидії домашньому насильству, визначає основні напрями державної політики у сфері, спрямованій на захист прав та інтересів дітей, які постраждали від такого насильства.

З-поміж підзаконних нормативно-правових актів, які мають важливе значення для розвитку моделі «Барнахус» в Україні виділимо Розпорядження Кабінету Міністрів України № 361-р від 21 квітня 2021 р., який затверджує план невідкладних заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства та № 256-р від 22 березня 2024 р., що визначив національний план превентивних заходів щодо припинення та запобігання грубим порушенням прав дітей в умовах збройної агресії російської федерації проти України. Постанова уряду № 551 від 14 травня 2024 р. фіксує порядок виявлення, повернення, забезпечення супроводу та реінтеграції дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. Абз. 3 п. 19 цієї Постанови закріплює проведення опитування дитини у найближчому центрі моделі «Барнахус», у разі неможливості забезпечення проведення такого опитування у Центрі захисту прав дитини.

Висновки. Отже, законодавче врегулювання впровадження моделі «Барнахус» в Україні набуває ключового значення для забезпечення ефективного захисту прав дитини та надання їй комплексної підтримки. Національне законодавство, враховуючи кращі міжнародні практики, спрямоване на налагодження ефективної координації та взаємодії між органами державної влади, установами та службами, які працюють у сфері захисту прав дітей. Водночас офіційне включення центрів, що функціонують за моделлю «Барнахус», до переліку спеціалізованих служб підтримки сприяє упорядкуванню та систематизації їхньої діяльності, а також створює передумови для розширення практики їх функціонування на регіони, які наразі не охоплені пілотним проектом.

Загалом, процес становлення моделі «Барнахус» в Україні здійснюється з урахуванням ключових прав, свобод та законних інтересів дітей – як жертв, так і свідків злочинів. Ці засади базуються на положеннях Конвенції ООН про права дитини, а також знайшли відображення у відповідних нормативно-правових актах Ради Європи та Європейського Союзу, професійних настановах і Європейських стандартах якості функціонування моделі.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Kalyniuk N., Humenna N. On The Implementation And Functioning Of The «Barnahus». *Visegrad Journal on Human Rights*. 2024. №. 1. P. 22–28. URL: <https://journals.urau.ua/journal-vjhr/article/view/303308>.
2. Грекул-Ковалик Т. А. Європейський досвід впровадження моделі «Барнахус». *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія : Право*. Вип. 91. Ч. 1. 2025. С. 44–49. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/8.pdf>.
3. Грекул-Ковалик Т. А. Основні етапи розвитку та принципи моделі «Барнахус». *Актуальні дослідження правової та історичної науки. Випуск 73 : матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 12 – 13 червня 2025 р.)* / редкол. : О. Яремко та ін. ГО «Наукова спільнота». WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФО-П Шпак В. Б. 2025. С. 6–9. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4163.
4. Дубіна О. М. Практика Європейського Союзу щодо впровадження моделі «Барнахус». *Матеріали Міжнародної інтернет-конференції*. 2024. 5 березня. URL: <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/5389/>.
5. Засульська М. Запровадження моделі «Барнахус» в Україні та міжнародний досвід. *Медичний конструктор*. 27 листопада 2023 р. URL: <https://medconstructor.org/analytics/zaprovadzhennya-modeli-barnahus-v-ukrayini-ta-mizhnarodnij-dosvid/>.
6. Інформаційна онлайн-платформа «Центр Знань». Становище дітей в Україні: цифри та аналіз. 2025. 24 лютого. URL: <https://knowledge.org.ua/stanovishhe-ditej-v-ukraini-cifri-ta-analiz/>.
7. Малиновська Т. М. «Зелена кімната» як ефективна форма роботи з дітьми, що потерпіли від сексуального насильства. *Європейські перспективи*. 2021. № 3. С. 103–107. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/11/103-_Malynovska.pdf.
8. Меморандум про взаєморозуміння з питань сприяння впровадженню моделі «Барнахус» від 17 серпня 2021 р. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/bagatostoronnij-memorandum-barnahus.pdf>.

9. На 36 % побільшало випадків домашнього насилля в Україні за 2024 рік. *OpenDatabot*. 2024. 19 червня. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/domestic-violence-2024-5>
10. Павленко Т. А., Корабль М. Г. Домашнє насильство щодо дітей в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 486–488. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/118>
11. Пархоменко П. І. Організаційно-правові засади запровадження моделі «Барнахус». *Правові новели*. 2021. Вип. 15. С. 65–71. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2021.15.08>
12. Попович М. Модель «Барнахус»: приклад інноваційної еволюції на користь прав дитини під час розслідування кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія : Право*. 2024. Вип. 82. Ч. 3. С. 289–294. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/47-2.pdf>
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі : Закон України від 20 листопада 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4073-20#Text>.
14. Про затвердження Порядку реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус) : Наказ Міністерства юстиції України, Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України від 26 липня 2024 р. № 2218/5/180/523/352-Н/1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text>.
15. Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства : Указ Президента України від 21 вересня 2020 р. № 398/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/2020#Text>.
16. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>.
17. Ребрик О. За час великої війни в Україні зросло кількість випадків сексуального та домашнього насильства, особливо проти дітей. *Громадське радіо*. 11 листопада. 2024. URL: <https://hromadske.radio/news/2024/11/11/za-chas-velykoi-viyny-v-ukraini-zroslo-kilkist-vypadkiv-seksualnoho-ta-domashnoho-nasyilstva-osoblyvo-proty-ditey>.
18. У центрах «Барнахус» допомогу отримали 162 дитини, які постраждали від насильства. *Українформ*. 2023. 24 листопада. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3791328-u-centrah-barnahus-dopomogu-otrimali-162-ditini-aki-postrazhdali-vid-nasilstva.html>.
19. Халдорссон О. Л., Бугаць Т. Правовий аналіз роботи моделі «Барнахус» в Україні: доповідь за дорученням Департаменту захисту прав дитини Директорату протидії дискримінації. 2023. 58 с. URL: https://www.navs.edu.ua/images/news/img/2021/04/090421_9.pdf.

REFERENCES

1. Kalyniuk, N., Humenna, N. (2024). On The Implementation And Functioning Of The «Barnahus». *Visegrad Journal on Human Rights*, 1, 22–28. Retrieved from: <https://journals.urau.ua/journal-vjhr/article/view/303308>.
2. Hrekul-Kovalyk, T. A. (2025). Yevropeyskyi dosvid vprovadzhennia modeli «Barnakhus». *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriiia : Pravo*, 91/1, 44–49. Retrieved from: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/8.pdf>.
3. Hrekul-Kovalyk, T.A. (2025). Osnovni etapy rozvytku ta pryntsyropy modeli «Barnakhus». Aktualni doslidzhennia pravovoi ta istorychnoi nauky. Vypusk 73 : *materialy Mizhnarodnoi naukovoï internet-konferentsii* (m. Ternopil, Ukraina, m. Opole, Polshcha, 12–13 chervnia 2025 r.) / redkol. : O. Yaremko ta in. HO «Naukova spilnota». WSZIA w Opolu. Ternopil : FO-P Shpak V. B., 6–9. Retrieved from: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4163.
4. Dubina, O. M. (2024). Praktyka Yevropeiskoho Soiuzu shchodo vprovadzhennia modeli «Barnakhus». *Materialy Mizhnarodnoi internet-konferentsii*, 5 bereznia. Retrieved from: <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/5389/>.
5. Zasulska, M. (2023). Zaprovadzhennia modeli «Barnakhus» v Ukraini ta mizhnarodnyi dosvid. *Medychnyi konstruktor*; 27 lystopada. Retrieved from: <https://medconstructor.org/analytics/zaprovadzhennya-modeli-barnaxus-v-ukrayini-ta-mizhnarodnij-dosvid/>.
6. *Informatsiina onlain-platforma «Tsentr Znan». Stanovyshche ditei v Ukraini: tsyfry ta analiz.* (2025), 24 liutoho. Retrieved from: <https://knowledge.org.ua/stanovishhe-ditei-v-ukraini-cifri-ta-analiz/>.
7. Malynovska, T. M. (2021). «Zelena kimmata» yak efektyvna forma roboty z ditmy, shcho poterpily vid seksualnoho nasyilstva. *Yevropeyski perspektyvy*, 3, 103–107. Retrieved from: <https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/11/103- Malynovska.pdf>.
8. *Memorandum pro vzaïmorozuminnia z pytan sprianiia vprovadzhenniu modeli «Barnakhus» vid 17 serpnia 2021 r.* Retrieved from: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/bagatostoronnij-memorandum-barnahus.pdf>.
9. Na 36% pobilshalo vypadkiv domashnoho nasyllia v Ukraini za 2024 rik. (2024). *OpenDatabot*, 19 chervnia. Retrieved from: <https://opendatabot.ua/analytics/domestic-violence-2024-5>.
10. Pavlenko, T. A., Korabl, M. H. (2023). Domashnie nasyilstvo shchodo ditei v umovakh viiny. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 10, 486–488. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/118>.
11. Parkhomenko, P. I. (2021). Orhanizatsiino-pravovi zasady zaprovadzhennia modeli «Barnakhus». *Pravovi novely*, 15, 65–71. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2021.15.08>.

12. Popovych, M. (2024). Model «Barnakhus»: pryklad innovatsiinoi evoliutsii na koryst prav dytyny pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya : Pravo*, 82/3, 289–294. Retrieved from: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/47-2.pdf>.

13. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia mekhanizmu zapobihannia ta protydii domashnomu nasyilstvu ta nasyilstvu za oznakoiu stati : Zakon Ukrainy vid 20 lystopada 2024 r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4073-20#Text>.

14. Pro zatverdzhennia Poriadku realizatsii pilotnoho proiektu shchodo zaprovadzhennia tsestriv zakhystu dytyny (za modelliu Barnakhus) : Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy, Ofisu Heneralnoho prokurora, Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy, Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy, Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy vid 26 lystopada 2024 r., 2218/5/180/523/352-N/1306. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text>.

15. Pro nevidkladni zakhody iz zapobihannia ta protydii domashnomu nasyilstvu, nasyilstvu za oznakoiu stati, zakhystu prav osib, yaki postrazhdaly vid takoho nasyilstva : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 21 veresnia 2020 r., 398/2020. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/2020#Text>.

16. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii reformuvannia systemy yustytzii shchodo ditei na period do 2023 roku : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 hrudnia 2018 r., 1027-r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>.

17. Rebryk, O. (2024). Za chas velykoi viiny v Ukraini zroslo kilkist vypadkiv seksualnoho ta domashnoho nasyilstva, osoblyvo proty ditei. *Hromadske radio*, 11 lystopada. Retrieved from: <https://hromadske.radio/news/2024/11/11/za-chas-velykoi-viiny-v-ukraini-zroslo-kilkist-vypadkiv-seksualnoho-ta-domashnoho-nasyilstva-osoblyvo-proty-ditei>.

18. *U tsestrakh «Barnakhus» dopomohu otrymaly 162 dytyny, yaki postrazhdaly vid nasyilstva. Ukrinform.* (2023). 24 lystopada. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3791328-u-centrah-barnakhus-dopomogu-otrimali-162-ditini-aki-postrazhdali-vid-nasyilstva.html>.

19. Khaldorsson, O. L., Buhaiets T. (2023). Pravovyi analiz roboty modeli «Barnakhus» v Ukraini: dopovid za doruchenniam Departamentu zakhystu prav dytyny Dyrektoratu protydii dyskryminatsii. 58 s. Retrieved from: https://www.navs.edu.ua/images/news/img/2021/04/090421_9.pdf.

Дата першого надходження статті до видання: 15.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.12.2025

COMPARATIVE APPROACHES TO THE INTERPRETATION OF WILLS IN SELECTED LEGAL SYSTEMS

UDC 347.6

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlachsjournal-2025-15.05>

OKSANA KIRIIAK

Associate Professor at the Department of Private Law

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

ORCID: 0000-0001-8850-805X

SCOPUS ID: 57221994153

Abstract. This article examines comparative approaches to the interpretation of wills in selected legal systems, with particular attention to the persistent tension between testamentary formalism and the imperative to give effect to the testator's genuine intentions. Building on doctrinal analysis and comparative methodology, the study demonstrates that succession law, traditionally characterized by rigid formal requirements, is undergoing a gradual but discernible transformation toward more context-sensitive interpretative models. The article analyses judicial techniques governing the admissibility of extrinsic evidence, the scope of interpretative discretion, and the evolving role of autonomy of will in both common law and civil law traditions. It is argued that contemporary developments reveal a functional convergence across jurisdictions, whereby formal certainty is increasingly balanced against substantive justice. The findings suggest that rigid exclusionary doctrines no longer adequately respond to the social and normative complexities of modern testamentary practice. The article concludes by assessing the implications of these trends for ongoing civil law reforms, including recodification processes, and by proposing a conceptual framework capable of reconciling legal certainty with intention-oriented interpretation in succession law.

Key words: interpretation of wills, succession law, testamentary autonomy, legal formalism, comparative private law.

ПОРІВНЯЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ЗАПОВІТІВ У ВИБРАНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ

УДК 347.6

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlachsjournal-2025-15.05>

ОКСАНА КИРЯК

доцент кафедри приватного права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

ORCID: 0000-0001-8850-805X

SCOPUS ID: 57221994153

Анотація. У статті здійснено порівняльно-правовий аналіз підходів до тлумачення заповітів у вибраних правових системах із фокусом на неспівпадіннях між формалізмом спадкового права та необхідністю реалізації справжньої волі заповідача. На основі доктринального та компаративного методів обґрунтовується висновок про поступову трансформацію спадкового права від жорстко формалізованих моделей до контекстуально чутливих підходів тлумачення. Досліджуються судові практики щодо допустимості зовнішніх доказів, межі судового розсуду та сучасне розуміння автономії волі у традиціях загального і континентального права. Доведено наявність функціональної конвергенції правових систем, за якої правова визначеність дедалі частіше узгоджується з вимогами матеріальної справедливості. Зроблено висновки щодо значення цих тенденцій для сучасних процесів кодифікації цивільного законодавства та запропоновано концептуальну модель узгодження формальної визначеності з інтенційно орієнтованим тлумаченням заповіту.

Ключові слова: тлумачення заповіту, спадкове право, автономія волі, формалізм у праві, порівняльне приватне право.

The construction of testamentary instruments constitutes one of the most conceptually significant and practically sensitive areas of succession law, as it operates at the intersection between the formal articulation of last wishes and the legal system's obligation to give effect to the testator's authentic volitional intent. Because a will becomes operative only after the death of its author, the interpretative process necessarily involves a reconstructive exercise carried out in conditions of evidentiary and contextual asymmetry, which renders the task of interpretation both legally complex and normatively consequential. Courts and other decision-making bodies are therefore required to navigate carefully between the literal wording of testamentary provisions, the formal validity requirements imposed by law, and broader considerations of fairness and coherence within the legal order.

Despite marked divergences among legal systems in terms of doctrinal premises, interpretative techniques, and the permissible scope of judicial discretion, a comparative inquiry reveals a striking convergence in the underlying concerns that shape testamentary interpretation. Across jurisdictions, legal actors grapple with the challenge of harmonizing respect for individual autonomy with the demands of statutory compliance and the preservation of legal certainty. This article undertakes a comparative examination of interpretative approaches to wills within common law, civil law, and mixed legal systems, analyzing statutory norms alongside selected judicial decisions in order to identify prevailing trends, structural tensions, and emerging models of intention-sensitive interpretation.

The interpretation of wills represents one of the most intricate and normatively charged domains of succession law, as it directly concerns the posthumous realization of individual autonomy while simultaneously engaging the systemic imperatives of legal certainty, predictability, and institutional legitimacy. As Langbein persuasively argued in his seminal contribution on substantial compliance, "the law of wills is notorious for its harsh and relentless formalism," [9, p. 489] a premise that remains central to contemporary discussions on the evolution of interpretative methodologies in succession law. Unlike *inter vivos* legal acts, wills operate in a context marked by the irreversible absence of the author of intent, which fundamentally transforms the interpretative task into an exercise of reconstruction rather than clarification. In modern legal systems, this problem is exacerbated by profound socio-legal transformations, including the internationalization of family relations, increased longevity, pluralization of household structures, and the growing frequency of cross-border estates. These developments intensify the risk of interpretative fragmentation and inconsistent judicial outcomes, thereby elevating will interpretation from a doctrinal issue to a matter of practical significance for courts, legal practitioners, and policymakers alike. Consequently, the interpretative framework applied to wills has far-reaching implications not only for individual heirs, but also for the coherence of succession law as a system and for public confidence in the administration of justice.

The interpretative treatment of testamentary instruments represents one of the most theoretically complex and practically consequential domains of succession law, precisely because it determines how individual autonomy is realized after death while simultaneously testing the limits of legal certainty and the legitimacy of judicial intervention. In contrast to *inter vivos* legal acts, which are concluded and interpreted in the presence of all relevant parties, wills operate within a unique legal environment defined by the irrevocable absence of the testator. This structural condition necessitates a retrospective reconstruction of intention, undertaken without the possibility of clarification or correction by the author of the disposition, and thereby exposes the interpretative process to heightened risks of indeterminacy and contestation.

These challenges are further intensified by contemporary socio-legal transformations. The increasing frequency of cross-border successions, the diversification of family models, and the emergence of non-traditional forms of testamentary expression place significant pressure on established interpretative doctrines. As a result, courts are more frequently confronted with situations in which rigid adherence to formal textual analysis may produce inconsistent or normatively unsatisfactory outcomes. In this broader context, the interpretation of wills transcends its traditional doctrinal confines and becomes a focal point for assessing the coherence of private law, the balance between autonomy and protection, and the safeguarding of the legitimate expectations of heirs and beneficiaries within an evolving legal landscape.

The scientific discourse on the interpretation of wills has produced a substantial body of scholarship within both civil law and common law traditions, addressing issues such as the hierarchy of interpretative methods, the evidentiary limits of intention reconstruction, and the role of equity in correcting testamentary defects. Civil law literature has traditionally emphasized systematic interpretation grounded in statutory

provisions, often prioritizing textual coherence and objective meaning, while common law scholarship has elaborated sophisticated doctrines centered on the subjective intention of the testator and the admissibility of extrinsic evidence. Nevertheless, this doctrinal richness has largely developed within isolated national frameworks, resulting in a fragmented understanding of the phenomenon. Comparative studies remain sporadic and frequently descriptive, lacking a coherent analytical model capable of explaining why legal systems diverge or converge in their interpretative choices. Moreover, insufficient attention has been devoted to emerging challenges, such as the growing contractualization of succession law, the influence of constitutional and human rights norms, and the expanding role of judicial creativity. These unresolved aspects reveal a clear gap in the literature, which this article seeks to address through a structured and theory-informed comparative analysis.

The scholarly literature on the interpretation of wills is extensive and well developed within individual legal traditions. Civil law scholarship has traditionally focused on statutory interpretation techniques and the systematic coherence of testamentary instruments, whereas common law discourse has elaborated doctrines centred on the ascertainment of the testator's intention and the admissibility of extrinsic evidence. Despite this substantial body of research, existing studies remain largely jurisdiction-specific and methodologically fragmented. Comparative analyses are often limited to descriptive accounts and lack a structured framework capable of identifying functional equivalents and normative divergences across systems. Moreover, insufficient attention has been devoted to the interaction between classical interpretative doctrines and contemporary developments, including the increasing contractualization of succession law and the influence of constitutional and human rights norms on judicial reasoning. These gaps indicate the need for a systematic comparative inquiry, which this article seeks to provide.

The primary purpose of this research is to develop a comprehensive comparative framework for analysing approaches to the interpretation of wills across selected legal systems, with particular emphasis on identifying underlying doctrinal models and normative priorities. Rather than merely cataloguing national differences, the article aims to uncover the deeper structural logic that informs interpretative practices in different legal traditions. By examining how courts and legislators balance testamentary freedom against competing values such as legal certainty, family protection, and judicial restraint, the study seeks to contribute to a more nuanced understanding of succession law as a dynamic and evolving field.

As Alexandra Braun persuasively observes, testamentary freedom – defined as the freedom to determine the distribution of one's assets after death – is frequently portrayed as the bedrock or organizing principle of succession law, a perception that has rendered it, for many, a historically entrenched, self-evident, and ostensibly untouchable feature of private law, notwithstanding its persistent normative contestation and jurisdictional variability [1, p. 2].

Ultimately, the research aspires to demonstrate that, despite formal divergences, legal systems may exhibit functional convergence in addressing similar interpretative dilemmas, thereby opening the door to more coherent transnational dialogue and potential harmonization.

In order to achieve the stated research purpose, the article undertakes a series of interrelated analytical tasks. First, it systematically examines the conceptual foundations of will interpretation within civil law and common law traditions, highlighting their historical evolution and theoretical assumptions. Second, it analyses statutory frameworks and leading judicial decisions in selected jurisdictions to illustrate how interpretative principles are operationalized in practice. Third, the research evaluates the scope and limits of judicial discretion in reconstructing testamentary intent, paying particular attention to the tension between interpretative fidelity and corrective intervention. Fourth, it compares the role of extrinsic evidence across legal systems, assessing its admissibility, probative value, and potential risks. Finally, the article identifies emerging trends that challenge traditional interpretative paradigms, including the influence of human rights discourse and the increasing use of contractual mechanisms in succession planning.

The research is grounded in a comparative doctrinal methodology that combines formal legal analysis with a functional comparative approach. This methodological choice enables the study to transcend superficial comparisons and instead focus on how different legal systems respond to analogous interpretative problems. By integrating teleological reasoning and contextual analysis, the research captures not only the normative content of legal rules but also the values and policy considerations that underpin them. Judicial decisions are analyzed as primary sources of interpretative practice, allowing the article to bridge the gap between abstract doctrine and lived legal reality. The methodological novelty of the study lies in its deliberate effort

to synthesize doctrinal comparison with normative evaluation, thereby offering a model of comparative legal scholarship that is both analytically rigorous and practically relevant.

In common law jurisdictions, the interpretation of wills is predominantly guided by the principle that effect should be given to the testator's intention, insofar as that intention can be ascertained from the language of the instrument read as a whole. In England and Wales, the Wills Act 1837 [15] provides the core statutory framework governing the formal validity of wills, including requirements relating to writing, signature, and attestation. While the Act itself does not articulate specific interpretative rules, English courts have historically developed a robust body of case law emphasizing that the primary task of interpretation is to discern and give effect to the testator's intention, provided it is consistent with legal formalities and public policy. Interpretation therefore operates within a judicially constructed framework rather than an explicitly codified one.

A similar emphasis on testamentary intent characterizes the approach adopted in the United States. Across U.S. jurisdictions, probate courts consistently treat the intention of the testator as the controlling principle of interpretation. The prevailing methodology requires courts to read the will as an integrated whole, to attribute to its words their ordinary and grammatical meaning, and to consider extrinsic evidence where ambiguity arises. This approach reflects broader common law doctrines, such as the "four corners" rule, according to which interpretative efforts must initially be confined to the text of the document itself, with recourse to external evidence permitted only when the language is unclear or internally inconsistent. In both the United States and several Canadian common law provinces, statutory instruments – often styled as Wills or Succession Acts – explicitly direct courts to interpret wills so as to give effect to the testator's intent, thereby reinforcing judicial doctrine through legislation.

By contrast, civil law jurisdictions typically embed the interpretation of wills within comprehensive statutory codes that regulate both form and substance. In France, the Civil Code contains detailed provisions governing testamentary dispositions and succession [4]. French courts interpret wills primarily through the lens of codified rules, seeking to ascertain the testator's intention while remaining strictly bound by mandatory provisions of the Code. This interpretative process is significantly constrained by the doctrine of forced heirship, which reserves fixed portions of the estate for certain heirs, most notably children. As a result, testamentary freedom – and by extension, interpretative flexibility – is more limited than in common law systems. Even where the testator's intention is clear, it cannot prevail over statutory rules that protect reserved heirs. As Braun further compellingly argues, there is nothing inevitable or self-evident about testamentary freedom; rather, it constitutes a historically contingent concept marked not by a linear trajectory of inevitable expansion, but by continuous fluctuation – characterized by successive phases of loosening and restriction of the power to make a will – such power having neither uniformly extended to the entirety of the estate nor been universally available to all individuals [1, p. 30-31].

German law likewise situates will interpretation firmly within a codified framework. Under the German Civil Code (*Bürgerliches Gesetzbuch*, BGB), wills must comply with detailed formal requirements set out in §§ 2231–2247 BGB. Interpretation is governed both by general provisions on the construction of declarations of intent (§§ 133–157 BGB) and by specific succession rules, including § 2084 BGB, which instructs courts to interpret a will in a manner that upholds its validity wherever possible [2]. German courts therefore adopt a purposive approach that prioritizes the ascertainable intent of the testator, while simultaneously harmonizing conflicting clauses and ensuring compliance with statutory limitations. This approach demonstrates a balance between subjective intention and objective legal structure.

At the supranational level, the interpretation of wills within cross-border contexts in Europe is influenced by the European Succession Regulation (Regulation (EU) No 650/2012) [11]. Although the Regulation does not harmonize substantive succession law, it plays a crucial role in determining the applicable law and jurisdiction in cases involving multiple member states. Consequently, a probate court in one member state may be required to interpret a will in accordance with the substantive law of another state, thereby introducing an additional layer of complexity to testamentary interpretation.

Related arguments have been systematically examined by Angelo Davi in his *Introduction to The European Succession Regulation. A Commentary* (2016), where he draws attention to the profound structural diversity of family and succession laws within the European Union and critically analyses the implications of such diversity for the uniform application of the European Succession Regulation (ESR). Davi underscores the significant divergences among national legal systems with respect to the identification of heirs, the scope and

intensity of forced heirship regimes, and the legal recognition of succession agreements, thereby revealing the inherent challenges faced by the Regulation in reconciling deeply rooted domestic traditions with the overarching objective of legal harmonization. In this context, the commentary elucidates the ESR's delicate balancing function, which seeks to promote cross-border legal certainty and coherence while simultaneously accommodating entrenched normative differences that continue to shape succession law across the Member States [5, p. 51].

Mixed legal systems further illustrate the interplay between formality and intent. South African succession law, rooted in Roman-Dutch civil law but significantly influenced by common law principles, provides a particularly instructive example. The Wills Act 7 of 1953 [15] establishes strict formal requirements for the execution of wills, yet South African courts have demonstrated a willingness to engage in substantive interpretation where the testator's intention is evident. Judicial decisions such as *Kidwell v The Master* [8] underscore the consequences of non-compliance with statutory formalities, as wills may be declared invalid despite clear evidence of intent. Conversely, cases such as *Senekal v Meyer* [13] and *Henriques v Giles* [7] illustrate a more flexible judicial stance, in which unmistakable intention or contextual factors may justify the recognition, revocation, or rectification of a will. These decisions reflect an ongoing tension between legal certainty and equitable outcomes.

Canada presents a further hybrid model, particularly when comparing common law provinces with the civil law jurisdiction of Quebec. In provinces such as Alberta and Ontario, statutory and judicial approaches closely mirror those of other common law systems, emphasizing holistic interpretation and the primacy of testamentary intent. In Quebec, however, wills are governed by the Civil Code of Québec [3], which applies civil law interpretative techniques similar to those used in contract law. Quebec courts therefore consider the text of the will, its internal coherence, contextual elements, and, where appropriate, extrinsic evidence, in order to determine the testator's true intention within a codified framework.

Despite these jurisdictional differences, several interpretative principles emerge as common threads across legal systems. Foremost among these is the objective of giving effect to the testator's intention wherever legally permissible. Courts across jurisdictions tend to interpret wills holistically rather than clause by clause, attribute ordinary meaning to language unless a contrary intention is demonstrated, and respect formal requirements as a prerequisite to interpretation. The admissibility and weight of extrinsic evidence, however, vary considerably, with common law systems generally adopting a more permissive approach than their civil law counterparts.

In conclusion, the interpretation of wills reflects deeper structural distinctions between legal traditions, particularly with respect to the role of judicial discretion, statutory codification, and mandatory succession rules. Common law systems prioritize interpretative flexibility and intent, civil law systems emphasize codified constraints and legal certainty, and mixed systems attempt to reconcile these competing values. Nevertheless, the centrality of testamentary intent remains a unifying theme, underscoring the universal aim of succession law to respect individual autonomy while maintaining coherence within the legal order.

Moreover, Harding's central conclusion is that the traditional common law rule excluding extrinsic evidence in the interpretation of wills is normatively unstable and doctrinally overstated, functioning less as an absolute prohibition than as a context-sensitive presumption. While historically justified by concerns for certainty, finality, and protection against fraud, the rule increasingly fails to reflect modern judicial practice, which routinely admits external evidence – either explicitly or implicitly – when strict textual interpretation would frustrate the testator's apparent intentions [6, p. 501].

In addition, it is necessary to continue to improve judicial practice in the field of inheritance, especially regarding the use of alternative dispute resolution methods, such as mediation. This will reduce the time and costs of the legal process and reduce social tension between heirs, which is extremely important for the preservation of family ties. Kenneth Norrie advances a reconceptualising approach to succession law by challenging its traditional classification as a subfield of property law, observing that although pedagogical practice – particularly within Scottish legal education – has entrenched a property-centered mindset grounded in the mechanics of transmission, conveyancing, and title, the normative foundations of intestate succession in particular align more convincingly with family law, given its underlying concern with relational status, dependency, and intra-familial ordering rather than proprietary abstraction [10, p. 79]. The involvement of

alternative dispute resolution mechanisms can significantly facilitate the process of interpreting a will, ensuring a faster and more efficient resolution of issues between the parties.

In this broader constitutional and private-law landscape, Reid's analysis assumes particular relevance precisely because it foregrounds the concept of succession as a pivotal legal mechanism mediating continuity and transformation. Reflecting on the first series of reports published by the United Kingdom Government in early February 2013 under the title *Scotland Analysis: Devolution and the Implications of Scottish Independence*, Reid emphasises that the legal status of an independent Scotland would depend to a significant degree on political negotiations conducted both before and after the referendum, especially with regard to questions of continuity and succession [12, p. 208]. These questions extend beyond symbolic constitutional change and penetrate the technical core of legal succession, encompassing the transfer, preservation, or reconfiguration of rights, obligations, and legal relationships. Reid's observations illuminate how succession, far from being confined to the private-law transmission of property upon death, operates as a fundamental juridical concept structuring legal continuity at multiple levels, thereby reinforcing its centrality within both domestic legal orders and the broader international legal framework.

Reid's conceptualization of succession as a juridical instrument designed to secure continuity in moments of structural transformation acquires particular salience when viewed against the contemporary Ukrainian legal reform agenda. Ukraine is presently undertaking a comprehensive reassessment of its civil law framework, within which the modernization of succession law occupies a strategically important position. Legislative initiatives aimed at amending the Civil Code extend beyond the refinement of individual provisions and reflect a broader ambition to recalibrate the foundational principles governing private-law relations, including the scope of testamentary freedom, the protection of vulnerable heirs, and the mechanisms for interpreting and enforcing testamentary dispositions. In this sense, succession law functions as a normative hinge, linking inherited legal traditions with evolving societal values and European regulatory standards.

More generally, Ukraine's recodification efforts exemplify a pattern observable in jurisdictions undergoing profound legal and institutional transformation, where succession law becomes a focal point for negotiating continuity and change. As comparative experience demonstrates, reforms in this area often serve as a testing ground for broader commitments to legal certainty, autonomy of will, and proportional judicial intervention. Ukraine's agenda, informed by European integration processes and comparative legal discourse, increasingly mirrors these trajectories, positioning succession law not merely as a technical domain of private law, but as a reflective space in which the legal system articulates its response to demographic shifts, social vulnerability, and cross-border legal interaction. Against this background, the Ukrainian reform process underscores the enduring significance of succession law as both a stabilizing institution and a dynamic field of legal innovation in transitional legal orders.

The proposed amendments to the text of Article 1256 of the Civil Code of Ukraine, concerning the interpretation of a will, are of great importance for the development of the legal system of Ukraine, in particular in the field of inheritance law. The correct interpretation of a will is not only a technical act, but also a process that directly affects the implementation of inheritance rights and ensures the protection of the interests of heirs. Not only the effectiveness of the inheritance, but also the fairness in the distribution of the inheritance between the persons claiming it depends on how clearly the will of the testator is determined. The proposed amendments, including the requirement for notarization of the heirs' application and clarification of the procedure for judicial interpretation of the will, are part of the overall strategy for improving the inheritance legislation of Ukraine. However, these amendments require a detailed analysis in the context of both their advantages and potential difficulties that may arise during their implementation. The analysis of the proposed amendments is important for several reasons. Firstly, the interpretation of a will is one of the most controversial topics in inheritance disputes, as situations often arise when the parties interpret the testator's intentions differently. Secondly, the innovations are related to the need to involve notaries and judicial authorities in the interpretation process, which can significantly change the existing practice in this area. Since inheritance disputes are often not only legal, but also emotional in nature, the proposed changes require careful study in terms of their real feasibility and effectiveness.

1. Changes related to the procedure for interpreting a will by heirs

One of the most significant innovations provided for by the amendments to Article 1256 is that the interpretation of a will can be carried out by heirs after the opening of the inheritance by submitting a statement,

which must be notarized. This strengthens the legal position regarding the authenticity of the heirs' statement and ensures the legal purity of the process. Notarization of signature is an important tool for protection against possible manipulation or forgery, since the notary not only certifies the signature, but also verifies the legal significance of the document. This makes it possible to avoid situations where one of the parties, relying on incorrect or falsified information, tries to influence the interpretation of the will.

At the same time, this mechanism increases the legal certainty of the process of interpreting the will, since the notary is an impartial body that ensures transparency of actions. It also gives heirs the opportunity to receive additional advice on the correctness of their actions and the possible legal consequences of their steps. However, in practice, this innovation may have its own difficulties, in particular regarding access to notarial services for remote or low-income individuals. The cost of notarial services may become an obstacle for individuals who cannot afford to pay for the certification of the application, which may lead to delays in the inheritance process or even refusal to submit the application at the interpretation stage.

In addition, by requiring notarization of the signature, the amendments may create certain additional legal barriers for persons who are unable to promptly execute documents at a notary. This also creates additional bureaucratic complexity for persons who do not have sufficient knowledge of the legal procedure and may not understand the need for such certification. Therefore, it is important to provide measures to facilitate access to notarial services, especially for those in difficult economic or geographical conditions.

2. Judicial interpretation of a will in the event of a dispute between heirs

The amendment concerning the judicial interpretation of a will in the event of a dispute between heirs is important and necessary to ensure legal certainty and fairness in cases where there are serious disagreements between heirs regarding the interpretation of a will. It provides that in the event of a dispute, the court has the right to interpret the will in accordance with Part Three of Article 213 of the Civil Code of Ukraine. This allows the court to go beyond the literal interpretation of the will, but also to take into account other circumstances, including the content of prior negotiations, established practices between the heirs, and the testator's intentions, which may have been expressed in other forms, such as correspondence or oral conversations.

The court's decision in such disputes is final, which guarantees stability and legal certainty in inheritance relations. This approach avoids legal manipulation and ensures an accurate determination of the testator's will, which is critical for the fair distribution of the inheritance. Among the important aspects of this change, it is worth highlighting the ability of the court to pay attention to the context and purpose of the will, as well as other elements that may be important for an accurate determination of the deceased's will.

At the same time, Harding demonstrates that courts have progressively relaxed the rule through exceptions (such as latent ambiguity, surrounding circumstances, and rectification), thereby revealing a quiet shift from formalism toward intention-sensitive interpretation. The article concludes that the rule's continued rhetorical prominence masks a deeper transformation: testamentary interpretation has moved toward a pragmatic balancing of certainty and autonomy, with extrinsic evidence serving as a legitimate interpretative aid rather than a threat to the integrity of succession law [6, p. 519-520].

However, judicial intervention also has some disadvantages. First, it can significantly delay the process, since court cases often take a long time due to the workload of the courts and the complexity of procedural issues. Second, legal costs can be significant for the parties, especially in cases where one party cannot afford to pay the costs, lawyer's fees or other costs associated with the legal process. Moreover, the legal procedure can become long-term and traumatic for the heirs, which can negatively affect the psychological state of the participants in the case, as well as lead to an increase in the conflict between them.

3. Analysis of changes in the context of modern legal regulation of inheritance relations

The changes to Article 1256 of the Civil Code of Ukraine are of significant importance in the context of the modern development of inheritance legislation. They can be an important step towards greater legal clarity and fairness in the field of inheritance relations. However, to achieve maximum effect, these changes should take into account the real conditions in which inheritance distributions are carried out and be adapted to the specifics of Ukrainian legal practice. In particular, attention should be paid to the possibility of reducing legal barriers for persons in difficult circumstances, and mechanisms should be provided to facilitate access to notary services.

The proposed amendments to Article 1256 of the Civil Code of Ukraine, particularly the introduction of a mandatory notarization requirement for heirs' statements, represent a significant step toward strengthening legal certainty in the interpretation of wills. This innovation aims to enhance the procedural reliability of

inheritance relations by formalizing the expression of heirs' positions through the involvement of a notary, who functions as an independent public authority vested with ensuring the legality, authenticity, and procedural correctness of legally relevant declarations. As a result, the risk of manipulation, misrepresentation, or subsequent contestation of heirs' statements is substantially reduced, thereby contributing to greater predictability and stability in inheritance proceedings.

The notarization requirement also reinforces the transparency of the inheritance process and increases the level of trust among participants. As Sitkoff convincingly demonstrates, while the trust is frequently conceptualized as functionally analogous to a third-party beneficiary contract, this analytical model proves inadequate when assessing the interaction between the trust's principal parties and external actors, since, unlike in conventional third-party beneficiary contracts – where the legal relations of the contracting parties and beneficiaries remain insulated from nonparties – the trust structure inherently implicates and affects the rights and interests of outsiders [14, p. 630]. By institutionalizing an additional layer of procedural control, the amendment provides stronger guarantees for all parties involved, including both heirs and third parties whose rights may be affected. From a systemic perspective, this formalization aligns with broader trends in civil law aimed at minimizing ambiguity in the application of dispositive norms and ensuring consistency in legal practice. Consequently, the amendment may have a positive impact on the overall legal environment in Ukraine by promoting legal certainty and reducing the number of inheritance-related disputes arising from unclear or improperly documented expressions of intent.

At the same time, it is necessary to acknowledge that the proposed changes may generate certain practical challenges, particularly for individuals who face limited access to notarial services. This includes residents of rural or remote areas, persons with disabilities, and economically vulnerable groups. The imposition of additional formal requirements, while beneficial in terms of legal clarity, may inadvertently restrict access to justice if not accompanied by appropriate compensatory mechanisms. Therefore, the implementation of the amendment should be supplemented by measures aimed at ensuring equal access to notarial services, such as expanding remote notarization options, introducing fee reductions, or providing state-supported legal assistance.

Furthermore, given the inherently complex and emotionally sensitive nature of inheritance disputes, the inclusion of judicial interpretation of wills in cases of disagreement between heirs appears to be both justified and necessary. Judicial intervention enables a more nuanced and comprehensive examination of the testator's intent, extending beyond a purely literal interpretation of the testamentary text. Through the application of methods of extended and systematic interpretation, courts are able to consider the broader factual, social, and personal context in which the will was drafted, thereby facilitating a more equitable and substantively just distribution of the estate.

However, reliance on judicial mechanisms is not without drawbacks. Court proceedings are often time-consuming and financially burdensome, which may further exacerbate conflicts between heirs and strain judicial resources. Accordingly, the legal system should prioritize the development and integration of alternative dispute resolution mechanisms, particularly mediation, as a complementary means of resolving inheritance disputes. Such mechanisms offer the potential to reduce procedural costs, expedite resolution, and preserve familial relationships, while simultaneously alleviating the workload of the courts.

In conclusion, the amendments to Article 1256 of the Civil Code of Ukraine may be characterized as progressive and conceptually sound, yet their effectiveness will largely depend on the quality of their practical implementation. Special attention must be given to mitigating potential negative consequences for low-income and socially vulnerable individuals through guaranteed access to notarial services and financial support mechanisms. In parallel, the promotion of alternative dispute resolution methods should be regarded as an essential component of a modern and efficient inheritance law framework. Taken together, these measures can contribute to a more accessible, balanced, and fair system for resolving disputes arising in the inheritance process.

Viewed in a broader perspective, the interpretative challenges surrounding testamentary dispositions reveal a structural tension that transcends individual legal systems. Succession law has long been characterized by an uneasy equilibrium between the demands of formal certainty and the normative imperative to respect testamentary autonomy. While formalism has traditionally been defended as a safeguard against fraud, uncertainty, and posthumous manipulation, its rigid application increasingly appears misaligned with the complex social realities in which modern wills are drafted and executed. Comparative developments demonstrate a

gradual, albeit uneven, shift toward interpretative methodologies that prioritize the reconstruction of the testator's genuine intentions, even where this necessitates a cautious departure from strictly textual analysis.

Against this background, the growing judicial willingness to engage with contextual and external factors in will interpretation should not be understood as an erosion of legal certainty, but rather as an adaptive response to the limitations of purely formalist approaches. Courts are increasingly confronted with testamentary instruments that fail to capture the full scope of the testator's intentions due to linguistic ambiguity, evolving familial relationships, or the use of standardized forms ill-suited to complex personal circumstances. In such cases, strict adherence to the literal text risks producing outcomes that are formally valid yet substantively unjust, thereby undermining public confidence in succession law as an instrument for the orderly and legitimate transmission of wealth. The growing recourse to contextual interpretation reflects an implicit recognition that the communicative function of a will cannot be fully apprehended in isolation from the circumstances of its creation.

From a comparative perspective, this development is neither accidental nor confined to a single legal tradition. Common law jurisdictions have incrementally expanded the admissibility of surrounding circumstances and rectification doctrines, while civil law systems – despite their traditionally codified frameworks – have long accommodated purposive and systematic methods of interpretation aimed at uncovering the testator's true will. These parallel trajectories suggest an emerging functional convergence, in which doctrinal labels differ but underlying judicial reasoning increasingly gravitates toward a balanced accommodation of certainty and autonomy. The persistence of formal requirements thus coexists with an evolving interpretative sensibility that is more responsive to context and intent.

It is within this broader doctrinal evolution that Harding's analysis assumes particular analytical force. By exposing the rule against extrinsic evidence as a qualified and policy-driven presumption rather than an inflexible exclusionary norm, Harding elucidates the internal dynamics through which testamentary interpretation has adapted to contemporary realities. His conclusions capture a pivotal moment in succession law, where formalist rhetoric continues to structure doctrinal discourse, yet practical adjudication increasingly embraces a nuanced, intention-sensitive approach. This insight not only clarifies the current state of the law but also provides a conceptual framework for understanding future reforms, including those undertaken in jurisdictions engaged in the recodification of their civil law systems.

BIBLIOGRAPHY

1. Langbein J. H. Substantial Compliance with the Wills Act. *Harvard Law Review*. 1975. Vol. 88, No. 3. P. 489–531.
2. Braun A. Testamentary Responsibility. *Edinburgh School of Law*. 2024. No. 2024/08. P. 2–31.
3. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> (дата звернення: 22.12.2025).
4. CivilCodeofQuébec(1991). URL: <https://www.legisquebec.gouv.qc.ca/fr/document/lc/ccq-1991?langCont=en> (дата звернення: 12.12.2025).
5. Code Civil des Français. Version en vigueur au 10 janvier 2026. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/ (дата звернення: 22.12.2025).
6. Davi A. Introduction. *The European Succession Regulation: A Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016. 70 p.
7. Harding M. The Rule Against Extrinsic Evidence in the Interpretation of Wills. *Law Quarterly Review*. 2012. Vol. 128. P. 499–523.
8. Henriques v Giles NO and Another; Henriques v Giles NO and Others (213/08) [2009] ZASCA 64; 2010 (6) SA 51 (SCA); [2009] 4 All SA 116 (SCA) (29 May 2009). URL: <https://www.saflii.org/za/cases/ZASCA/2009/64.html> (дата звернення: 20.12.2025).
9. Kidwell v The Master and Other (1953) SA 509 (E). URL: <https://ru.scribd.com/document/896943034/Kidwell-v-the-Master-1953-1-SA-509-E-1> (дата звернення: 20.12.2025).
10. Norrie K. Reforming Succession Law: Intestate Succession. *Edinburgh Law Review*. 2008. Vol. 12. P. 77–89.
11. Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2012/650/oj/eng> (дата звернення: 22.12.2025).
12. Reid K. G. C. The Law of Succession: Principles and Policies. *Edinburgh Law Review*. 2013. Vol. 17, No. 2. P. 207–230.
13. Senekal v Meyer 1975 (3) SA 372 (T). URL: <https://www.studocu.com/en-za/document/university-of-the-witwatersrand-johannesburg/law-of-succession/senekal-v-meyer-case-summary/66550954> (дата звернення: 21.12.2025).

14. Sitkoff R. H. An Agency Costs Theory of Trust Law. *Journal of Legal Studies*. 2004. Vol. 89, No. 3. P. 859–900.
15. Wills Act (1837) c. 26 (Regnal. 7 Will. 4 & 1 Vict.). URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Will4and1Vict/7/26/contents> (дата звернення: 21.12.2025).

REFERENCES

1. Langbein, J. H. (1975). Substantial Compliance with the Wills Act. *Harvard Law Review*, 88(3), Pp. 489–531.
2. Braun A. (2024) Testamentary Responsibility. *Edinburg School of Law*. No. 2024/08. Pp. 2–31.
3. Bürgerliches Gesetzbuch, BGB Retrieved from: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> [access date 22.12.2025]
4. Civil Code of Québec (1991) Retrieved from: <https://www.legisquebec.gouv.qc.ca/fr/document/lc/ccq-1991?langCont=en> [access date 12.12.2025]
5. Code Civil des Français. Version en vigueur au 10 janvier 2026. Retrieved from: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/ [access date 22.12.2025]
6. Davi, A. (2016). Introduction, in *The European Succession Regulation. A Commentary*. Cambridge University Press. 70 p.
7. Harding, M. (2012). The Rule Against Extrinsic Evidence in the Interpretation of Wills. *Law Quarterly Review*, 128, Pp. 499–523.
8. *Henriques v Giles NO and Another; Henriques v Giles NO and Others* (213/08) [2009] ZASCA 64; 2010 (6) SA 51 (SCA) ; [2009] 4 All SA 116 (SCA) (29 May 2009) Retrieved from: <https://www.saflii.org/za/cases/ZASCA/2009/64.html> [access date 20.12.2025]
9. *Kidwell v The Master and other* (1953) SA 509 (E). Retrieved from: <https://ru.scribd.com/document/896943034/Kidwell-v-the-Master-1953-1-SA-509-E-1> [access date 20.12.2025]
10. Norrie, K. (2008). Reforming Succession Law: Intestate Succession. *Edinburg Las Review*. Vol 12. Pp. 77–89.
11. Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession. Retrived from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2012/650/oj/eng> [access date 22.12.2025]
12. Reid, K. G. C. (2013). The Law of Succession: Principles and Policies. *Edinburgh Law Review*, 17(2), 208. Pp. 207–230.
13. *Senekal v Meyer* 1975 (3) SA 372 (T). Retrieved from: <https://www.studocu.com/en-za/document/university-of-the-witwatersrand-johannesburg/law-of-succession/senekal-v-meyer-case-summary/66550954> [access date 21.12.2025]
14. Sitkoff, R. H. (2004). An Agency Costs Theory of Trust Law. *Journal of Legal Studies*, 89(3), Pp. 859–900.
15. Wills Act (1837) c. 26 (Regnal. 7 Will 4 and 1 Vict) Retrieved from: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Will4and1Vict/7/26/contents> [accessed 21.12.2025]

Дата першого надходження статті до видання: 24.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.12.2025

НЕВІДВОРОТНІСТЬ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

УДК 340.018:343.533.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2025-15.06>

ОЛЕКСАНДР МАКСИМЮК

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії права та прав людини

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

o.maximyuk@chnu.edu.ua

Анотація. Предметом наукової статті є питання дослідження невідворотності юридичної відповідальності за порушення авторських прав. Ця проблема розглядається через з'ясування особливостей настання адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності, особливо у сучасному діджиталізованому суспільстві. Встановлено, що найпоширенішими у застосуванні до порушників авторського права є заходи цивільно-правової відповідальності, які використовуються у разі порушення майнових та немайнових прав автора. Адміністративна відповідальність за порушення авторських прав настає у випадках, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення. У разі значних порушень авторських прав може наставати кримінальна відповідальність. Вона застосовується тоді, коли дії правопорушника призвели до істотних матеріальних втрат або мали систематичний характер.

Створення ефективного механізму охорони прав інтелектуальної власності та забезпечення неминучості правової відповідальності за порушення авторських прав є важливим елементом на шляху євроінтеграції. Прикладом цього є те, що

країни ЄС вміло забезпечують належне застосування санкцій і правових засобів захисту, які є ефективними, пропорційними та превентивними, а також передбачають відшкодування шкоди, застосування судової заборони та, за необхідності, конфіскацію матеріалів, що порушують авторські права. У статті наголошується про створення IP суду як євроінтеграційного зобов'язання України, діяльність якого стане важливою як для ефективного захисту порушених авторських прав, так і підвищення якості судових рішень у IP справах.

Ключові слова: принцип невідворотності, юридична відповідальність, авторські права, механізм захисту прав, IPсуд.

THE INEVITABILITY OF LEGAL LIABILITY FOR COPYRIGHT INFRINGEMENT

UDC 340.018:343.533.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2025-15.06>

OLEKSANDR MAKSYMUK

Candidate of Legal Sciences,

Associate Professor at the Department of Theory of Law and Human Rights

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

o.maximyuk@chnu.edu.ua

Abstract. The subject of this scientific article is the study of the inevitability of legal liability for copyright infringement. This issue is examined through an analysis of the specifics of administrative, civil, and criminal liability for violations of intellectual property rights, particularly in current digitalized society. It is established that civil liability measures are the most commonly applied to copyright infringers, as they are used in cases of violations of both the author's property and non-property rights. Administrative liability for copyright infringement arises in cases provided for by the Code of Ukraine on Administrative Offenses. In the event of significant copyright violations, criminal liability may be imposed; it applies when the offender's actions have resulted in substantial material damage or have been systematic in nature.

The establishment of an effective mechanism for the protection of intellectual property rights and the assurance of the inevitability of legal liability for copyright infringement constitute an important element on Ukraine's path toward European integration. An example of this is the practice of EU countries, which effectively ensure the proper application of sanctions and legal remedies that are effective, proportionate, and dissuasive, as well as provide for compensation for damages, the issuance of injunctions, and, where necessary, the confiscation of materials infringing copyright. The article emphasizes the establishment of a specialized Intellectual Property Court as one of Ukraine's European integration commitments, whose operation will be crucial for the effective protection of infringed copyright, the imposition of legal liability on intellectual property offenders, and the improvement of the quality of judicial decisions in IP cases.

Key words: the principle of inevitability, legal liability, copyright, rights protection mechanism, IP Court.

Постановка проблеми. Визначальною передумовою сучасного процесу поступального розвитку цивілізованого суспільства є забезпечення вільної й ефективної реалізації людиною своїх прав і свобод, зокрема права на творчу діяльність, результати якої перебувають під державною охороною. Реалізація зазначеного забезпечується шляхом надання суб'єктам правовідносин належного рівня свободи у здійсненні належних їм прав, а також через надання державної підтримки з боку компетентних органів публічної влади. У цьому контексті демократична правова держава функціонує з метою сприяння особі в реалізації її прав та законних інтересів, а також забезпечення їх охорони і захисту у випадку порушення.

Стрімкий розвиток інформаційного суспільства нерідко призводить до чималих порушень авторських прав, що у свою чергу має наслідком репутаційні та фінансові збитки для авторів, втім, на жаль, не завжди призводить до серйозних правових наслідків для самих порушників авторських прав. Тому актуальним на сьогодні залишається питання невідворотності юридичної відповідальності за порушення авторських прав.

Метою статті є аналіз чинного законодавства щодо особливостей настання та уникнення юридичної відповідальності (адміністративної, цивільно-правової, кримінальної) за порушення авторських прав в епоху розвитку інформаційного суспільства.

Вивченням цієї проблематики займалися низка вчених, які досліджували питання невідворотності юридичної відповідальності як в цілому: В. Гришук, А. Козловський, М. Костицький, В. Маляренко, М. Никифорак, Н. Оніщенко та ін., так і дослідженням невідворотності відповідальності у галузевих юридичних науках, зокрема В. Колпаков, Д. Лук'янець (адміністративне право); М. Мельник, В. Навроцький, А. Степанюк, П. Фріс, М. Хавронюк (кримінальне та кримінально-виконавче право); О. Підпригора, Р. Стефанчук, В. Тімашов, Є. Харитонов, О. Харитонova та ін. (цивільне право, зокрема авторське право).

Відповідно до ч. 2 ст. 53 Закону України «Про авторське право і суміжні права» «порушеннями особистих немайнових та/або майнових авторських і суміжних прав є, зокрема:

1) плагіат – це опублікування твору або його частини у незмінному або видозміненому вигляді, включаючи опублікування перекладу іншомовного твору або його частини, під іменем особи, яка не є автором цього твору;

2) використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав, якщо такі дії не підпадають під передбачені цим Законом випадки вільного використання об'єктів авторського права або об'єктів суміжних прав, без дозволу суб'єкта таких прав, у тому числі:

– піратство у сфері авторського права і суміжних прав – відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження піратських примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, незаконне використання програм організації мовлення, камкординг, а також Інтернет-піратство, тобто незаконне використання об'єктів авторського права та/або об'єктів суміжних прав із застосуванням мережі Інтернет;

– ввезення на митну територію України без дозволу суб'єктів авторського права та/або суб'єктів суміжних прав примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, записів передач організації мовлення;

– камкординг – фіксування аудіовізуального твору під час публічного демонстрування аудіовізуального твору в кінотеатрах, інших кінотовидавчих закладах особами, які перебувають у тому самому приміщенні, у якому відбувається таке публічне демонстрування, для будь-яких цілей без

дозволу суб'єктів авторського права або суб'єктів суміжних прав, об'єкти яких складають аудіо-візуальний твір;

– використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав, якщо такі дії не підпадають під передбачені цим Законом випадки вільного використання об'єктів авторського права або об'єктів суміжних прав, з дозволу суб'єкта таких прав, але з порушенням умов, на яких такий дозвіл було надано (перевищення передбаченого договором тиражу, використання об'єкта способом, не передбаченим договором, порушення умов публічної ліцензії тощо);

– зловживання посадовими особами організації колективного управління службовим становищем, що призвело до невиконання або неналежних розподілу і виплати винагороди суб'єкту авторського права або суб'єкту суміжних прав;

– будь-які дії з недозволеного обходу технологічного засобу захисту об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав, у тому числі кардшейрінг, а також виготовлення, реклама, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження і застосування засобів для такого обходу;

– кардшейрінг – це забезпечення у будь-якій формі та в будь-який спосіб доступу до програми організації мовлення, доступ до якої обмежено суб'єктом авторського права або суб'єктом суміжних прав шляхом застосування технологічних засобів захисту (абонентська карта, код тощо) або в інший спосіб, в обхід таких форм захисту, внаслідок чого така програма організації мовлення може бути прийнята публікою;

– підроблення, зміна чи вилучення інформації про управління правами (інформації, що ідентифікує об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав і автора чи іншу особу, яка має на цей об'єкт авторське право та/або суміжні права, або інформації про умови використання об'єкта авторського права та/або об'єкта суміжних прав, або будь-які цифри чи коди, у яких представлена така інформація, коли будь-який із цих елементів інформації прикладений до копії об'єкта авторського права та/або об'єкта суміжних прав або вміщений у нього чи з'являється у зв'язку з його повідомленням до загального відома), зокрема в електронній (цифровій) формі, без дозволу відповідного суб'єкта авторського права або суб'єкта суміжних прав;

– імпорт, розповсюдження примірників об'єктів авторського права та/або об'єктів суміжних прав, з яких без дозволу суб'єктів майнових прав на ці об'єкти вилучено чи у яких змінено інформацію про управління правами, зокрема в електронній (цифровій) формі;

– управління веб-сайтом, який шляхом індексації метаданих твору або об'єкта суміжних прав та наданням пошукової системи, дозволяє користувачам цього веб-сайту знаходити та поширювати твір або об'єкт суміжних прав у межах однорангової мережі без дотримання майнових прав суб'єктів авторського права та/або суб'єктів суміжних прав» [1].

Згідно з нормами чинного законодавства України, за порушення авторських прав встановлюється адміністративна, цивільно-правова та кримінальна відповідальність. Найпоширенішим способом врегулювання спорів, пов'язаних із реалізацією авторських прав на твір, є застосування заходів цивільно-правового характеру. Визначальною ознакою цивільного правопорушення є заподіяння шкоди майновим і особистим немайновим правовідносинам суб'єктів права внаслідок протиправної та суспільно небезпечної поведінки. Метою цивільно-правової відповідальності більше є не притягнення до відповідальності за порушення правопорядку, а компенсація завданих збитків. До характерних рис такої відповідальності належать її майновий та компенсаційний характер, а також можливість відшкодування моральної шкоди.

Стаття 51-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлює адміністративну відповідальність за «незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняються законом у виді накладення штрафу від п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, призначених для її виготовлення. Є ще низка статей КУпАП, які встановлюють адміністративну відповідальність за порушення авторських прав» [2].

Стосовно кримінальної відповідальності за порушення авторських прав, то санкція ч. 1 ст. 176 Кримінального кодексу України передбачає «штраф від трьохсот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або позбавлення волі на той

самий строк за незаконне відтворення, використання та розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, інших творів, а так само незаконне відтворення, використання та розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації, камкординг, кардшейрінг або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав, а також фінансування таких дій, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі. Згідно ч. 2 цієї ж статті ті самі дії, якщо вони вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або завдали матеріальної шкоди у великому розмірі, караються штрафом від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років. А дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища або організованою групою, або якщо вони завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі, караються штрафом від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до шести років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого» [3].

Нещодавно представники правничої спільноти обговорювали виклики та перспективи діяльності ІР суду, який не встиг ще запрацювати під час діяльності попереднього складу ВККСУ. На думку очільниці ІР офісу Олени Орлюк, без ефективного судового захисту ми не можемо говорити про нарощування інноваційних активностей та зростання інвестиційних надходжень: «ІР офіс займає проактивну позицію щодо підвищення рівня ефективності захисту прав інтелектуальної власності, розбудови системи захисту прав. На базі ІР офісу працює Апеляційна палата, ми також маємо Центр медіації та посередництва. Проте без ефективного судового захисту ми однозначно не можемо говорити про нарощування інноваційних активностей, а також зростання інвестиційних надходжень» [4].

Член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Роман Сабодаш зазначив, що питання ІР суду є не лише зобов'язанням Комісії, а й зобов'язанням держави перед Європейським Союзом, також на думку Р. Сабодаша, є низка практичних питань, які потребують вирішення для запуску спеціалізованого суду [4].

Зрозуміло, що спори із питань інтелектуальної власності розглядаються на сьогодні як загальними, так і господарськими судами. На думку багатьох представників правничої спільноти, відсутність спеціалізованого суду, який би займався питаннями інтелектуальної власності, є гальмівним чинником для розвитку самої держави у плані її майбутніх інвестицій, які можна було б ефективно захистити. За твердженням Т. Огнев'юк (заступниці Голови Комітету АПУ з інтелектуальної власності, партнерки практики вирішення спорів AMBASSADORS), статистичні дані за 2018-2024 роки щодо результатів розгляду кримінальних проваджень, які стосувалися порушення прав інтелектуальної власності вказують, що за останні роки була незначна кількість вироків у таких провадженнях, а багато проваджень було закрито з різних підстав. «Ця статистика говорить про те, що держава в принципі не приділяє належну увагу розслідуванню цих кримінальних правопорушень, а кримінальне правосуддя у сфері інтелектуальної власності не працює», – наголошує Тетяна Огнев'юк [4].

Тому створення та функціонування ІР суду, який розглядатиме справи про порушення авторських прав, в цілому захисту прав у сфері інтелектуальної власності (господарські, цивільні, адміністративні, кримінальні провадження), призведе до одного із ефективних засобів судового захисту порушених авторських прав та підвищення якості судових рішень у майбутніх ІР справах.

«Ще одним важливим напрямом розвитку вітчизняного законодавства в галузі інтелектуальної власності, зокрема авторського права та практики його застосування, на думку В. Тімашова, має бути посилення режиму правової охорони об'єктів інтелектуальної власності, у тому числі посилення відповідальності за порушення виключних прав на об'єкти авторського права. Проте вирішувати цю проблему необхідно в комплексі, оскільки потрібно не лише посилити відповідальність, але й розробити ефективний механізм притягнення до неї, зокрема спростити процедури, які дають змогу довести порушення в цій галузі. Вчений резюмує, що ефективність захисту авторського права залежить від наявності відповідного державного механізму попередження та припинення правопорушень, а також спрощення процедури доведення порушення в сфері авторського права, притягнення порушника до відповідальності» [5, с. 41-42].

Отже, формування дієвої системи захисту авторських прав та невідворотність юридичної відповідальності за їх порушення є вагомим чинником у процесі європейської інтеграції. Її результативність проявляється, зокрема, в оновленні законодавчих норм відповідно до сучасного інформаційного суспільства. Одним із ключових нормативно-правових документів Європейського Союзу у сфері охорони авторського права є Директива 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 року (InfoSoc) [6]. Відповідно до її положень, держави-члени зобов'язані встановити дієві санкції та механізми правового захисту у разі порушення передбачених Директивою прав і обов'язків. Для того, щоб забезпечити невідворотність юридичної відповідальності за порушення авторських прав, необхідно перш за все, щоб санкції для порушників не були формальністю, а реально були застосовані. А сам механізм захисту передбачав би для власника авторських прав отримати компенсацію за спричинені збитки, домогтися припинення подальшого порушення авторського права, а також вимагати конфіскації матеріалів, що порушують авторське право. Мета санкцій – це запобігання майбутнім порушенням та їхня співмірність правопорушенню у сфері авторського права. І нарешті, держави-члени ЄС та Україна як майбутній її член зобов'язані вживати заходів для ефективного застосування санкцій за порушення авторських прав.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
3. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. IP суд в Україні: представники правової спільноти обговорили виклики та перспективи старту діяльності установи. URL: <https://nipo.gov.ua/ip-cud-v-ukraini-vyklyky-ta-perspektyvy/>
5. Тімашов В. Юридична відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 38-42. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/02/8.pdf>
6. ДИРЕКТИВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ І РАДИ 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 року про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-01#Text

REFERENCES

1. Pro avtorske pravo i sumizhni prava : Zakon Ukrainy vid 1 hrudnia 2022 r. № 2811-IX (zi zminamy i dopovnenniamy). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>
2. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. IP cud v Ukraini: predstavnyky pravovoi spilnoty obhovoryly vyklyky ta perspektyvy startu diialnosti ustanovy. Retrieved from: <https://nipo.gov.ua/ip-cud-v-ukraini-vyklyky-ta-perspektyvy/>
5. Timashov, V. (2016). Yurydychna vidpovidalnist za porushennia prav intelektualnoi vlasnosti. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*. № 2. S. 38–42. Retrieved from: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/02/8.pdf>
6. DYREKTYVA YEVIROPEISKOHO PARLAMENTU I RADY 2001/29/IeS vid 22 travnia 2001 roku pro harmonizatsiiu okremykh aspektiv avtorskoho prava i sumizhnykh prav v informatsiinomu suspilstvi. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-01#Text

Дата першого надходження статті до видання: 18.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.12.2025

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТА ГАРАНТІЙ ПРАВ ЖУРНАЛІСТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

УДК 341.3:[342.9:070]

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-15.07>

ВОЛОДИМИР МОЛДОВАН

*здобувач вищої освіти факультету журналістики
Запорізького національного університету, Україна*
v.moldovan@chnu.edu.ua
ORCID: 0009-0005-9585-8855

ЛЮДМИЛА ЧЕРНЯВСЬКА

*докторка наук із соціальних комунікацій, професорка,
завідувачка кафедри журналістики факультету журналістики
Запорізького національного університету, Україна*
liudmylachern75@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1110-3174

Анотація. Стаття зосереджується на аналізі правового статусу, а також юридично гарантованих умов професійної діяльності журналістів в зонах бойових дій. Авторами не залишено поза увагою і аналіз практичних проблем реалізації таких норм в умовах щоденної діяльності медіа з передової. Дослідження є актуальним у зв'язку з гострою необхідністю наукового переосмислення компромісу між конституційними і міжнародними гарантіями свободи слова та імперативами, продиктованими цілями воєнної безпеки, особливо щодо зобов'язань України у сфері євроінтеграції.

У статті пропонується детальне вивчення взаємозв'язку між нормами та цінностями міжнародного гуманітарного права та національного законодавства щодо визначення статусу медіапрацівників у районах ведення бойових дій, зокрема, в частині розмежування категорій «військовий кореспондент» та «журналіст у небезпечному відрядженні» та критеріїв втрати цивільного імунітету через «безпосередню участь у бойових діях». Увага також приділяється питанню, чи можуть дії пропагандистів та інформаційний супровід війни вважатися частиною поняття «загальні військові зусилля», при цьому не змінюючи статусу імунітету таких осіб.

Велика частина дослідження стосується розвитку адміністративно-правових процедур доступу журналістів до лінії фронту. Розглядається ряд нормативних змін Наказу Головнокомандувача ЗСУ № 73, зокрема, щодо запровадження системи зонування для форматів допуску журналістів і «зглядження» окремих моментів їх акредитації. Констатовано, що, попри спроби лібералізації доступу у 2022-2025 роках, механізм все ще залишається суттєво бюрократизованим, а відповідальність за безпеку своїх працівників фактично перекладено на редакції медіа.

Підкреслено наявність правової колізії у соціальному захисті постраждалих медіапрацівників та складнощі практичної реалізації окремих соціальних гарантій.

У висновках наголошується на необхідності удосконалення та диференціації правового статусу журналістів в умовах війни в Україні шляхом закріплення додаткового статусу «військового кореспондента» і форми його посвідчення. Близької до міжнародних стандартів, а також усунення нормативних колізій у системі національних безпекових та соціальних гарантій працівникам медіа.

Ключові слова: правовий статус журналістів, гарантії прав журналістів, воєнний стан, міжнародне гуманітарне право, акредитація, зонування, медіапрацівники, соціальний захист.

PROBLEMATIC ASPECTS OF THE TRANSFORMATION OF THE LEGAL STATUS AND GUARANTEES OF JOURNALISTS' RIGHTS DURING THE WAR IN UKRAINE

UDC 341.3:[342.9:070]

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-15.07>

VOLODYMYR MOLDOVAN

Higher Education Applicant, Faculty of Journalism

Zaporizhzhia National University, Ukraine

v.moldovan@chnu.edu.ua

ORCID: 0009-0005-9585-8855

LIUDMYLA CHERNIAVSKA

Doctor of Sciences in Social Communications, Professor,

Head of the Department of Journalism, Faculty of Journalism

Zaporizhzhia National University, Ukraine

liudmylachern75@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1110-3174

Abstract. The article focuses on analyzing the legal status, as well as the legally guaranteed conditions of professional activity of journalists in combat zones. The authors also address the analysis of practical implementation issues regarding such norms within the context of daily media operations at the frontline. The research is relevant due to the acute need for a scientific re-examination of the balance between constitutional and international guarantees of freedom of speech and the imperatives dictated by military security objectives, particularly concerning Ukraine's obligations in the sphere of European integration.

The article offers a detailed examination of the interrelation between the norms and values of international humanitarian law and national legislation regarding the determination of media workers' status in areas of hostilities, specifically concerning the distinction between the categories of «war correspondent» and «journalist on a dangerous assignment» as well as the criteria for the loss of civilian immunity due to «direct participation in hostilities». Attention is also paid to the question of whether the actions of propagandists and informational support of the war can be considered part of the concept of «general military effort» without altering the immunity status of such persons.

A significant part of the study concerns the development of administrative and legal procedures for journalists' access to the frontline. A series of regulatory changes to Order No. 73 of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine are reviewed, particularly regarding the introduction of a zoning system for journalist access formats and the «streamlining» of certain accreditation aspects. It is noted that, despite attempts to liberalize access in 2022–2025, the mechanism remains significantly bureaucratized, and responsibility for the safety of employees has effectively been shifted to media editorial offices.

The existence of a legal conflict regarding the social protection of injured media workers and the difficulties in the practical implementation of certain social guarantees are highlighted.

The conclusions emphasize the necessity of enhancing and differentiating the legal status of journalists during the war in Ukraine by establishing the additional status of a «war correspondent» and a form of identification aligned with international standards, as well as eliminating legislative inconsistencies within the system of national security and social guarantees for media workers.

Key words: legal status of journalists, guarantees of journalists' rights, martial law, international humanitarian law, accreditation, zoning, media workers, social protection.

Постановка проблеми. В умовах триваючої з 2014 року (та повномасштабної з 2022 року) збройної агресії Російської Федерації проти України інформаційний простір трансформувався у повноцінне поле битви, де журналістика відіграє критичну роль не лише в інформуванні суспільства, але й у фіксації воєнних кримінальних правопорушень та протидії дезінформації. Ця нова реальність зумовлює необхідність комплексного аналізу підходів до регулювання правового статусу і гарантій журналістів та медіапрацівників загалом, адже традиційні правові механізми мирного часу є недостатньо

ефективними для забезпечення балансу між імперативами національної безпеки та конституційними гарантіями свободи думки і слова.

Актуальність теми дослідження обумовлена нагальною потребою у науковому-практичному осмисленні як змін у правовому статусі журналістів, що здійснюють професійну діяльність в районах бойових дій з моменту початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну та запровадження воєнного стану, так і запровадження системи зонування доступу до лінії фронту, а також фізичних та соціальних гарантій захисту журналістів в умовах постійної загрози їх життю та здоров'ю. Проблема набуває особливої гостроти у світлі зобов'язань України як кандидата в члени Європейського Союзу, що вимагає від держави дотримання високих стандартів прав людини навіть в умовах екзистенційної загрози її існуванню.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є праці науковців, які аналізують правовий статус та гарантії діяльності журналістів, зокрема роботи К.М. Гуртової, А.О. Кабацької та А.П. Місяця, які розглядають ці категорії як систему прав, обов'язків та примусових заходів. Авторами проаналізовані деталі міжнародного правового захисту медіапрацівників під час війни на основі напрацювань О.Л. Скутельника, який підкреслює відмінність статусу незалежних журналістів та військових кореспондентів, та В.І. Дяченка, який також досліджує окремі аспекти ідентифікації журналістів в умовах війни. В той же час слід зазначити, що в аналізованих публікаціях та інших наукових доробках, які не були включені до цього дослідження практично не приділено уваги проблемі маркування журналістів позначками «PRESS» та доцільності такої вимоги в сучасних жорстоких реаліях ведення російсько-української війни. Також у зв'язку зі специфікою проблематики теми статті здійснено порівняльний аналіз значної частини міжнародних та національних правових актів і інформаційних статей в онлайн-медіа.

Проблематика дослідження зумовлює постановку наступних завдань:

- 1) конкретизувати правовий статус журналістів в умовах війни в Україні у контексті співвідношення понять «журналіст, що перебуває у небезпечному відрядженні», «військовий кореспондент» та «цивільна особа»;
- 2) встановити критерії розмежування між професійною діяльністю журналіста та безпосередньою участю у бойових діях, за якої імунітет від нападу та статус «цивільної особи» може бути втрачено;
- 3) дослідити еволюцію адміністративно-правових механізмів доступу працівників медіа до районів ведення бойових дій під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, зокрема процедури акредитації та систему зонування територій ведення бойових дій та прилеглих до них.
- 4) оцінити реальний стан безпеки журналістів в умовах воєнного стану в Україні, включаючи ефективність використання розпізнавальних знаків в реаліях сучасної російсько-української війни;
- 5) виявити недоліки реалізації національних гарантій соціального захисту журналістів, постраждалих в умовах бойових дій в Україні.

Для того, щоб краще зрозуміти сутність гарантій прав та забезпечення діяльності журналістів під час збройних конфліктів насамперед слід констатувати, що вони є невід'ємними складовими елементами поняття правового статусу. Дослідниці К.М. Гуртова та А.О. Кабацька, зокрема, пропонують трактувати поняття правового статусу особи як «систему закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує свою поведінку в суспільстві». [3, с. 276]. В той же час слушним є підхід науковця А.П. Місяця, який, узагальнюючи наукові та юридичні підходи до розуміння питання проблем забезпечення правових гарантій прав людини (в тому числі і прав журналістів, як найбільш свідомої категорії осіб демократичного громадянського суспільства – *прим. авт.*), вказує, що окрім трактування їх як суто правових засобів реалізації прав та правового статусу, до поняття гарантій серед іншого слід включати і процесуальні форми їх реалізації, а також заходи примусу та стимулювання до їх законної реалізації, включаючи кримінальну та інші види юридичної відповідальності за їх порушення [13, с. 211]. Пропонуємо в подальшому розглядати проблемні аспекти забезпечення гарантій прав журналістів у умовах війни саме з такого ракурсу.

Правовий статус журналіста в умовах міжнародного збройного конфлікту визначається складною інституційно-правовою архітектурою, що поєднує норми національного законодавства та імперативи міжнародного гуманітарного права (далі по тексту – МГП). Фундаментальним принципом, який закріплений у статті 79 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 08 червня 1977 року (далі по тексту – Додатковий протокол I), є визнання журналістів, які перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах активного збройного конфлікту, цивільними особами [4]. Цей статус надає їм імунітет від нападів, за умови, що вони не вчиняють дій, несумісних зі статусом цивільної особи, тобто не беруть безпосередньої участі у бойових діях [5, с. 212]. Тобто, будь-який навмисний напад на журналіста, що призводить до його загибелі або поранення, за нормами МГП кваліфікується як воєнний злочин, пов'язаний з нападом на цивільне населення [9].

Вищевказану категорію можна охарактеризувати як «незалежних журналістів». Водночас, як підкреслює у своїй науковій статті О.Л. Скутельник, норми МГП виокремлюють також специфічну категорію «військових кореспондентів» (*war correspondents*), які отримали офіційний дозвіл супроводжувати збройні сили, але не є їхніми комбатантами. Особливістю цієї категорії журналістів в умовах війни є те, що у разі потрапляння в полон такі особи мають статус військовополонених, який гарантує їм відповідний режим утримання та захист згідно з положеннями ст. 4 А (4) Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (далі по тексту – Третя Женевська конвенція) [7, 27, с. 205].

Варто вказати, що прес-карта журналіста, акредитованого в Україні, згідно Рекомендацій журналістам щодо організації роботи на військових об'єктах та в районах бойових дій в умовах воєнного стану, складених Управлінням зв'язків з громадськістю ЗСУ, відповідає по суті своїй «посвідченню журналіста, який перебуває в небезпечному відрядженні», можливість видачі якого передбачена I Додатковим протоколом, тобто не надає особливого статусу працівнику медіа як особі, яка «йде за збройними силами», і зразок посвідчення якої (в тому числі для видачі воєнним кореспондентам), визначений Третьою Женевською конвенцією у пункті А Додатку IV. Зокрема, у затвердженому зразку прес-карти, на відміну від такого посвідчення не міститься даних про те що її власник «іде за збройними силами як...» та значної кількості інформації, що дає змогу точно ідентифікувати особу власника (зріст, вага, очі, волосся, група крові, релігія та ін.) [4, 7, 25, с. 4].

Тобто, підсумовуючи, слід визнати, що українські та іноземні, навіть акредитовані, медійники, які висвітлюють події безпосередньо з районів ведення бойових дій російсько-української війни, згідно українського законодавства можуть розраховувати тільки на захист у статусі цивільного населення. Можливості ж отримати ж передбачений нормами МГП статус військового кореспондента певного роду військ чи, наприклад, військової частини Збройних сил України або користуватись гарантіями військовополоненого при потраплянні в полон у них немає, що водночас як позбавляє журналістів ряду додаткових гарантій, так і частково усуває ризик бути звинуваченим військами противника у шпигунстві або ж диверсійній роботі.

Таким чином, основи визначення правового статусу журналістів та іншого медіа-персоналу в умовах війни здійснюється через категорію «цивільної особи», яка нормами МГП формулюється через негативне визначення стосовно комбатантів. Відповідно до Тлумачних вказівок щодо поняття прямої участі у військових діях згідно з МГП, виданих Міжнародним комітетом Червоного хреста (далі по тексту – Тлумачні вказівки МКЧХ) для цілей принципу розрізнення у міжнародному збройному конфлікті «всі особи, які не є ні членами збройних сил сторони конфлікту, ні учасниками *levée en masse* (народного ополчення), є цивільними особами» [31, с. 20]. Отже, журналісти, чия професійна діяльність полягає у зборі, обробці та поширенні інформації, автоматично підпадають під визначення цивільних осіб, оскільки їхні функції не передбачають членства у збройних формуваннях. Як зазначено в документі стосовно цивільних співробітників та підрядників, «поки вони не включені до складу збройних сил, приватні підрядники та цивільні співробітники не перестають бути цивільними особами просто тому, що вони супроводжують збройні сили або виконують функції, відмінні від ведення воєнних дій, які традиційно виконувалися б військовим персоналом» [31, с. 39], навіть враховуючи, що все та ж ст. 4 А (4) Третьої Женевської конвенції надає їм можливість отримання статусу військовополонених [7].

Тлумачні вказівки МКЧХ також прямо відносить до цієї категорії осіб, що займаються ідеологічною інформаційною роботою, зазначаючи, що «вербувальники, тренери, фінансисти та пропагандисти можуть постійно сприяти загальним військовим зусиллям сторони конфлікту, але вони не є членами організованої збройної групи [...] якщо їхня функція додатково не включає діяльність, що становить пряму участь у воєнних діях» [31, с. 34]. Тут хочемо наголосити, що це положення має фундаментальне значення для визначення статусу журналістів-пропагандистів або медіа-працівників, ангажованих однією зі сторін конфлікту. Незалежно від ідеологічного змісту їхньої роботи чи ступеня наближеності до військового командування, вони залишаються цивільними особами, відмінними від комбатантів, оскільки їхня роль обмежується підтримкою загальних військових зусиль, а не виконанням бойових завдань. Більшість журналістських матеріалів впливають на супротивника опосередковано – через зміну громадської думки, політичний тиск або психологічний вплив, що є класичним прикладом непрямой каузальності.

Проте в наукових та практичних цілях все-таки важливо визначити межу, яка розділяє правовий статус журналіста як цивільної особи на період до безпосередньої участі в бойових діях та як комбатанта після. На основі аналізу норм МГП та практики їх застосування можна встановити концептуальне розмежування між поняттями «безпосередньої участі у бойових діях» та діяльністю, що можна охарактеризувати як «загальні військові зусилля» або «діяльність, що підтримує війну». Зокрема, до категорії діяльності, що підтримує війну, Тлумачні вказівки МКЧХ відносять «політичну, економічну або медійну діяльність, що підтримує загальні військові зусилля (наприклад, політична пропаганда)», при цьому уточнюючи, що «діяльність, що підтримує війну, також включає діяльність, яка лише підтримує або нарощує здатність заподіювати [...] шкоду», але не завдає її безпосередньо [31, с. 51, 52]. Оскільки журналістська робота зазвичай спрямована на інформаційну підтримку спроможності сторони вести війну, а не на фізичне знищення живої сили чи техніки супротивника, вона не досягає порогу, необхідного для втрати цивільного імунітету і прямого військового нападу.

В той же час, це положення не суперечить можливості і необхідності притягнення таких медіа і їх працівників до відповідальності за зміст їхньої пропагандистської діяльності, яка в сучасних реаліях російсько-української війни часто набуває однієї із форм гібридної війни на інформаційному полі. Як приклад можна навести юридичний прецедент щодо рішення Ради Європейського Союзу стосовно «вепонізації» (перетворення на зброю) медіа, прийняте після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, результатом чого стало накладення санкцій у вигляді позбавлення ліцензії на мовлення російських пропагандистських каналів Russia Today та Sputnik в більшості країн Європи, яке навіть після його оскарження залишилось чинним. 27 липня 2022 року Велика палата Загального Суду Європейського Союзу постановила, що такі обмежувальні заходи є сумісними зі свободою вираження поглядів, закріпленими у ст. 11 Хартії Європейського Союзу про основоположні права, оскільки вони є тимчасовими, оборотними та пропорційними загрозі, яку становить «систематична пропаганда», що використовується для виправдання та підтримки збройної агресії [30].

В той же час для втрати журналістом правового захисту від прямого військового нападу необхідна конкретна дія, яка повинна відповідати трьом сукупним критеріям: 1) досягати необхідного «порогу шкоди» (негативний вплив на військові операції), 2) мати «прямий причинно-наслідковий зв'язок» зі шкодою та 3) характеризуватися наявністю «воєнного зв'язку» (бути спеціально розробленою для підтримки однієї сторони на шкоду іншій) [31, с. 46]. Документ наводить показовий приклад, який є надзвичайно релевантним для розуміння меж дозволеної поведінки медіа-персоналу: «передача тактичної розвідувальної інформації для нападу». Уявімо до прикладу, неозброєну цивільну особу, яка за родом діяльності здійснює постійні репортажі з передової лінії фронту, володіючи при цьому доволі великим масивом інформації про військові об'єкти та оперативну тактичну обстановку, проте в конкретний момент часу сидить у кафе та використовує радіоприймач або мобільний телефон для передачі тактичних розвідувальних даних, які їй відомі, атакуючим військово-повітряним силам однієї зі сторін військового конфлікту. Ймовірно, ця особа повинна вважатися такою, що бере безпосередню участь у воєнних діях. Це означає, що якщо журналіст виходить за межі професійного інформування громадськості і починає передавати в реальному часі координати військових об'єктів, коригувати артилерійський вогонь або повідомляти про переміщення підрозділів з метою сприяння їх знищенню, він

фактично стає частиною системи вогневого ураження. У такому випадку його імунітет тимчасово призупиняється, і він стає легітимною військовою ціллю на час виконання цих дій.

Важливо підкреслити, що у випадку цивільних осіб, в тому числі журналістів, втрата захисту та гарантій ненападу діє за принципом «дверей, що обертаються» (revolving door): захист призупиняється лише на той час, поки триває конкретний акт участі у бойових діях, включаючи етапи підготовки та реалізації [31, с. 70-71]. Після припинення такої діяльності особа відновлює свій правовий статус захищеної цивільної особи, хоча і може підлягати кримінальному переслідуванню за національним законодавством. Зокрема в Україні, подібні дії можуть підпадати під кваліфікацію одразу за декількома статтями Кримінального Кодексу України (далі по тексту – КК України): «Державна зрада» (ст. 111), «Шпигунство» (ст. 114), «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» (ст. 114-2) [11].

На національному рівні базові положення правового статусу, обмеження та гарантії прав медіа та журналістів під час війни встановлюються Конституцією України [10], Законами України «Про медіа» [21], «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» (далі по тексту – Закон «Про державну підтримку медіа») [19], «Про правовий режим воєнного стану» [24], а також Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 (далі по тексту – Указ № 64/2022) [18] та Наказом Головнокомандувача ЗСУ «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та медіа на час дії правового режиму воєнного стану від 03 березня 2022 року № 73 (далі по тексту – Наказ № 73) [22].

Зокрема, положення ст. 34 Конституції України, гарантують кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [10]. Однак, в умовах правового режиму воєнного стану вступають у дію положення ч. 1-2 ст. 20 Закону «Про правовий режим воєнного стану», ст. 64 Конституції, а також ст. 3 Указу № 64/2022, які передбачають можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод, зокрема передбачених статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції, в інтересах національної безпеки та територіальної цілісності [10, 18, 24].

Такі обмеження конкретизовані, зокрема, як у об'єктивно необхідному в умовах війни «Переліку інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану», затвердженого Додатком 2 до Наказу Головнокомандувача Збройних Сил України від 03 лютого 2024 № 51, так і в необхідних, але доволі суперечливих в моменти їх фактичної реалізації нормах абзаців 11-12 Додатку 4 до Наказу № 73 («Правила роботи представника медіа у районі ведення бойових дій») щодо обов'язку журналіста «по завершенню роботи на військових об'єктах, за вимогою передавати визначеній особі електронні та матеріальні носії з фото- та відеоматеріалами для перевірки на предмет наявності інформації, яка не підлягає розголошенню», а «у разі наявності інформації, яка не підлягає розголошенню, на вимогу представника служби зв'язків з громадськістю (прес-служби) або іншої уповноваженої особи видалити таку інформацію з електронного носія» [22]. По суті в таких нормах нами вбачається наявність інституту вибіркової військової цензури, оскільки на практиці в умовах реальних бойових дій та постійної загрози OSINT-розвідки противника практично неможливо виключити суб'єктивний фактор розсуду пресофіцера щодо інформації, яка підлягатиме видаленню в конкретній ситуації.

Також в даному випадку хочемо відмітити проблему суперечності вищевказаних норм із положеннями ст. 15 Конституції України, яка забороняє цензуру та не підлягає обмеженню навіть в умовах воєнного стану, що створює певну правову колізію між необхідністю контролю за інформаційним простором (наприклад, через вищевказаний інститут військової цензури або попереднього узгодження матеріалів) та конституційною заборонаю цензури як явища [10, 18, 24].

Окремого детального аналізу потребує адміністративно-правовий режим доступу журналістів до районів ведення бойових дій, який регулюється Наказом № 73. Цей документ пройшов складний шлях еволюції від жорстких заборон до спроб лібералізації та впорядкування процедур. Початкові редакції та практика застосування наказу у 2022 році викликали гострі конфлікти, найбільш резонансним

з яких стало масове скасування акредитацій журналістів провідних світових та українських медіа (CNN, Sky News, Hromadske) за ранні репортажі зі звільненого Херсона у листопаді 2022 року без попереднього погодження з військовими, коли діяла тимчасова заборона на медійну діяльність в деокупованому місті у зв'язку з проведенням стабілізаційних заходів [1].

Реагуючи на наступну системну критику з боку медіа (спільнота Медіарух, міжнародна неурядова правозахисна організація «Репортери без кордонів») щодо надмірного обмеження роботи медіа, браку достатньої кількості пресофіцерів, які можуть супроводжувати групи журналістів у своїх зонах відповідальності та занадто коротких строків акредитації та вибіркового методів її позбавлення [14, 26], декількома послідовними наказами командування ЗСУ були внесені суттєві зміни до Наказу № 73, покликані, насамперед, запровадити чіткішу систему зонування території. Згідно з оновленими правилами, зона ведення бойових дій поділяється на три кольорові зони. У «червоній» зоні робота акредитованих представників медіа заборонена, однак, як виняток, може бути дозволена у супроводі відповідних посадових осіб з метою фіксації злочинів РФ за клопотанням Міноборони або Генштабу. У «жовтій» зоні дозволяється робота акредитованих журналістів у супроводі пресофіцера виключно у межах маршруту, погодженого командувачем угруповання військ, за винятком громадських місць, до яких і так є вільний доступ цивільного населення. «Зелена» ж зона відкрита для вільного доступу та роботи акредитованих медійників без додаткових дозволів [22]. Також було подовжено термін дії прескарти з 6 до 12 місяців, що спростило логістику для редакцій, та, що важливо, вилучено пункт 1.10, який раніше дозволяв військовим припиняти роботу журналіста під приводом «загрози його життю та здоров'ю», що часто використовувалося як інструмент необґрунтованої цензури [6].

Варто визнати слушною позицію О.В. Ніцевич, яка наголошує, що будь-яка процедура акредитації працівників медіа має відповідати наступним принципам: 1) добровільності; 2) відкритості; 3) безоплатності; 4) справедливості та 5) рівності [НІЦЕВИЧ, с. 68]. В той же час Наказ № 73 містив норму про можливість відмови в акредитації журналісту у разі «наявності підстав вважати надання акредитації [...] недоцільною», до того ж із можливістю для уповноважених суб'єктів офіційно вибірково відмовитися пояснювати причини такої відмови (абзац третій пункту 4 Наказу № 73 в редакції від 03 жовтня 2022 року [23]), що точно не сприяло рівномірній реалізації принципів відкритості, справедливості та рівності процедури. В наступних редакціях Наказу під впливом постійної критики медіаспільноти частина щодо відсутності пояснень причин відмови була виключена, що безумовно стало правильним кроком в усіх аспектах.

Вищевказані процедури акредитації, поетапного допуску до інформації в районах ведення бойових дій та часткової військової цензури без сумніву можна визначити окремими елементами державного контролю за діяльністю медіа, і, на перший погляд, вони носять скоріше негативний характер щодо забезпечення свободи думки і слова. Проте, як слушно наголошують В.І. Кузава та Н.А. Литвин не слід забувати і однозначно позитивні аспекти такого інституту, зокрема: 1) моніторинг інформаційного простору з точки зору його об'єктивності та захищеності від дезінформації і фейкових новин; 2) захист національних інтересів від цілеспрямованої ворожої пропаганди, 3) захист інститутів громадянського суспільства від маніпулятивних та інформаційно-психологічних атак; 4) сприяння утриманню стану стабільності та спокою у суспільстві країни, що перебуває у стані війни [12, с. 313-314].

В той же час, незважаючи на певні позитивні зрушення у регулюванні доступу до інформації з фронту, загальна ситуація з безпекою журналістів при роботі в умовах бойових дій та ефективністю розслідування кримінальних правопорушень, вчинених проти них, залишається критичною. За даними Інституту масової інформації, за період з початку повномасштабного вторгнення до кінця 2025 року російські військові скоїли понад 870 кримінальних правопорушень проти журналістів та медіа в Україні. Внаслідок російської агресії загинув 121 медіапрацівник, з яких 15 – безпосередньо під час здійснення журналістської діяльності [8].

Під час повномасштабного вторгнення зафіксовано нову загрозливу тенденцію – цілеспрямовані атаки російських військ на журналістів, в тому числі за допомогою бойових дронів у прифронтових зонах, постраждалими від яких стали, зокрема, український продюсер італійського друкованого видання La Repubblica Богдан Бітік [29], воєнна кореспондентка телеканалу Freedom Альона Грамова та оператор Євген Кармазін [28], французький фотожурналіст Антоні Лаллікан [17], медіапрацівники

німецького видання Die Welt: продюсер Іван З., оператор Ібрагім Набер та репортер Віктор Лисенко [2], а також багато інших.

При тому в усіх вищевказаних зафіксованих кейсах нападу російських військ, окремо наголошується, що постраждали працівники медіа були чітко позначені як журналісти та мали засоби індивідуального захисту, включаючи шоломи та захисні бронежилети без форменого військового одягу, проте з чітким маркуванням «ПРЕСА» або ж «PRESS». Це й не дивно, адже такий обов'язок журналіста, передбачений в абзаці 8 пункту 3 Правилах роботи представника медіа у районі ведення бойових дій (Додаток 4 до Наказу № 73) є буквально умовою збереження акредитації [22].

Проте у зв'язку з цим постає практичне питання про те, чи є такі засоби ефективною гарантією безпеки медіапрацівників під час репортажів з передової. На нашу думку, відповідь на це питання однозначно негативна. У зв'язку з цим також вважаємо потенційно малоефективною пропозицію В.І. Дяченка щодо надання додаткового особливого статусу журналістам, про який би водночас сигналізувала «нарукавна пов'язка з відмітним знаком для того, щоб його можна було розпізнати на відстані» [5, с. 212], з чим в цілому згоден і сам дослідник, оскільки в сучасних реаліях війни норми МГП державою-агресором часто ігноруються, та подібна ідентифікація може скоріше слугувати небезпечним фактором для життя та здоров'я журналістів, аніж навпаки.

Також окремо хочеться підкреслити ще один проблемний аспект реалізації соціального захисту журналістів в умовах війни в Україні, інструментом якого, зокрема, виступає механізм надання одноразової грошової компенсації згідно положень Постанови Кабінету Міністрів України № 776 від 02 листопада 2016 року (далі по тексті – Постанова № 776). Згідно з положеннями пункту 3 цього документа, у випадках загибелі журналіста під час виконання службових обов'язків у районах бойових дій або отримання ним поранення, що спричинило інвалідність, держава гарантує фінансове відшкодування. Зокрема, передбачено виплату 100 прожиткових мінімумів, встановлених законом для працездатних осіб (станом на 2026 рік це сума у розмірі 332 800 грн.), членам сім'ї загиблого (або, за їх відсутності чи відмови, батькам та утриманцям в рівних частках), тоді як у разі травмування (контузії, поранення чи каліцтва) самому журналісту виплачується сума до 50 прожиткових мінімумів (у 2026-му році – до 166 400 грн.) [20]. Водночас аналіз чинного законодавства виявляє певну правову колізію, оскільки зміни до Закону України «Про державну підтримку медіа», датовані 2022 роком, імперативно встановлюють розмір відшкодування за поранення журналіста на рівні фіксованих 50 прожиткових мінімумів для працездатних осіб [19]. Це створює неузгодженість між нормативно-правовими актами, оскільки закон оперує конкретною сумою, тоді як підзаконний акт пропонує диференційований підхід залежно від тяжкості ушкоджень. Як зазначено в абзаці 2 пункту 7 Постанови № 776, «під час визначення розміру грошової допомоги для її виплати у разі поранення (контузії, травми або каліцтва) журналіста, що заподіяні йому під час виконання ним професійних обов'язків, комісія враховує ступінь втрати професійної працездатності (у відсотках), зазначений у довідці медико-соціальної експертної комісії або витягу з рішення експертної команди з оцінювання повсякденного функціонування особи» [20], що вказує на складність практичної реалізації виплат через правову колізію в нормативному регулюванні.

Окрім того, слід вказати, що за даними пресслужби Міністерства культури до 2026 року фінансування програми таких виплат взагалі не проводилось, а жодних заявок від медіапрацівників чи їх родичів не надходило. Прогресом в реалізації цих соціальних гарантій стане перше реальне відшкодування одноразової допомоги батьку загиблої в російському полоні журналістки Вікторії Роциної, оскільки в 2026 році на реалізацію програми в українському бюджеті передбачено 500 тисяч гривень [16]. Проте хочемо звернути увагу, що з урахуванням вказаних коштів, встановленими законом розмірами допомоги та врахуванням потенційної кількості постраждалих заявників, реальне продовження застосування такої форми соціального захисту журналістів без додаткового фінансування залишається під питанням.

Окремий аспект проблеми стосується розподілу відповідальності за гарантії безпеки життя та здоров'я журналістів, яка Наказом № 73 по суті повністю покладається безпосередньо на редакційні колективи. Військове командування чітко декларує обмеженість своїх зобов'язань, наголошуючи, що Сили оборони не несуть відповідальності за безпеку представників медіа в зоні конфлікту, проте гарантують надання першої медичної допомоги та здійснення евакуаційних заходів у разі отримання

поранення, але тільки «за наявності реальної можливості» [22]. Вважаємо, що така нормативна позиція потребує нагальних змін та не витримує критики.

Висновки. Виходячи з поданого нами комплексного аналізу проблем реалізації правового статусу та гарантій прав журналістів щодо здійснення професійних обов'язків в умовах війни пропонуємо наступне:

1. Нагальною потребою вбачається включення у національне законодавство, зокрема до Закону України «Про медіа» та Наказу № 73, інституту спеціалізованої медійної акредитації у статусі військового кореспондента. Формат акредитаційної прескартки, який застосовується в українських реаліях війни на момент початку 2026 року відповідає статусу «журналіста, що перебуває у небезпечному відрядженні» та закріплює за медійником лише статус імунітету як цивільної особи, що є недостатнім в умовах високої інтенсивності бойових дій. Для забезпечення гарантій отримання статусу військовополоненого у разі захоплення противником, форма посвідчення має бути приведена у повну відповідність до вимог Додатку IV А до Третньої Женевської конвенції або ж введено додатковий формат іншого посвідчення.

2. Декларативне усунення військового командування в Наказі № 73 від відповідальності за життя та здоров'я журналістів суперечить логіці роботи медіа в зонах бойових дій під безпосереднім супроводом пресофіцерів ЗСУ. Тому доцільно нормативне закріпити в Наказі № 73 принцип спільної відповідальності за життя та здоров'я медіапрацівника, поділивши його солідарно між редакцією медіа та Силами оборони України на час супроводу, згідно з яким військовослужбовці зобов'язуються вживати вичерпних заходів безпеки та мінімізації ризиків, за винятком порушення журналістом встановлених правил безпеки та акредитації.

3. Важливим кроком у вдосконаленні системи гарантій соціального захисту має стати усунення правової колізії між Законом України «Про державну підтримку медіа...» та Постановою Кабінету Міністрів України № 776. Необхідно ініціювати внесення змін до пункту 3 урядової постанови з метою усунення прогалини, що ускладнює практичну реалізацію гарантованого державою права на компенсацію постраждалому журналісту у належному йому за законом повному розмірі відшкодування.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Богданьок О. Журналістів позбавили акредитації за репортажі з Херсона. Медійники вимагають її повернути. *Суспільне новини*. URL: <https://susplne.media/316270-zurnalisticiv-pozbavili-akreditacii-za-reportaziz-hersona-medijniki-vimagaut-ii-povernuti/> (дата звернення: 15.01.2026).

2. Горон Д. Журналісти німецького видання Die Welt постраждали через атаку російського дрона на Дніпропетровщині. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/infospace/article/245207/2025-10-28-zhurnalisty-nimetskogo-vydannya-die-welt-postrazhdaly-cherez-ataku-rosiyskogo-drona-na-dnipropetrovshchyni/> (дата звернення: 25.01.2026).

3. Гуртова К. М., Кабацька А. О. Правовий статус людини і громадянина в Україні. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 27-й річниці створення Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 19 листоп. 2021 р.)*. МВС України, МОН України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2021. С 276–277. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/17116> (дата звернення: 15.12.2025).

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 [...] : ООН; Протокол, Міжнародний документ, Правила від 08.06.1977. Дата оновлення : 08.12.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 18.12.2025).

5. Дяченко В. І. Забезпечення захисту журналістів під час збройних конфліктів нормами міжнародного гуманітарного права. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 210–214. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.42> (дата звернення: 19.12.2025).

6. Дячук К., Романюк О. Зміни до наказу № 73: лібералізація зон, безпека журналістів, новий перелік нерозголошення. *Інститут масової інформації*. 07 лютого 2024 р. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/zminy-do-nakazu-73-liberalizatsiya-zon-bezpeka-zhurnalisticiv-novuj-perelik-nerozgoloshennya-i59034> (дата звернення: 05.01.2026).

7. Женевська конвенція про поведінку з військовополоненими : ООН; Конвенція, Угода, Положення [...] від 12.08.1949. Дата оновлення: 23.02.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення : 21.12.2025).

8. З початку повномасштабної війни Росія скоїла 870 злочинів проти журналістів і медіа в Україні – ІМІ. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/infospace/article/246574/2025-12-24-z-pochatku-povnomashtabnoiviyny-rosiya-skoila-870-zlochyniv-proty-zhurnalisticiv-i-media-v-ukraini-imi/> (дата звернення: 26.01.2026).

9. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : ООН; Конвенція, Проект, Угода [...] від 12.08.1949. Дата оновлення : 23.02.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 20.12.2025).
10. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 15.12.2025).
11. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.12.2025).
12. Кузава В. І., Литвин Н. А. Державний контроль за діяльністю медіа під час воєнного стану : проблеми та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 312–315. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/76> (дата звернення: 20.01.2026).
13. Місяць А. П. Проблемні аспекти реалізації в Україні юридичних гарантій забезпечення прав людини і громадянина. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. Голов. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород, 2024. Т. 1. Вип. 82. С. 209–214. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.31> (дата звернення: 07.01.2026).
14. Надмірні обмеження роботи журналістів в Україні неприпустимі – заява. *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/news/nadmirni-obmezheniya-roboty-zhurnalistiv-v-ukrayini-nepriyustymi-zayava-i51568> (дата звернення: 25.12.2025).
15. Ніцевич О. В. Процедура акредитації як юридична гарантія професійної діяльності журналістів в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Вип.5. С. 66–70. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v5.2023.13> (дата звернення: 27.12.2025).
16. Пилипенко М. Батько Вікторії Рошиної отримає виплату вже цього року. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/community/article/246307/2025-12-13-batko-viktorii-roshchynoi-otrzymaie-vyplatu-vzhe-tsogo-roku-tetyana-berezhna/> (дата звернення: 15.01.2026).
17. Підсумки стану свободи слова в Україні у 2025 році : 130 порушень, більшість з яких вчинила РФ. *Інститут масової інформації*. 2026. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/pidsumky-stanu-svobody-slova-v-ukrayini-u-2025-rotsi-130-porushen-bilshist-z-yakuh-vchynyla-rf> (дата звернення: 03.01.2026).
18. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 05.01.2026).
19. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста : Закон України від 23.09.1997 № 540/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80/ed20260120#Text> (дата звернення: 18.12.2025).
20. Про затвердження Порядку виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або поранення (контузії, травми або каліцтва) журналіста під час виконання ним професійних обов'язків : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.11.2016 № 776. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776-2016-п> (дата звернення: 26.12.2025).
21. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20> (дата звернення: 17.12.2025).
22. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками медіа на час дії правового режиму воєнного стану : Наказ Головнокомандувача ЗСУ від 03.03.2022 № 73. Дата оновлення : 17.01.2025. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785?an=1> (дата звернення: 17.12.2025).
23. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану : Наказ Головнокомандувача ЗСУ від 03.03.2022 № 73 в редакції від 03.10.2022. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785?an=1&ed=2022_10_03 (дата звернення: 17.12.2025).
24. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 22.12.2025).
25. Рекомендації журналістам щодо організації роботи на військових об'єктах та в районах бойових дій в умовах воєнного стану. Управління зв'язків з громадськістю Збройних Сил України ; полковник Б. Сенік. Київ, 2024. 22 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/zmi/rekomendacii_dlia_ZMI_new24.pdf (дата звернення: 16.12.2025).
26. «Репортери без кордонів» щодо зонування : Закликаємо зняти обмеження для журналістів. *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/news/reportery-bez-kordoniv-shhodo-zonuvannya-zaklykayemo-znyaty-obmezheniya-dlya-zhurnalistiv-i51573> (дата звернення: 10.01.2026).
27. Скутельник О. Л. Регулювання міжнародно-правового статусу журналістів під час війни. *Інформація і право*. 2024. № 1(48). С. 203–209. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1\(48\).300823](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1(48).300823) (дата звернення: 27.12.2025).
28. Троян В. У Краматорську від російського удару загинули журналістка та оператор телеканалу Freedom (оновлено). *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/news/u-kramatorsku-vid-rosijskogo-udaru-zagynuly-zhurnalistka-ta-operator-telekanalu-freedom> (дата звернення: 15.01.2026).
29. Український продюсер La Repubblica Богдан Бітік загинув у Херсоні внаслідок російської атаки. *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/news/ukrayinskyj-prodyuser-la-repubblica-bogdan-bitik-zagynuv-u-hersoni-vnaslidok-rosijskoyi-ataky-i52405/> (дата звернення: 12.01.2026).

30. EUR-Lex, Judgment of the General Court (Grand Chamber) of 27 July 2022. *RT France v Council of the European Union*. Case T-125/22. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62022TJ0125> (дата звернення: 15.12.2025).

31. ICRC, Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law, Geneva, May 2009. 88 p. URL: <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/icrc-002-0990.pdf> (дата звернення: 15.12.2025).

REFERENCES

1. Bohdaniok, O. (2022). Zhurnalistiv pozbavyli akredytatsii za reportazhi z Khersona. Mediinyky vymahaiut yii povernuty. *Suspilne novyny*. Retrieved from: <https://suspilne.media/316270-zhurnalistiv-pozbavili-akredytatsii-za-reportazi-z-hersona-medijniki-vimagaut-ii-povernuti/> [in Ukrainian].

2. Horon, D. (2025). Zhurnalisty nimetskoho vydannia Die Welt postrazhdaly cherez ataku rosiiskoho drona na Dnipropetrovshchyni. *Detector media*. Retrieved from: <https://detector.media/infospace/article/245207/2025-10-28-zhurnalisty-nimetskogo-vydannya-die-welt-postrazhdaly-cherez-ataku-rosiyskogo-drona-na-dnipropetrovshchyni/> [in Ukrainian].

3. Hurtova, K. M., & Kabatska, A. O. (2021). Pravovyi status liudyny i hromadianyna v Ukraini. *Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnogo ta sotsialnogo rozvytku derzhavy: tezy dopovidei X Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kharkiv, November 19, 2021). Kharkiv: KhNUVS, 276–277. Retrieved from: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/17116> [in Ukrainian].

4. Dodatkovyi protokol do Zhenevskykh konventsii vid 12 serpnia 1949 roku, shcho stosuietsia zakhystu zhertv mizhnarodnykh zbroinykh konfliktiv (Protokol I). (1977). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text [in Ukrainian].

5. Diachenko, V. I. (2023). Zabezpechennia zakhystu zhurnalistiv pid chas zbroinykh konfliktiv normamy mizhnarodnogo humanitarnoho prava. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 3, 210–214. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.42> [in Ukrainian].

6. Diachuk, K., & Romaniuk, O. (2024). Zminy do nakazu No 73: liberalizatsiia zon, bezpeka zhurnalistiv, novyi perelik nerozholoshennia. *Institute of Mass Information*. Retrieved from: <https://imi.org.ua/monitorings/zminy-do-nakazu-73-liberalizatsiya-zon-bezpeka-zhurnalistiv-novyj-perelik-nerozgoloshennya-i59034> [in Ukrainian].

7. Zhenevska konventsiia pro povodzhennia z viiskovopoloneny. (1949). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text [in Ukrainian].

8. Z pochatku povnomashtabnoi viiny Rosiia skoila 870 zlochyniv proty zhurnalistiv i media v Ukraini – IMI. (2025). *Detector media*. Retrieved from: <https://detector.media/infospace/article/246574/2025-12-24-z-pochatku-povnomashtabnoi-viiny-rosiya-skoila-870-zlochyniv-proty-zhurnalistiv-i-media-v-ukraini-imi/> [in Ukrainian].

9. Konventsiia pro zakhyst tsyvilnoho naseleennia pid chas viiny. (1949). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text [in Ukrainian].

10. Verkhovna Rada Ukrainy (1996). Konstytutsiia Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> [in Ukrainian].

11. Verkhovna Rada Ukrainy (2001). Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].

12. Kuzava, V. I., & Lytvyn, N. A. (2024). Derzhavnyi kontrol za diialnistiu media pid chas voiennoho stanu: problemy ta perspektyvy. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal* [Juridical Scientific and Electronic Journal], 5, 312–315. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/76> [in Ukrainian].

13. Misiats, A. P. (2024). Problemni aspekty realizatsii v Ukraini yurydychnykh harantii zabezpechennia prav liudyny i hromadianyna. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Serii: Pravo*, 1(82), 209–214. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.31> [in Ukrainian].

14. Institute of Mass Information. (n.d.). Nadmirni обмеzhennia roboty zhurnalistiv v Ukraini neprypustymi – zaiava. Retrieved from: <https://imi.org.ua/news/nadmirmi-obmezhennya-roboty-zhurnalistiv-v-ukrayini-neprypustymi-zayava-i51568> [in Ukrainian].

15. Nitsevych, O. V. (2023). Protsedura akredytatsii yak yurydychna harantiia profesiinoi diialnosti zhurnalistiv v Ukraini. *Juris Europensis Scientia*, 5, 66–70. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v5.2023.13> [in Ukrainian].

16. Pylypenko, M. (2025). Batko Viktorii Roshchynoi otrymaie vyplatu vzhe tsoho roku. *Detector media*. Retrieved from: <https://detector.media/community/article/246307/2025-12-13-batko-viktorii-roshchynoi-otrymaie-vyplatu-vzhe-tsoho-roku-tetyana-berezhna/> [in Ukrainian].

17. Institute of Mass Information. (2026). Pidsumky stanu svobody slova v Ukraini u 2025 rotsi: 130 porushen, bilshist z yakykh vchynyla RF. Retrieved from: <https://imi.org.ua/monitorings/pidsumky-stanu-svobody-slova-v-ukrayini-u-2025-rotsi-130-porushen-bilshist-z-yakykh-vchynyla-rf> [in Ukrainian].

18. President of Ukraine (2022). Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Decree No. 64/2022. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> [in Ukrainian].

19. Verkhovna Rada Ukrainy (1997). Pro derzhavnu pidtrymku media, harantii profesiinoi diialnosti ta sotsialnyi zakhyst zhurnalista: Law of Ukraine No. 540/97-VR. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80/ed20260120#Text> [in Ukrainian].

20. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016). Pro zatverdzhennia Poriadku vyplaty odnorazovoi hroshovoi dopomohy u razi zahybeli (smerti) abo poranennia (kontuzii, travmy abo kalistva) zhurnalista pid chas vykonannia nym profesiinykh oboviazkiv: Resolution No. 776. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776-2016-p> [in Ukrainian].
21. Verkhovna Rada Ukrainy (2022). Pro media: Law of Ukraine No. 2849-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20> [in Ukrainian].
22. Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine (2022). Pro orhanizatsiiu vzaiemodii mizh Zbroinymy Sylamy Ukrainy, inshymy skladovymy syl oborony ta predstavnykamy media na chas dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu: Order No. 73. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785?an=1> [in Ukrainian].
23. Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine (2022). Pro orhanizatsiiu vzaiemodii mizh Zbroinymy Sylamy Ukrainy, inshymy skladovymy syl oborony ta predstavnykamy zasobiv masovoi informatsii na chas dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu: Order No. 73 (edited on 03.10.2022). Retrieved from: https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785?an=1&ed=2022_10_03 [in Ukrainian].
24. Verkhovna Rada Ukrainy (2015). Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Law of Ukraine No. 389-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
25. Senyk, B. (2024). Rekomendatsii zhurnalistam shchodo orhanizatsii roboty na viiskovykh ob'ekтах ta v raionakh boiovykh dii v umovakh voiennoho stanu. Kyiv: Department of Public Relations of the Armed Forces of Ukraine. Retrieved from: https://www.mil.gov.ua/content/zmi/rekomendacii_dlia_ZMI_new24.pdf [in Ukrainian].
26. Institute of Mass Information. (n.d.). «Reportery bez kordoniv» shchodo zonuvannia: Zaklykaiemo zniaty obmezhenntia dlia zhurnalistiv. Retrieved from: <https://imi.org.ua/news/reportery-bez-kordoniv-shchodo-zonuvannya-zaklykayemo-znyaty-obmezhenntia-dlia-zhurnalistiv-i51573> [in Ukrainian].
27. Skutelnik, O. L. (2024). Rehuliuвання mizhnarodno-pravovoho statusu zhurnalistiv pid chas viiny. *Informatsiia i pravo*, 1(48), 203–209. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1\(48\).300823](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1(48).300823) [in Ukrainian].
28. Troian, V. (2025). U Kramatorsku vid rosiiskoho udaru zahynuly zhurnalistka ta operator telekanalu Freedom (onovleno). *Institute of Mass Information*. Retrieved from: <https://imi.org.ua/news/u-kramatorsku-vid-rosiiskogo-udaru-zahynuly-zhurnalistka-ta-operator-telekanalu-freedom> [in Ukrainian].
29. Institute of Mass Information. (n.d.). Ukrainyskiy prodiuser La Repubblica Bohdan Bitik zahynuv u Khersoni vnaslidok rosiiskoi ataky. Retrieved from: <https://imi.org.ua/news/ukrayinskyj-prodyuser-la-repubblica-bogdan-bitik-zahynuv-u-hersoni-vnaslidok-rosiiskoyi-ataky-i52405/> [in Ukrainian].
30. Judgment of the General Court (Grand Chamber) of 27 July 2022. RT France v Council of the European Union. Case T-125/22. EUR-Lex. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62022TJ0125> [in English].
31. ICRC (2009). Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law. Geneva. Retrieved from: <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/icrc-002-0990.pdf> [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 15.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.12.2025

ГАРМОНІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ

УДК 368.012:343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-15.08>

ЛЮДМИЛА ФЕДОРІУК

доктор філософії, доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності та національної безпеки

Національної академії внутрішніх справ, Україна

rd312503@meta.ua

ORCID: 0009-0007-6856-248X

Анотація. У статті аналізується розвиток страхового ринку України в контексті європейської інтеграції та імплементації директив Європейського Союзу як механізму модернізації національної фінансової системи. Обраний у 2013 році стратегічний вектор розвитку визначив необхідність системного реформування правового регулювання страхового сектору, спрямованого на гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами та забезпечення ефективного корпоративного управління і внутрішнього контролю. Закон України «Про страхування» від 18.11.2021 р. № 2751-IX запровадив класи страхування, оновив вимоги до ліцензування, платоспроможності, управління ризиками та корпоративного управління страхових організацій, створивши правові засади для впровадження прозорої системи нагляду.

Систематизовано розвиток єдиного європейського страхового ринку через п'ять поколінь директив ЄС. Перше покоління закріпило принцип свободи установ та класифікацію страхових продуктів; друге – регламентувало свободу надання послуг у межах ЄС; третє – гармонізувало національні норми контролю та кваліфікаційні вимоги до акціонерів і керівників; четверте – удосконалило пруденційний нагляд, фінансову звітність, механізми перестраховування та ліквідації; п'яте – забезпечило прозорість, єдність ринку та міжнародну координацію через створення Європейського агентства зі страхування та професійних пенсій.

Вибір європейського вектора розвитку України потребує комплексного оцінювання відповідності національного законодавства директивам ЄС, практиці Європейського суду з прав людини та міжнародним стандартам Міжнародної асоціації органів страхового нагляду (IAIS), що є ключовим для інтеграції України у глобальну фінансову систему та підвищення конкурентоспроможності національного страхового ринку.

Ключові слова: європейська інтеграція, страхова діяльність, директиви ЄС, імплементація, гармонізація, корпоративне управління, фінансовий нагляд, технічні резерви.

HARMONIZATION OF LEGAL REGULATION OF THE UKRAINIAN INSURANCE MARKET WITH EU STANDARDS

UDC 368.012:343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-15.08>

LIUDMYLA FEDORIUK

Doctor of Philosophy,

Associate Professor at the Department of Operational-Search Activity and National Security

National Academy of Internal Affairs, Ukraine

rd312503@meta.ua

ORCID: 0009-0007-6856-248X

Abstract. The article examines the development of the Ukrainian insurance market within the framework of European integration and the implementation of European Union directives as a mechanism for modernizing the national financial system. The strategic development trajectory chosen in 2013 necessitated a comprehensive reform of the legal regulation of the insurance sector, aimed at harmonizing national legislation with European standards and ensuring effective corporate governance and internal control. The Law of Ukraine "On Insurance" dated November 18, 2021, No. 2751-IX, introduced insurance classes, updated requirements for licensing, solvency, risk management, and corporate governance of insurance entities, thereby establishing the legal foundation for the implementation of a transparent supervisory system.

The evolution of the unified European insurance market is systematized through five generations of EU directives. The first generation codified the principle of freedom of establishment and the classification of insurance products; the second regulated the freedom to provide services within the EU; the third harmonized national supervisory standards and qualification requirements for shareholders and executives; the fourth enhanced prudential supervision, financial reporting, reinsurance mechanisms, and liquidation procedures; and the fifth ensured transparency, market integration, and international coordination through the establishment of the European Insurance and Occupational Pensions Authority.

Pursuing a European development trajectory for Ukraine requires a comprehensive evaluation of the alignment of national legislation with EU directives, the jurisprudence of the European Court of Human Rights, and the international standards of the International Association of Insurance Supervisors (IAIS). This alignment is crucial for Ukraine's integration into the global financial system and for enhancing the competitiveness of the national insurance market.

Key words: European integration, insurance activity, EU directives, implementation, harmonization, corporate governance, financial supervision, technical reserves.

Постановка проблеми. Європейська інтеграція зумовила глибоке оновлення правового регулювання фінансового сектору України, зокрема у сфері страхування. Введення в дію нового Закону України «Про страхування» від 18.11.2021 р. № 2751-IX ознаменувало перехід до сучасної моделі регулювання страхового ринку: було скасовано поділ на обов'язкове та добровільне страхування, запроваджено систему класів страхування, оновлено вимоги до ліцензування, платоспроможності та ліквідності страховиків, удосконалено підходи до корпоративного управління, управління ризиками, припинення діяльності та передання страхового портфеля. Водночас ключовим завданням зазначеного закону та визначальним напрямом трансформації страхового сектору стала імплементація провідних директив Європейського Союзу, що, як слушно зауважує В. Дзеціна [1, с. 22], становить основу його подальшої модернізації.

Метою дослідження є визначення напрямів та особливостей модернізації правового регулювання страхового сектору України в контексті європейської інтеграції, аналіз процесу імплементації директив Європейського Союзу у національне законодавство, оцінка гармонізації українського страхового законодавства з європейськими стандартами та обґрунтування необхідності створення ефективної системи внутрішнього контролю та корпоративного управління у страховій сфері.

Реалізація зазначеної мети передбачає детальне вивчення етапів розвитку єдиного європейського страхового ринку та аналіз ключових директив, що вплинули на формування сучасних підходів до регулювання і нагляду за страховою діяльністю. Імплементація страхових директив Європейського Союзу в національне законодавство ґрунтується на засадах лояльної співпраці, за змістом ідентичної принципу *pacta sunt servanda* міжнародного права. Такі засади співпраці зобов'язують державу утриматися від будь-яких дій, що можуть поставити під загрозу реалізацію європейських стандартів, обумовлених в установчих договорах Європейського Союзу.

Процес імплементації страхових директив у національне законодавство держави – члена Європейського Союзу або такої, яка уклала угоду про Асоціацію, передбачає як власне прийняття внутрішнього нормативно-правового акта (трансформацію), так і здійснення контрольної діяльності за виконанням положень страхових директив. Іншими словами, імплементація європейських директив у сфері страхування сприяє гармонізації національного законодавства України з європейськими стандартами, а також вимагає створення ефективної системи внутрішнього контролю та корпоративного управління в страховій сфері.

Вступивши до складу міжнародної фінансової системи, Україна отримає можливість перейти до моделі регулювання та нагляду, що базується на міжнародно-визнаних принципах, які закріплені у директивах Європейського Союзу, міжнародних договорах і стандартах провідних фінансових організацій.

У динаміці розвитку процес створення єдиного європейського страхового ринку пройшов п'ять етапів:

Перше покоління директив (*Directive 73/239/EEC*, *Directive 73/240/EEC*, *Directive 79/267/EEC*, *Directive 78/473/EEC*) [3; 4; 9; 10] спрямовано на встановлення рівності в режимі нагляду, а також на реалізацію принципу свободи установи. Для забезпечення єдиного регуляторного порядку в директивах Європейського Союзу використана класифікація «страхування життя» (зобов'язання мали

довгостроковий характер, що відображалося на особливому порядку формування страхових резервів і вимогах мінімального статутного капіталу) та «страхування інше, ніж життя» (означено сімнадцять класів (видів) страхування з метою введення єдиних вимог до установ при наданні ліцензії).

Перше покоління директив закріпило принцип свободи установ, зобов'язуючи держави-члени європейського співтовариства дозволяти на їх територіях створення страхових організацій без проявів дискримінації.

Друге покоління директив (*Directive 88/357/EEC*) [13] визначило принцип свободи надання послуг у сфері страхової діяльності, деталізувало окремі положення першого покоління директив щодо свободи установ. Згідно з принципом свободи надання послуг у сфері страхової діяльності, страховій компанії, заснованій у державі-члені Європейського Союзу та за умови наявності ліцензії дозволено надавати страхові послуги в інших державах-членах Європейського Союзу без отримання на те додаткових дозволів. Отже, встановлюючи заборону будь-якої дискримінації у сфері надання послуг, страховим компаніям надано дозвіл на використання можливостей єдиного європейського страхового ринку.

Важливим досягненням третього покоління директив (*Directive 92/49/EEC, Directive 92/96/EEC*) [3; 4] стала остаточна гармонізація національних положень щодо контролю у сфері страхової діяльності та вимоги технічних резервів страхових організацій. Наглядові органи держави, в якій зареєстрований страховик, отримали широкі повноваження щодо регулювання його діяльності у рамках Європейського Союзу, включаючи можливості скасування ліцензії та «замороження» активів. Слід зауважити, що вперше на нормативному рівні в межах третього покоління директив були запроваджені вимоги для контролюючих акціонерів та членів керівних органів щодо їх кваліфікації, професійних навичок, а також заборони здійснення монополістичної діяльності страхових організацій.

Четверте покоління директив оновило структуру системи пруденційного нагляду у сфері страхової діяльності (означено річну консолідовану фінансову звітність для певного виду підприємств, включаючи банки та страхові компанії) та спростило фінансову звітність страховиків із метою оперативного реагування на зміни потреб страхового ринку (*Directive 83/349/EEC, Directive 78/660/EEC, Directive 91/674/EEC*) [5; 11; 14]. У межах ініціатив четвертого покоління директив визначено перестраховування як структуровану передачу ризиків від страхової компанії до перестраховальної організації (*Directive 79/239/EEC, Directive 92/49/EEC, Directive 98/78/EEC*) [3; 6; 8], а також впроваджено заходи з питань реорганізації або ліквідації страхових компаній (*Directive 2001/17/EC*) [7].

П'яте покоління директив пов'язують із створенням Європейського агентства зі страхування та професійних пенсій, ключовою метою нововведених директив стало забезпечення єдності та прозорості страхового ринку, а також зміцнення міжнародного співробітництва наглядових органів (Regulation (EU) 1094/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010) [12].

Обравши стратегічний вектор розвитку України, спрямований на європейську інтеграцію, перед вітчизняною доктриною та юридичною практикою постало чимало питань, ключове серед яких – критичний аналіз норм чинного вітчизняного законодавства, які регламентують відносини у сфері страхування, відповідність цих норм європейським директивам і правовим позиціям Європейського суду з прав людини. Вищезазначений факт цілком логічно обґрунтовується тим, що розробка сучасного законодавства мала би здійснюватися з врахуванням основних вимог законодавства Європейського Союзу, які Україна зобов'язалася імплементувати в межах Угоди про асоціацію з ЄС, а також виходячи з принципів, визначених Міжнародною асоціацією органів страхового нагляду (IAIS) [2, с.162].

Європейська інтеграція стала визначальним чинником комплексної реформи фінансового сектору України, зокрема у сфері страхування. Введення в дію нового Закону України «Про страхування» (№ 2751-IX від 18 листопада 2021 р.) ознаменувало перехід до сучасної моделі регулювання, що передбачає уніфікацію класифікації страхування, оновлення вимог до ліцензування, платоспроможності та ліквідності страховиків, а також посилення корпоративного управління, управління ризиками та механізмів передання страхового портфеля.

Ключовим завданням цієї законодавчої реформи є імплементация директив Європейського Союзу, які становлять основу подальшої модернізації страхового сектору. Процес імплементации передбачає не лише прийняття внутрішніх нормативно-правових актів, а й створення ефективних систем нагляду та внутрішнього контролю, що забезпечують дотримання європейських стандартів і прозорість корпоративного управління .

Еволюція директив ЄС у сфері страхування – від директив першого покоління, що закріпили принцип свободи установи, до директив п'ятого покоління, спрямованих на зміцнення співпраці наглядових органів через Європейське агентство зі страхування та професійних пенсій – демонструє поступову гармонізацію національного законодавства з міжнародними кращими практиками. Стратегічний курс України на європейську інтеграцію вимагає критичного аналізу чинного законодавства, його відповідності директивам ЄС та правовим позиціям Європейського суду з прав людини.

Отже, модернізація страхового сектору України на засадах європейських стандартів та міжнародних принципів Міжнародної асоціації органів страхового нагляду (IAIS) створює основу для прозорого, ефективного та стійкого ринку страхових послуг, здатного інтегруватися у глобальну фінансову систему та ефективно реагувати на нові ризики та виклики.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Дзеціна В. В. Генезис розвитку страхування за часів незалежності України. Молодіжна наукова ліга. 2024. 21 червня. С. 21–22.
2. Федорюк Л. В. Правове регулювання сфери державного страхування в Україні : дис.... здобуття наук. ступеня доктора філософії зі спец. 081 Право. Київ, 2025. 224 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/157ef706-b4de-4cfc-9006-0bef7fa11983/content> (дата звернення : 05.01.2026 р.)
3. Council Directive 92/49/EEC of 18 June 1992 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to direct insurance other than life assurance and amending Directives 73/239/EEC and 88/357/EEC (third non-life insurance Directive). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1992/49/oj/eng> (дата звернення 03.01.2026 р.).
4. Council Directive 92/96/EEC of 10 November 1992 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to direct life assurance and amending Directives 79/267/EEC and 90/619/EEC (third life assurance Directive). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1992/96/oj/eng> (дата звернення 03. 01. 2026 р.).
5. Council Directive of 19 December 1991 on the annual accounts and consolidated accounts of insurance undertakings (91/674/EEC). URL: <https://www.legislation.gov.uk/eudr/1991/674/contents> (дата звернення 03.01.2026 р.).
6. Directive 98/78/EC of the European Parliament and of the Council of 27 October 1998 on the supplementary supervision of insurance undertakings in an insurance group. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1998/78/oj/eng> (дата звернення 03. 01. 2026 р.).
7. Directive 2001/17/EC of the European Parliament and of the Council of 19 March 2001 on the reorganisation and winding-up of insurance undertakings. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/17/oj/eng> (дата звернення 03.01.2026 р.).
8. Draft Directive amending Directive 79/239/EEC as regards the solvency margin requirements for non-life insurance undertakings. URL: <https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j9vvij5epmj1ey0/vk0gkfd9vbfw> (дата звернення 03. 01. 2026 р.).
9. First Council Directive 78/473/EEC of 30 May 1978 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to Community co-insurance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31978L0473>. (дата звернення 03. 01. 2026 р.).
10. First Council Directive 73/240/EEC of 24 July 1973 abolishing restrictions on freedom of establishment in the business of direct insurance other than life assurance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-SL/TXT/?from=EN&uri=CELEX:31973L0240> (дата звернення 03. 01. 2026 р.).
11. Fourth Council Directive 78/660/EEC of 25 July 1978 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty on the annual accounts of certain types of companies. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1978/660/oj/eng> (дата звернення 03. 01. 2026 р.).
12. Regulation (EU) No 1094/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 establishing a European Supervisory Authority (European Insurance and Occupational Pensions Authority), amending Decision No 716/2009/EC and repealing Commission Decision 2009/79/EC. URL : <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2010/1094/oj/eng> (дата звернення 03. 01. 2026 р.).
13. Second Council Directive 88/357/EEC on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to direct insurance other than life assurance and laying down provisions to facilitate the effective exercise of freedom to provide services and amending. URL : <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1988/357/oj/eng> (дата зверн 198. Council Directive 92/49/EEC of 18 June 1992 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to direct insurance other than life assurance and amending Directives 73/239/EEC and 88/357/EEC (third non-life insurance Directive). URL : <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1992/49/oj/eng> (дата звернення 03. 01. 2026 р.).
14. Seventh Council Directive 83/349/EEC of 13 June 1983 based on the Article 54 (3) (g) of the Treaty on consolidated accounts. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31983L0349> (дата звернення 03. 01. 2026 р.).

REFERENCES

1. Dzetšina, V. V. (2024, June 21). Genesis of insurance development during the independence of Ukraine. Youth Scientific League, pp. 21–22.
2. Fedoriuk, L. V. Legal regulation of the state insurance sector in Ukraine: Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 Law. Kyiv, 2025. 224 p. Retrieved from: <https://elar.navy.edu.ua/server/api/core/bitstreams/157ef706-b4de-4cfc-9006-0bef7fa11983/content> (accessed January 5, 2026).
3. Council Directive 92/49/EEC of 18 June 1992 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to direct insurance other than life assurance and amending Directives 73/239/EEC and 88/357/EEC (third non-life insurance Directive). Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1992/49/oj/eng> (accessed January 3, 2026).
4. Council Directive 92/96/EEC of 10 November 1992 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to direct life assurance and amending Directives 79/267/EEC and 90/619/EEC (third life assurance Directive). Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1992/96/oj/eng> (accessed January 3, 2026).
5. Council Directive of 19 December 1991 on the annual accounts and consolidated accounts of insurance undertakings (91/674/EEC). Retrieved from: <https://www.legislation.gov.uk/eudr/1991/674/contents> (accessed January 3, 2026).
6. Directive 98/78/EC of the European Parliament and of the Council of 27 October 1998 on the supplementary supervision of insurance undertakings in an insurance group. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1998/78/oj/eng> (accessed January 3, 2026).
7. Directive 2001/17/EC of the European Parliament and of the Council of 19 March 2001 on the reorganisation and winding-up of insurance undertakings. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/17/oj/eng> (accessed January 3, 2026).
8. Draft Directive amending Directive 79/239/EEC as regards the solvency margin requirements for non-life insurance undertakings. Retrieved from: <https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j9vvij5epmj1ey0/vk0gkfd9vbfw> (accessed January 3, 2026).
9. First Council Directive 78/473/EEC of 30 May 1978 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to Community co-insurance. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31978L0473>. (accessed January 3, 2026).
10. First Council Directive 73/240/EEC of 24 July 1973 abolishing restrictions on freedom of establishment in the business of direct insurance other than life assurance. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/SL/TXT/?from=EN&uri=CELEX:31973L0240> (accessed January 3, 2026).
11. Fourth Council Directive 78/660/EEC of 25 July 1978 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty on the annual accounts of certain types of companies. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1978/660/oj/eng> (accessed January 3, 2026).
12. Regulation (EU) No 1094/2010 of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 establishing a European Supervisory Authority (European Insurance and Occupational Pensions Authority), amending Decision No 716/2009/EC and repealing Commission Decision 2009/79/EC. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2010/1094/oj/eng> (accessed January 3, 2026).
13. Second Council Directive 88/357/EEC on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to direct insurance other than life assurance and laying down provisions to facilitate the effective exercise of freedom to provide services and amending. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1988/357/oj/eng> (дата зверн 198. Council Directive 92/49/EEC of 18 June 1992 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to direct insurance other than life assurance and amending Directives 73/239/EEC and 88/357/EEC (third non-life insurance Directive). Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1992/49/oj/eng> (accessed January 3, 2026).
14. Seventh Council Directive 83/349/EEC of 13 June 1983 based on the Article 54 (3) (g) of the Treaty on consolidated accounts. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31983L0349> (accessed January 3, 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 17.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.12.2025

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОГО ОМБУДСМАНА

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-15.09>

ІРИНА ШОПІНА

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ, Україна
irynashopina@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3334-7548*

Анотація. Стаття присвячена аналізу правового статусу Військового омбудсмана, визначеному Законом України від 17 вересня 2025 року № 4603-ІХ. Акцентовано увагу на тому, що повномасштабна російська збройна агресія спричинила суттєві зміни у секторі безпеки й оборони, зокрема зростання чисельності військовослужбовців, ускладнення ротації, підвищення фізичного та психологічного навантаження на особовий склад, а також посилення інформаційно-психологічного тиску. Сукупність цих факторів вплинула на дотримання прав військовослужбовців і призвела до збільшення кількості звернень щодо порушення прав і свобод.

У статті узагальнено наукові напрацювання, присвячені інституту військового омбудсмана, та підкреслюється, що більшість досліджень охоплювали період до ухвалення Закону України «Про Військового омбудсмана». Обґрунтовано, що аналіз його положень виявив прогалини та суперечності, які перешкоджають ефективному функціонуванню досліджуваного інституту. Зокрема, закон містить розмиті формулювання щодо взаємодії Військового омбудсмана з іншими суб'єктами захисту прав військовослужбовців, не визначає критеріїв і процедур призначення та звільнення цієї посадової особи, не встановлює вимог щодо юридичної освіти або досвіду правозахисної діяльності.

Особливою проблемою є відсутність чітко визначених заходів юридичної відповідальності за невиконання законних вимог омбудсмана, що нівелює його повноваження та перешкоджає реальному поновленню порушених прав військовослужбовців.

Зроблено висновок, що стан захисту прав військовослужбовців у воюючій державі напряму впливає на морально-психологічний клімат військових підрозділів, виконання планів мобілізації та настрої в українському суспільстві. Тому наділення Військового омбудсмана необхідними для виконання його обов'язків повноваженнями, а також встановлення кореспондуючих цим повноваженням обов'язків та відповідальності інших осіб, є запорукою реального позитивного впливу на захист прав особового складу Збройних Сил України та інших військових формувань. Існуючі у правовому статусі Військового омбудсмана прогалини та суперечності мають бути усунені, тоді діяльність цієї посадової особи зможе реально вплинути на стан дотримання прав військовослужбовців та збільшити ефективність процесів військового управління.

Ключові слова: Військовий омбудсман, військовослужбовці, захист прав військовослужбовців, Збройні сили України, порушення прав військовослужбовців, військове управління, правовий статус.

LEGAL STATUS OF THE MILITARY OMBUDSMAN

UDC 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-15.09>

IRYNA SHOPINA

*Doctor of Legal Sciences, Professor,
Professor at the Department of Administrative Law Disciplines
Lviv State University of Internal Affairs, Ukraine
irynashopina@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3334-7548*

Abstract. The article is devoted to analyzing the legal status of the Military Ombudsman as defined by the Law of Ukraine of 17 September 2025 No. 4603-IX. The focus is placed on the fact that the full-scale Russian armed aggression has caused significant changes in the security and defense sector, in particular

the increase in the number of service members, the complication of rotation processes, the rise in physical and psychological pressure on personnel, as well as the intensification of information and psychological influence. The combination of these factors has affected the observance of the rights of service members and led to an increase in the number of complaints regarding violations of rights and freedoms.

The article summarizes scholarly contributions dedicated to the institution of the military ombudsman and emphasizes that most studies covered the period prior to the adoption of the Law of Ukraine "On the Military Ombudsman." It is substantiated that an analysis of the law's provisions reveals gaps and inconsistencies that impede the effective functioning of the institution under examination. In particular, the law contains vague formulations regarding the interaction of the Military Ombudsman with other entities responsible for protecting the rights of service members, does not define criteria and procedures for the appointment or dismissal of this official, and does not establish requirements for legal education or experience in human rights protection.

A particular problem is the absence of clearly defined measures of legal liability for failure to comply with the lawful requests of the ombudsman, which undermines the effectiveness of his powers and impedes the real restoration of violated rights of service members.

It is concluded that the state of protection of service members' rights in a warring country directly affects the moral and psychological climate within military units, the implementation of mobilization plans, and public attitudes in Ukrainian society. Therefore, granting the Military Ombudsman the powers necessary to perform his duties, as well as establishing corresponding obligations and responsibilities for other actors, is essential for ensuring a real positive impact on the protection of the rights of the personnel of the Armed Forces of Ukraine and other military formations. The existing gaps and inconsistencies in the legal status of the Military Ombudsman must be eliminated so that the activities of this official can truly influence the observance of service members' rights and improve the effectiveness of military governance processes.

Key words: Military Ombudsman, service members, protection of service members' rights, Armed Forces of Ukraine, violations of service members' rights, military governance, legal status.

Постановка проблеми. Повномасштабна російська збройна агресія суттєво змінила відносини у секторі безпеки і оборони України. Значно збільшилася чисельність військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань, зросла кількість військових частин. Мобілізація за призовом сприяла залученню до лав сил оборони цивільних осіб з незначним або відсутнім досвідом військової служби. Водночас, активність військових формувань держави-агресора обумовлює складність процесів ротації, що підвищує фізичне та психологічне навантаження на військовослужбовців на лінії бойового зіткнення. Постійні інформаційно-психологічні операції противника, пов'язані з намаганнями знизити довіру до органів державної влади, у тому числі у сфері мобілізації, створюють додаткове напруження, наслідки якого позначаються на життєдіяльності як військових, так і цивільних.

У сукупності ці фактори вплинули на суб'єктивні та об'єктивні аспекти додержання прав військовослужбовців. З одного боку, вчорашня цивільна особа, яка не мала досвіду знаходження у військових колективах, іноді сприймає вимоги військової дисципліни як порушення її особистих прав і свобод. З іншого боку, дефіцит належним чином підготовлених у системі вищої військової освіти офіцерів, які мають достатній досвід, уміння та навички щодо оптимального управління військовими колективами, не сприяв підвищенню якості військового управління. Іноді призводить до помилок та порушень правових приписів. Окремий блок проблем пов'язаний із якістю прийняття рішень у системі військового управління та недоліками інформування в ній, що стане предметом аналізу після закінчення бойових дій. У сукупності ці фактори сприяли збільшенню скарг військовослужбовців на порушення їх прав і свобод.

Прийняття Закону України «Про військового омбудсмена» мало б сприяти оптимізації такої ситуації та зменшенню кількості обґрунтованих звернень військовослужбовців. Однак аналіз вказаного закону свідчить, що притаманні йому прогалини, недоліки та суперечності не дозволяють сприймати інститут військового омбудсмена як реальний запобіжник правопорушень у сфері військової служби. Вказане обумовлює актуальність теми цієї статті.

Питання, пов'язані із правовим статусом омбудсмена, розглядав у своїх дослідженнях О. Коваль, який обґрунтував, що, зважаючи на широкомасштабну збройну агресію РФ проти України, збільшення чисельності Збройних Сил України та інших складових Сил оборони, доцільно виокремити інститут омбудсмена з військових питань зі складу інституту Уповноваженого з прав людини в окрему самостійну структуру. При цьому потрібно враховувати досвід провідних країн світу в цій сфері та реалії сьогодення [1]. В. Тарасюк обґрунтував, що потреба в цивільному контролі над оборонним та правоохоронним секторами насамперед продиктована інтересами національної безпеки. Одним із запобіжників можливого правоохоронного чи військового свавілля є інститут військового омбудсмена,

який покликаний діяти виключно на користь закону, прав і свобод військовослужбовців та цивільного населення на території спеціальних чи військових операцій. Актуальність запровадження Інституту військового омбудсмана, на думку автора, додатково посилюється сучасними тенденціями та умовами цивілізаційного розвитку, процесами глобалізації тотальної інформаційної прозорості [2]. Заслужує також на увагу здійснений фахівцями Женевського центру демократичного контролю над збройними силами Л. Садикович, М. МакФадьеном, Р. Туртіо та іншими науковцями аналіз досвіду Канади, Великої Британії, Грузії, України та інших держав у сфері захисту прав військовослужбовців [3]. Водночас слід сказати, що вказані та деякі інші праці охоплюють період до прийняття Закону України «Про військового омбудсмана», тому новели законодавства потребують окремих наукових розвідок.

Мета статті – визначити особливості правового статусу військового омбудсмана відповідно до Закону України від 17 вересня 2025 року № 4603-IX «Про військового омбудсмана».

Забезпечення державою гарантій прав і свобод людини та громадянина виступає одним із показників демократичної правової держави. Слід сказати, що з початку повномасштабного російського вторгнення кількість звернень від військовослужбовців щодо порушення їх прав і свобод збільшилася. Центральне управління захисту прав військовослужбовців Міністерства оборони України станом на 13 червня 2025 року розглянуло за півтора роки понад 5000 звернень та запитів від військовослужбовців та членів їхніх сімей. У 2024 році таких звернень надійшло 2340, а за менш ніж за півроку 2025 року – 2 734. Це свідчить про зростання довіри та реальну потребу військових у професійній правничій допомозі. У результаті вжитих заходів за цей час поновлено права 2 038 військовослужбовців та членів їхніх сімей. З яких 1037 – у 2025 році [4]. Про активність подання військовослужбовцями звернень у досліджуваній сфері свідчать і звіти Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. В них, зокрема, зазначається, що протягом 2024 року в інтересах військовозобов'язаних, військовослужбовців, правоохоронців та членів їхніх родин до Уповноваженого надійшло понад 6,8 тис. звернень; від ветеранів та членів їхніх родин – понад 1,2 тис. Військовозобов'язані та члени їхніх родин зверталися з питань додержання прав під час призову на військову службу при мобілізації (понад 3,3 тис. звернень) та альтернативної служби (понад 700 звернень); у зверненнях військовослужбовців порушувалися питання охорони здоров'я та медичної допомоги, порядку проходження та звільнення з військової служби, грошових виплат, матеріального та соціального забезпечення тощо [5].

Сучасний етап відсічі російській збройній агресії вимагає кардинального посилення рівня виконання комплектування особовим складом Збройних Сил України та інших військових формувань. З огляду на це, стабільна та справедлива система правового захисту військовослужбовців набуває особливої актуальності та стратегічного значення для забезпечення національної безпеки держави. В умовах довготривалого збройного конфлікту та наявності низки обмежень, обумовлених дією правового режиму воєнного стану, питання всебічної підтримки осіб, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, виходить на перший план, детермінуючи ефективність функціонування всього сектору безпеки і оборони [6]. Забезпечення належного правового захисту військовослужбовців є не лише обов'язком держави, але й фундаментальною передумовою підтримання високого рівня обороноздатності та соціальної стабільності у військовому середовищі.

17 вересня 2025 року Верховною Радою України було прийнято Закон України № 4603-IX «Про Військового омбудсмана». Метою прийняття цього закону було визначено створення додаткового ефективного механізму захисту прав військовослужбовців, який доповнить існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відмінюючи їх і не створюючи підстав для перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод [7]. Заявлена мета уявляється дещо суперечливою, адже механізм захисту прав і свобод, навіть додатковий, не може існувати у вакуумі – в цій сфері тісно переплітаються компетенції різноманітних суб'єктів – представників правоохоронних та правозахисних органів, суду, певні обов'язки покладено на командирів військових частин, функціонує Центральне управління захисту прав військовослужбовців Міністерства оборони України. Введення ще одного суб'єкта, на якого покладено захист прав військовослужбовців, може бути успішним, якщо його компетенція буде узгоджена з компетенцією інших суб'єктів, а також визначені особливості та межі взаємодії між ними. Аналіз положень вказаного Закону свідчить про надзвичайно розмиті рамки такої взаємодії – в ньому вживаються терміни на кшталт: «взаємодіяти для виконання своїх повноважень», «взаємодіє відповідно до законодавства»,

«Військовий омбудсман здійснює свою діяльність у тісній співпраці з громадськими об'єднаннями, національними та міжнародними правозахисними організаціями та інституціями, експертами у сфері захисту прав осіб, на яких поширюється дія цього Закону» [8]. Які повноваження у якій саме взаємодії реалізуються, відповідно до якого законодавства, хто такі експерти в сфері захисту – у Законі України «Про Військового омбудсмана» не пояснюється. Показово, що в цьому правовому акті жодного разу не згадується взаємодія з адвокатами, які, власне, і здійснюють захист як основний вид адвокатської діяльності, у тому числі захист військовослужбовців.

Загальновідомо, що для існування ефективного правового механізму реалізації правових норм у будь-якій сфері суспільних відносин для порушників правових приписів має існувати система юридичної відповідальності. Аналіз норм Закону України «Про Військового омбудсмана» свідчить, що відповідальність за невиконання законних вимог цієї посадової особи декларується, але не утворює правових наслідків.

Так, ч. 6 ст. 18 цього правового акту визначає: «Невиконання законних вимог Військового омбудсмана, ненадання або надання завідомо недостовірної інформації та/або документів, надання інформації та/або документів не в повному обсязі (за наявності відповідної інформації та/або документів і відсутності законних підстав для їх ненадання), а також порушення встановлених частиною четвертою цієї статті строків розгляду запиту Військового омбудсмана забороняються і тягнуть за собою встановлену законом відповідальність» [8]. Яким законом встановлено таку відповідальність – не визначено.

Відсутність чітко визначених заходів юридичної відповідальності знецінює положення ч. 3 ст. 17 вказаного Закону, якими визначено обов'язки командирів (начальників) та органів військового управління (орган управління), яким надіслано висновок Військового омбудсмана [8]. З одного боку, відповідно до норм цієї статті, відповідний командир (начальник), орган військового управління, посадова особа органу державної влади, яким надіслано висновок, зобов'язані розглянути його висновок протягом десяти робочих днів з дня його отримання та письмово повідомити Військового омбудсмана про вжиті заходи, а у разі якщо висновок містить перелік рекомендованих заходів для поновлення порушених прав особи – інформувати Військового омбудсмана [8]. З іншого боку, спеціальна норма про відповідальність вказаних осіб у разі, якщо вони цього не зроблять, у законодавстві відсутня.

Для порівняння: Кодекс України про адміністративні правопорушення містить статтю 188-40 «Невиконання законних вимог Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», відповідно до якої невиконання законних вимог Уповноваженого або його представників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб, громадян – суб'єктів підприємницької діяльності від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [9]. Можливість скористатися правовими механізмами, передбаченими законодавством про звернення громадян також відсутня, про що свідчить зміст ч.2 ст.12 Закону України «Про військового омбудсмана» [8].

Крім того, потребує удосконалення процедура призначення та звільнення Військового омбудсмана, а також вимоги до осіб, що можуть займати цю посаду. Ні наявність юридичної освіти, ні досвід правозахисної діяльності не беруться у чинному Законі до уваги. Вимоги, що висуваються до осіб, які можуть зайняти цю посаду, є надзвичайно широкими, ми вважаємо, що їм відповідають сотні тисяч громадян нашої держави. Це утворює небезпеку призначення на посаду Військового омбудсмана особи, яка за своїм професійним досвідом, освітою та особистими якостями не здатна ефективно займатися правозахисною діяльністю. Процедура призначення також максимально спрощена – Військовий омбудсман призначається на посаду Указом Президента України строком на п'ять років. Особливості подання кандидатами на посаду своїх документів, процедура їх розгляду, критерії вибору певної кандидатури у Законі відсутні, що робить порядок призначення Військового омбудсмана максимально непрозорим. Теж саме стосується процедури звільнення цієї посадової особи – перша ж з 13 підстав такого звільнення носить оцінний характер і стосується прийняття Президентом України відповідного рішення у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням його (омбудсмана) повноважень [8]. Вимоги щодо доказів такого невиконання або неналежного виконання у Законі відсутні, рішення приймається Президентом України одноосібно, потреба в їх обґрунтуванні також не регламентована.

Вказане свідчить про слабкість гарантій правового статусу Військового омбудсмана. Для порівняння: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини призначається на посаду і звільняється з посади Верховною Радою України таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів. Уповноваженим може бути призначено громадянина України, який має досвід правозахисної діяльності. Порядок

висування кандидатури на посаду Уповноваженого передбачає попередній розгляд на комітеті Верховної Ради України і підготовку ним висновків щодо кожної кандидатури на посаду Уповноваженого, відповідності її встановленим вимогам та про відсутність причин, які б перешкождали зайняттю нею цієї посади, регламентована також процедура голосування Верховною Радою України. Прийняття Верховною Радою України рішення про звільнення з посади Уповноваженого до закінчення строку, на який його було обрано, здійснюється колегіально, що слугує запорукою демократичності та прозорості цієї процедури [10]. На жаль, відповідно до чинного Закону, звільнення Військового омбудсмана може відбутися миттєво, закрито і безперешкодно.

Окремої уваги заслуговує місце Військового омбудсмана у системі державних органів та в структурі сектора безпеки і оборони. Аналізований Закон у ст.1 визначає, що омбудсман є посадовою особою, через яку Президент України відповідно до статті 106 Конституції України та статей 4 і 5 Закону України «Про національну безпеку України» здійснює демократичний цивільний контроль за сектором безпеки і оборони з питань забезпечення дотримання органами військового управління (органами управління), командирами (начальниками) прав військовослужбовців у зв'язку з виконанням ними обов'язків військової служби (і далі за текстом) [8]. Нам не вдалося знайти у ст.106 Основного Закону положень, які свідчили б про його повноваження у сфері контролю за дотриманням прав і свобод людини та громадянина. Згідно ст.5 Закону України «Про національну безпеку України» Президент України здійснює контроль за сектором безпеки і оборони як безпосередньо, так і через очолювану ним Раду національної безпеки і оборони України та створювані ним у разі необхідності консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби [11]. Чи є Військовий омбудсман створюваним Президентом України консультативним, дорадчим чи іншим допоміжним органом? Ні, аналізований Закон визначає Військового омбудсмана як посадову особу, не вказуючи про її належність до консультативного, дорадчого чи іншого допоміжного органу. Заслуговує на увагу позиція Головного юридичного управління Верховної Ради України, яке розглянуло проєкт вказаного Закону, і визначило, що «зважаючи на закріплене Конституцією України коло суб'єктів державного контролю та обсяг їхніх повноважень, запропонований у проєкті спосіб організації та здійснення відповідного контролю, на наш погляд, не ґрунтується на конституційних приписах, що стосуються парламентського та президентського контролю. Так, обсяг повноважень Президента України визначений частиною першою статті 106 Конституції України, а відповідно до частини другої статті 106 Конституції України «Президент України не може передавати свої повноваження іншим особам або органам». Крім того, згідно з частиною другою статті 107 Конституції України координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони Рада національної безпеки і оборони України» [12]. Отже, наділення Військового омбудсмана функціями в сфері демократичного цивільного контролю уявляється дещо суперечливим.

Стан захисту прав військовослужбовців у воюючій державі напряму впливає на морально-психологічний клімат військових підрозділів, виконання планів мобілізації та настрої в українському суспільстві. Тому наділення Військового омбудсмана необхідними для виконання його обов'язків повноваженнями, а також встановлення кореспондуючих цим повноваженням обов'язків та відповідальності інших осіб є запорукою реального позитивного впливу на захист прав особового складу Збройних Сил України та інших військових формувань. Існуючі у правовому статусі Військового омбудсмана прогалини та суперечності мають бути усунені, тоді діяльність цієї посадової особи зможе реально вплинути на стан дотримання прав військовослужбовців та збільшити ефективність процесів військового управління.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Коваль О. П. Інститут військового омбудсмана: необхідність створення та можливі інституціональні моделі. *Стратегічна панорама*. 2023. №2. С.21–26. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.2.2023.02>
2. Tarasuk V. The military ombudsman institute as an integral part of the national security system. *Pravova derzhava*. 2020. Issue 31. P. 477–484. DOI: 10.33663/0869-2491-2020-31-477-484
3. Sadiković L., McFadyen M., Turtio R., et al. *Ombuds Institutions for the Armed Forces: Selected Case Studies*. Geneva: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2017. 193 p.
4. Центральне управління захисту прав військовослужбовців за рік розглянуло понад 5 000 звернень. URL: <https://mod.gov.ua/news/centralne-upravlinnya-zahistu-prav-vijskovosluzhbovciv-za-rik-rozglyanulo-ponad-5-000-zvernen>

5. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Дмитра Лубінця про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2024/prava-liudyny-v-systemi-orhaniv-sektoru-bezpeky-i-oborony>

6. Шопіна І. М. Система соціального-правового захисту військовослужбовців та членів добровольчих формувань територіальних громад. *Академічні візії*. 2025. №43. DOI:<https://doi.org/10.5281/zenodo.15576476>

7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Військового омбудсmana». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=13266&conv=9>

8. Про Військового омбудсmana: Закон України від 17 вересня 2025 року № 4603-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4603-20#Text>

9. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

10. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

11. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

12. Зауваження до проекту Закону України про Військового омбудсmana (реєстраційний № 13266). URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/77e14568-14c6-4c30-98ec-1101ee107996>.

REFERENCES

1. Koval, O. P. (2023). Instytut viiskovoho ombudsmena: neobkhdnist stvorennia ta mozhlyvi instytutsionalni modeli. *Stratehichna panorama*, 2, 21–26. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.2.2023.02>.

2. Tarasuk, V. (2020). The military ombudsman institute as an integral part of the national security system. *Pravova derzhava*, 31, 477–484. <https://doi.org/10.33663/0869-2491-2020-31-477-484>

3. Sadiković, L., McFadyen, M., Turtio, R., et al. (2017). *Ombuds Institutions for the Armed Forces: Selected Case Studies*. Geneva: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces. 193 p.

4. Tsentralne upravlinnia zakhystu prav viiskovosluzhbovtziv za rik rozghliano ponad 5 000 zvernien. Retrieved from: <https://mod.gov.ua/news/czentralne-upravlinnya-zahistu-prav-viiskovosluzhbovtziv-za-rik-rozglyanulo-ponad-5-000-zvernien>

5. Shchorichna dopovid Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny Dmytra Lubintsia pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini u 2024 rotsi. Retrieved from: <https://ombudsman.gov.ua/report-2024/prava-liudyny-v-systemi-orhaniv-sektoru-bezpeky-i-oborony>.

6. Shopina, I. M. (2025). Systema sotsialnoho-pravovoho zakhystu viiskovosluzhbovtziv ta chleniv dobrovolchykh formuvan terytorialnykh hromad. *Akademichni vizii*, 43. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15576476>.

7. Poiasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy «Pro Viiskovoho ombudsmena». Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=13266&conv=9>.

8. On the Military Ombudsman: Law of Ukraine of 17 September 2025 No 4603-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4603-20#Text>.

9. Code of Ukraine on Administrative Offenses. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

10. On the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine of 23 December 1997 No 776/97-VR. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

11. On National Security of Ukraine: Law of Ukraine of 21 June 2018 No 2469-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

12. Zauvazhennia do proiektu Zakonu Ukrainy pro Viiskovoho ombudsmena (reiestratsiinyi № 13266). Retrieved from: <blob:https://itd.rada.gov.ua/77e14568-14c6-4c30-98ec-1101ee107996>.

Дата першого надходження статті до видання: 22.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.12.2025

МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ ТА ІННОВАЦІЙ ШІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ

УДК 437.78

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-15.10>

ОКСАНА ЩЕРБАНЮК

завідувачка кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

доктор юридичних наук, професор

Вільнюського університету, Литва

o.shcherbanyuk@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-1307-2535

SCOPUS ID: 57217827953

Анотація. Механізм захисту авторських прав у Європі базується на гармонізованому правовому полі ЄС, яке поєднує високий рівень захисту правовласників з адаптацією до цифрового середовища, балансом інтересів користувачів та інновацій. Авторське право надає авторам виключні права на використання своїх оригінальних творів, включаючи їх відтворення, розповсюдження та поширення. Авторське право надається автоматично. Хоча на рівні ЄС немає єдиного авторського права, творці користуються захистом за національними законами 27 держав-членів ЄС і навіть далі.

Авторське право ЄС складається з 13 директив і 2 нормативних актів, які гармонізують основні права авторів, виконавців та інших. Встановлюючи гармонізовані стандарти, законодавство ЄС про авторське право зменшує національні розбіжності та забезпечує рівень захисту, необхідний для стимулювання творчості та інвестицій у творчість. Гармонізовані стандарти сприяють культурному різноманіттю та покращують доступ до цифрового контенту й послуг для споживачів і бізнесу по всій Європі.

Основні європейські стандарти формуються через низку директив та регламентів, а ключовим сучасним документом є Директива (ЄС) 2019/790 про авторське право та суміжні права на Єдиному цифровому ринку (DSM Directive / Директива про цифровий єдиний ринок). Законодавство Європейського Союзу про авторське право розроблено для гармонізації основних прав та встановлення спільних стандартів у державах-членах. Це забезпечує рівень захисту, який заохочує творчість та інвестиції, водночас підтримуючи культурне різноманіття та кращий доступ до цифрового контенту та послуг по всій Європі. Законодавство ЄС про авторське право включає директиви та нормативні акти, що охоплюють різні аспекти захисту авторських прав, такі як тривалість захисту, майнові права та моральні права. Закон також містить положення щодо здійснення та забезпечення дотримання авторського права, а також винятки та обмеження для захисту прав творців та споживачів.

Ключові слова: захист авторських прав, авторське право, механізми захисту авторських прав, інтелектуальна власність, верховенство права, штучний інтелект.

MECHANISMS FOR PROTECTION OF COPYRIGHT AND INNOVATIONS: EUROPEAN AND NATIONAL STANDARDS

UDC 437.78

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-15.10>

OKSANA SHCHERBANYUK

Head of the Department of Procedural Law

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

Doctor of Law, Professor

Vilnius University, Lithuania

ORCID: 0000-0002-1307-2535

SCOPUS ID: 57217827953

Abstract. The mechanism for the protection of copyright in Europe is based on the harmonised EU legal framework, which combines a high level of protection for rights holders with adaptation to the digital environment and a balance between the interests of users and innovation. Copyright grants authors exclusive rights to use their original works, including their reproduction, distribution and communication. Copyright is

granted automatically. Although there is no single EU copyright, creators enjoy protection under the national laws of the 27 EU Member States and beyond.

EU copyright law consists of 13 directives and 2 regulations that harmonise the fundamental rights of authors, performers and others. By setting harmonised standards, EU copyright law reduces national differences and ensures the level of protection necessary to stimulate creativity and investment in creative works. Harmonised standards promote cultural diversity and improve access to digital content and services for consumers and businesses across Europe.

The main European standards are established through a series of directives and regulations, with the key current document being Directive (EU) 2019/790 on copyright and related rights in the Digital Single Market (DSM Directive). European Union copyright legislation is designed to harmonise fundamental rights and establish common standards across Member States. This provides a level of protection that encourages creativity and investment, whilst supporting cultural diversity and better access to digital content and services across Europe. EU copyright law comprises directives and regulations covering various aspects of copyright protection, such as the duration of protection, economic rights and moral rights. The law also contains provisions on the enforcement and enforcement of copyright, as well as exceptions and limitations to protect the rights of creators and consumers.

Key words: copyright protection, copyright, copyright protection mechanisms, intellectual property, rule of law, artificial intelligence.

Постановка проблеми. Незважаючи на гармонізацію по всьому ЄС, рамки авторського права можуть відрізнятися від країни-члена. У цьому контексті інтерактивна карта авторського права в Європі допомагає користувачам досліджувати та порівнювати національні системи авторського права, надаючи ключову інформацію про законодавство, установи, реєстри авторських прав, управління правами, надання юридичного контенту тощо.

Цифрові інновації ставлять авторське право на випробування. Це робить створення, повторне використання або автоматичну генерацію контенту та поширення контенту по всьому світу простішим, ніж будь-коли. Чи ви творець, чи користувач творчих творів, важливо розуміти, як захищати та поважати авторське право. Це також означає, що нам потрібно впроваджувати інновації та шукати способи максимально ефективно використовувати авторське право у цифровому світі.

Європейська комісія вирішила розпочати процедуру порушення, надіславши листа з офіційним повідомленням до Словенії (INFR(2025)4023) для правильного застосування Директиви про гармонізацію певних аспектів авторського права та пов'язаних прав в інформаційному суспільстві та Директиви про управління колективними правами [8]. Авторське право ЄС передбачає виключне право авторів дозволяти або забороняти поширення своїх творів із громадськістю. Це включає вибір авторів реалізувати свої права індивідуально або довірити або передати управління всіма або частинами організації колективного управління або незалежних управлінських структур. Однак за словенським законодавством автори не мають іншого вибору, окрім як залишити управління своїм правом на колективну організацію. Це призводить до позбавлення автора виключних прав і конфліктів зі свободою правовласників відмовлятися від колективного управління, гарантованої законодавством ЄС. Система обов'язкового колективного управління, передбачена словенським законодавством, є обмеженням прав, визначених у Директивах. Тому Комісія надсилає листа з офіційним повідомленням до Словенії, яка тепер має два місяці на відповідь на аргументи, висунуті Комісією. У разі відсутності задовільної відповіді Комісія може вирішити надіслати обґрунтовану думку до Словенії.

Авторське право є важливим елементом культурного розвитку, оскільки воно дозволяє творцям отримувати визнання та винагороду за свою роботу. Це також важлива економічна проблема для культурних індустрій (кіно, музика, видавництво тощо). Авторське право захищає інтереси авторів, а також правовласників (видавців, продюсерів тощо), що сприяє економічній динаміці сектору. Головний виклик захисту авторського права полягає в тому, щоб автори могли й надалі впроваджувати інновації та збагачувати нашу культурну спадщину, отримуючи справедливую оплату за свою роботу. Однак із появою цифрових технологій та Інтернету виклики, пов'язані із захистом творів, зросли: піратство, підробка, несанкціоноване використання тощо. Національне та міжнародне законодавство має адаптуватися, щоб реагувати на ці нові проблеми.

Захист авторського права базується на кількох рівнях законодавства: національному, регіональному (наприклад, Європейському Союзу) та міжнародному. У Франції Кодекс інтелектуальної

власності регулює авторське право та пов'язані права [7]. Зокрема, він передбачає моральне право (невідчужуване і нерозписуване) та патримоніальне право (передаване) для авторів.

Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів, прийнята в 1886 році, є ключовою міжнародною угодою, яка забезпечує основу для охорони літературних і художніх творів [2]. Вона базується на трьох основних принципах і містить положення, що забезпечують мінімальний захист для творців, включаючи авторів, музикантів, поетів і художників. Конвенція дозволяє творцям контролювати, як, ким і на яких умовах використовуються їхні твори. Вона базується на принципі, що захист існує з моменту «фіксації» твору, тобто його написання або запис на фізичному носії, і автор автоматично отримує право на всі авторські права на твір і будь-які похідні твори, якщо автор прямо не відмовиться від них або термін дії авторського права не закінчиться. Бернську конвенцію ратифікували 182 держави зі 195 країн, і вона вимагає, щоб країни визнавали права, що належать громадянам усіх інших сторін конвенції.

Конвенція спирається на поняття «країни походження». Часто визначення країни походження є простим: коли твір опубліковано в країні-учасниці і ніде більше, це є країна походження. Однак, згідно зі статтею 5(4), коли твір опубліковано «одночасно» («протягом 30 днів») у кількох країнах-учасницях, країна з найкоротшим терміном захисту визначається як країна походження.

В епоху Інтернету необмежена публікація онлайн може вважатися публікацією в кожній юрисдикції світу з достатнім підключенням до Інтернету. Незрозуміло, що це може означати для визначення «країни походження». У справі *Kernel проти Mosley* (2011) суд США «дійшов висновку, що твір, створений за межами Сполучених Штатів, завантажений в Австралії та належить компанії, зареєстрованій у Фінляндії, тим не менш, є твором США в силу його публікації онлайн». Однак інші суди США в подібних ситуаціях дійшли інших висновків, наприклад, *Nakan Moberg проти 33T LLC* (2009). Питання визначення країни походження для цифрової публікації залишається предметом суперечок також серед науковців-юристів.

Ірландське законодавство відрізняється від континентальних правових систем тим, що воно включає спеціальне авторське право на офіційні тексти, подібне до англійського права. Ірландська правова база, що регулює авторське право на офіційні тексти, а саме тексти, прийняті урядом Ірландії та його агентами, а також тексти, прийняті двома палатами ірландського законодавчого органу (*Oireachtas*), міститься в Розділі 19 Закону 2000 року [4]. Положення цього розділу передбачають, що акти уряду та законодавчого органу захищені спеціальними авторськими правами: відповідно, урядовим авторським правом та парламентським авторським правом. Ці права дійсні протягом 50 років з кінця року, в якому закон або текст було прийнято. Судові рішення також захищені авторським правом, яке належить судам в цілому.

Оскільки технічні стандарти не походять від уряду чи парламенту, вони не захищені урядовим чи парламентським авторським правом. Стандартизація більшості продуктів та послуг є добровільним процесом, а технічні стандарти встановлюються відповідним органом. Однак ці стандарти можуть бути згодом прийняті через офіційні тексти, тобто через нормативний акт, і таким чином набути обов'язкової сили. Якби ці технічні стандарти були повністю включені до нормативного акту, оприлюднення зазначеного акту передбачало б публікацію цих стандартів, але з урахуванням урядового авторського права. Однак на практиці, коли технічні стандарти вважаються обов'язковими до виконання нормативним актом, до закону включаються лише посилання та назви стандартів [9]. Ці нормативні акти, які роблять технічні стандарти обов'язковими, діють за допомогою методу перехресних посилань.

Захист авторського права в Європі (Європейський Союз) у 2026 році базується на гармонізованому правовому полі, яке поєднує класичні принципи авторського права з адаптацією до цифрового світу та штучного інтелекту (ШІ). Основний захист залишається високим, але активно еволюціонує під впливом генеративного ШІ.

У 2024 році Вища рада з літературної та художньої власності (CSPLA) опублікувала ключовий звіт щодо впровадження Закону про штучний інтелект – європейського регламенту, спрямованого на регулювання штучного інтелекту. Цей звіт підкреслює ключову проблему узгодження технологічних інновацій із захистом авторського права в час, коли моделі генеративного штучного інтелекту (ШІ) зазвичай використовують захищені твори поза європейською територією [3].

З метою захисту походження наших даних та їхніх творців у європейському масштабі, France Digitale [5], французька організація, що об'єднує інвесторів і стартапи та захищає інновації у Франції та Європі, опублікувала дослідження з пропозицією рішень, спрямованих на створення збалансованої, виграшної для всієї системи, яка захищає права творців і європейських даних, підтримуючи інновації в ШІ.

По-перше, на тлі зростаючого використання генеративних моделей ШІ, які часто базуються на даних, зібраних онлайн, особливо через скрапінг, France Digitale пропонує систему фіксованої оплати для правовласників, яка зосереджується на балансі між інноваціями в штучному інтелекті та захистом авторських прав. Ідея полягає в створенні системи, де постачальники моделей ШІ платили б правовласникам певну суму кожного разу, коли їхні захищені роботи використовуються для навчання цих моделей, особливо якщо створені продукти нагадують ці роботи. Натхненна механізмом приватного копіювання, ця модель могла б принести значний дохід творцям, розвиваючи підхід, який уже визнаний на міжнародному рівні. Нарешті, дослідження France Digitale рекомендує конструктивний діалог між індустріями ШІ та креативними секторами для встановлення справедливого розподілу вигод від цих даних.

По-друге, France Digitale зазначає, що доступ до якісних даних, які часто не є публічно доступними, є серйозним викликом для розробників ШІ. Пропозиція передбачає рівний доступ до захищених робіт на розумних, чесних і недискримінаційних умовах. Щоб забезпечити справедливе та доступне використання, метою є запровадження диференційованих тарифів. Ці тарифи враховуватимуть економічну цінність даних відповідно до їх використання, надаючи гнучкість авторам. Крім того, пакетні пропозиції можуть спростити процедури та знизити витрати, водночас забезпечуючи адекватну винагороду для правовласників.

Для забезпечення належного впровадження таких практик важливо враховувати різноманітну законодавчу базу та постійно змінювані технологічні інновації. З юридичної точки зору застосування таких рішень має гармонізуватися з чинним законодавством (Європейська директива про авторське право) і відповідати вимогам міжнародних рамок (таких як ВОІВ) без конфлікту з ними. Ще одним викликом є точне визначення правовласників для забезпечення справедливої винагороди, що створює технічні проблеми, особливо враховуючи, що авторське право та регулювання використання даних суттєво відрізняються від країни до країни, що ускладнює одноманітне застосування цих механізмів. Нарешті, ці пропозиції мають враховувати стрімку еволюцію штучного інтелекту. Постійні технологічні досягнення вимагають швидких і регулярних коригувань регуляторної бази, щоб запобігти застаріленню цих рішень. Здатність адаптуватися до цих динамік буде вирішальною для забезпечення балансу між інноваціями та захистом прав європейських правовласників.

У липні 2025 року Європарламент оприлюднив аналіз, що стосується відбитку генеративного штучного інтелекту (GenAI) на законодавстві ЄС у сфері авторського права. Цей звіт, розроблений на замовлення Комітету у справах юристів (JURI), акцентує увагу на суттєвих проблемах для вже існуючої нормативної бази, зокрема Директиви CDSM (2019/790), які виникають через застосування об'єктів авторського права у процесі тренування моделей ШІ [6].

У світі вже склалися варіативні підходи до регулювання TDM (Translation and Digitization Management – припущений контекст або збережений акронім), кожна з яких має свої переваги та недоліки. Здійснивши зіставний розбір цих систем, можна виокремити низку важливих висновків, які можуть слугувати фундаментом для модернізації політики Європейського Союзу, що наразі має мету створити актуальну, технологічно гнучку та юридично вивірену структуру.

ЄС опинився на роздоріжжі: або ж пустити розвиток на самочинний перебіг, або, навпаки, запровадити узгоджену, послідовну реформаторську діяльність, спрямовану на те, щоб: підсилити чіткість правової бази та гармонізувати компроміс між стимулюванням інновацій та охороною авторських здобутків; забезпечити ефективний інституційний моніторинг разом із дієвими важелями управління; зберегти багатогранність мовного та культурного ландшафту об'єднання; сприяти прогресу інноваційних рішень, дотримуючись при цьому правових засад авторів та загальносуспільних потреб.

З серпня 2025 року в ЄС діють нові прозорі правила щодо діяльності розробників ШІ: обов'язкове розкриття джерел навчання моделей, створення реєстрів моделей з високим впливом, суворіші умови для GPAI (General Purpose AI). Законодавство ЄС впроваджує перші в світі спеціальні Кодекси

та механізми зменшення регуляторного навантаження для добросовісних розробників, які підписують етичний кодекс. Україна вже пройшла низку раундів узгодження своїх норм у сфері авторського права з ЄС, повністю інтегрує директиву DSM (Digital Single Market) та аналізує європейський досвід щодо text and data mining. Однак, прогалини залишаються: питання AI-generated content, баланс інтересів авторів та бізнесу ще не врегульовані остаточно [1]. Поточні виклики та можливості, які створює розвиток ШІ, вимагають реформ: визнання або невизнання авторства ШІ та формування sui generis-правового режиму для цифрових творів, згенерованих ШІ; розширення списку винятків для машинного навчання – на зразок європейських текстово-датових (TDM) моделей; чіткий розподіл відповідальності між розробниками ПЗ, кінцевими користувачами та підприємствами, які комерціалізують ШІ-контент. Особливо актуальним є впровадження інструментів маркування ШІ-контенту, механізмів захисту від автоматизованого плагіату та створення страхових фондів для покриття потенційних збитків від діяльності самонавчальних моделей. Зміни неминучі – вже найближчими роками очікується ухвалення спеціальних законів «про штучний інтелект» із розгалуженими нормами для ринку цифрової творчості.

Таким чином, становлення авторських прав у Європейському Союзі відбувалося невіддільно від європейських прав інтелектуальної власності, які, зі свого боку, зазнали впливу як міжнародного права, так і специфіки правового регулювання інтелектуальної власності у країнах-членах ЄС. Основні засади правового регулювання авторського права ЄС були закладені у засновницьких договорах. На ранніх етапах вони не містили чітких установок щодо правового регулювання, однак передбачали необхідність захисту інтелектуальної власності, особливо у сфері торгівлі культурними та аудіовізуальними послугами. Якщо засновницькі договори могли зашкодити культурному та мовному різноманіттю Союзу, Рада отримувала повноваження врегульовувати ці питання шляхом ухвалення відповідних директив. Це включало визначення юрисдикції Суду ЄС у спорах щодо застосування актів, ухвалених на підставі засновницьких договорів, які створюють європейські права інтелектуальної власності. Згодом регулювання різноманітних сторін прав інтелектуальної власності, включно з авторським правом, було відображено у численних директивах Європейського парламенту та Ради. Багато з цих директив були імplementовані до правової системи України у формі законів та інших правових актів. Проте динамічний розвиток інформаційного суспільства та прагнення до повної інтеграції з ЄС зумовлюють необхідність подальшої поступової гармонізації українського законодавства з європейським правом інтелектуальної власності.

Сфера захисту інтелектуальної власності зазнає неминучих змін через прогрес у сфері штучного інтелекту. Значна частина творців, митців та виконавців висловлює занепокоєння тим, що генеративні моделі тренуються на матеріалах, які можуть бути об'єктами авторського права. Хоча розробники ШІ часто апелюють до концепції "добросовісного використання", чітких меж для неї не встановлено, і юридична спільнота досі не визначилась, як саме цей принцип застосовується до індустрії штучного інтелекту. Додатковою проблемою є складність доведення фактів порушень, що суттєво ускладнює притягнення бізнесу до відповідальності.

Зважаючи на усі переваги, які несе застосування передових генеративних ШІ-моделей, малоімовірно, що навіть підтверджені випадки порушення авторських прав з боку творців ПЗ призведуть до скасування чи заборони певної моделі. Натомість, законодавчі органи схиляються до регулювання ситуації шляхом посилення вимог щодо відкритості та підзвітності, аби краще розуміти, які саме набори даних були використані для навчання систем. Проте, запровадження більш суворих зобов'язань може зустріти серйозний спротив від розробників, які прагнуть зберегти комерційну таємницю компанії та підтримувати інноваційний темп у розвитку своїх ШІ-технологій.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Ясько І. Авторське право в епоху ШІ. URL: <https://uk-winner.com/avtorske-pravo-shtuchnyi-intelekt/>
2. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works URL: <https://www.wipo.int/en/web/treaties/ip/berne/index>
3. Conseil supérieur de la propriété littéraire et artistique (CSPLA) URL: <https://www.culture.gouv.fr/nous-connaître/organisation-du-ministère/conseil-supérieur-de-la-propriété-littéraire-et-artistique-cspla>
4. Copyright and Related Rights Act, 2000 URL: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2000/act/28/enacted/en/html>
5. France Digitale URL: <https://francedigitale.org/en>

6. Generative AI and Copyright - Training, Creation, Regulation, 2025. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/774095/IUST_STU\(2025\)774095_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/774095/IUST_STU(2025)774095_EN.pdf)
7. Gomes S. Protéger les droits d’auteur: les enjeux et les mécanismes juridiques, 2024. URL: <https://www.info-justice.fr/protéger-les-droits-dauteur-les-enjeux-et-les-mecanismes-juridiques/>
8. La Commission demande à la Slovénie de se conformer aux règles de l’UE en matière de droit d’auteur. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/fr/news/commission-calls-slovenia-comply-eu-copyright-rules>
9. Standards referenced in Statutory Instruments URL: <https://www.nsai.ie/standards/supporting-standards/standards-referenced-in-statutory-instruments/>

REFERENCES

1. Yasko, I. Avtorske pravo v epokhu ShI. Retrieved from: <https://uk-winner.com/avtorske-pravo-shtuchnyi-intelekt/> [in Ukrainian].
2. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works Retrieved from: <https://www.wipo.int/en/web/treaties/ip/berne/index>
3. Conseil supérieur de la propriété littéraire et artistique (CSPLA) Retrieved from: <https://www.culture.gouv.fr/nous-connaître/organisation-du-ministère/conseil-supérieur-de-la-propriété-littéraire-et-artistique-cspla>
4. Copyright and Related Rights Act, 2000 Retrieved from: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2000/act/28/enacted/en/html>
5. France Digitale Retrieved from: <https://francedigitale.org/en>
6. Generative AI and Copyright - Training, Creation, Regulation, 2025. Retrieved from: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/774095/IUST_STU\(2025\)774095_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/774095/IUST_STU(2025)774095_EN.pdf)
7. Gomes, S. (2024). Protéger les droits dauteur: les enjeux et les mécanismes juridiques, Retrieved from: <https://www.info-justice.fr/protéger-les-droits-dauteur-les-enjeux-et-les-mecanismes-juridiques/>
8. La Commission demande à la Slovénie de se conformer aux règles de l’UE en matière de droit dauteur. Retrieved from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/fr/news/commission-calls-slovenia-comply-eu-copyright-rules>
9. Standards referenced in Statutory Instruments Retrieved from: <https://www.nsai.ie/standards/supporting-standards/standards-referenced-in-statutory-instruments/>

Дата першого надходження статті до видання: 22.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.12.2025

ДО УВАГИ АВТОРІВ FOR AUTHORS

ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ

Редакція журналу приймає до публікації наукові статті, есе, лекції, рецензії на книги, а також переклади праць Євгена Ерліха.

Стаття повинна бути створена особисто тією особою (особами), що вказана (вказані) як автор (автори); не повинна бути опублікованою (повністю або частково) чи перебувати на розгляді щодо опублікування у будь-якому іншому виданні.

Статті повинен бути властивий науковий стиль викладу матеріалу (точність, лаконічність, логічність, зрозумілість) та високий науковий рівень.

Наукова стаття має містити такі **структурні елементи**:

- 1) постановку проблеми та визначення її зв'язку з важливими науковими чи практичними проблемами;
- 2) оцінку ступеня наукової розробки проблеми із зазначенням невирішених попередниками аспектів загальної проблеми, розв'язанню котрих присвячується стаття;
- 3) мету дослідження;
- 4) конкретні задачі дослідження;
- 5) обґрунтування методології дослідження (в тому випадку, якщо вона містить новизну і може зацікавити читача, зважаючи на предмет статті);
- 6) виклад основного матеріалу дослідження та здобутих автором (авторами) наукових результатів;
- 7) висновки, у яких стисло зазначається, в чому саме полягає досягнення поставленої мети та вирішення конкретних задач дослідження.

Дані елементи у тексті виділяти не потрібно.

Порядок розміщення структурних елементів:

- Рубрика журналу.
- Назва (не більше 15 повнозначних слів), котра повинна точно відображати зміст праці, містити ключові слова.
- УДК.
- Ім'я, прізвище автора(ів), науковий ступінь і вчене звання, посада, місце роботи/навчання, електронна пошта, номер ORCID (<http://orcid.org/>), Scopus-Author ID (зазначається за наявності індексованих публікацій у Scopus).
- Анотація (обсягом не менш як 1800 знаків) – містить коротку стислу характеристику змісту праці і результатів досліджень, що дозволяє читачеві зрозуміти, чи може зацікавити його повний текст рукопису.
- Ключові слова. Сукупність ключових слів повинна відповідати основному змісту статті, відображати результати дослідження і забезпечувати їх тематичний пошук. Ключові слова потрібно подавати у називному відмінку через кому.

Перелічені структурні елементи подаються українською і англійською мовами.

Усі аббревіатури та скорочення, за винятком загальноприйнятих, повинні бути розшифровані при першому використанні у тексті. Необхідно точно вказувати джерело згадуваних у статті цитат, цифрових і фактичних даних. Бібліографічні посилання в тексті оформляються за допомогою квадратних дужок. Перша цифра – порядковий номер праці в списку літератури, друга – сторінка цитованої праці (наприклад [2, с. 148], або [4, ст. 26] – якщо посилання на статтю закону).

Список літератури подається в кінці статті (в алфавітному порядку або в порядку згадування) під назвою «Використані матеріали». При оформленні бібліографічних посилань та списку літератури слід дотримуватись ДСТУ 8302:2015. Також подається список літератури, оформлений латиницею – References. Даний список оформлюється згідно з міжнародним стандартом APA.

Відповідальність за зміст і достовірність рукопису несе автор.

Редакційна колегія зберігає за собою право редагувати рукописи, а після публікації розмішувати їх на веб-сайті журналу.

REQUIREMENTS FOR MANUSCRIPTS

Ehrlich's Journal admits for publication Articles, Essays, Book Reviews and translations of Eugen Ehrlich's papers in English and Ukrainian.

The paper must be created individually by the person(s) indicated as the author (authors). The paper should not have been published, and should not be reviewed for publication elsewhere.

The manuscript must be written in a scientific style of presentation of the material (accuracy, conciseness, logic, clarity) and have a high scientific level.

The article sent to the Journal should include the following elements:

1) description of the problem and research area and its connection with important scientific or practical tasks;

2) review of scientific publications on the topic of research with the indication of the unsolved aspects of the general problem to which this article is devoted;

3) purpose of the research;

4) specific objectives of the research, solution of which is required to achieve the purpose of the research;

5) justification of the research methodology (in the case if it contains novelty and may interest the reader, taking into account the subject of the article);

6) presentation of the main research material with full scientific substantiation of the received scientific results;

7) conclusions which summarize briefly, what exactly is the achievement of the purpose and the solution of specific research tasks.

These elements are not required to be highlighted in the text.

Manuscript should include:

- The section of the journal.
- The title should include reflect the content of the paper; contain keywords, but no more than 15 full-wording words.
- UDC.
- The first name, surname of each author, academic degree, position, name of scientific institution (including department), E-mail address, ORCID and ResearcherID identifiers (if any).
- Abstract of no less than 1800 symbols (summarizes the paper and research results and allows the reader to understand, whether it's full text is interesting).
- The set of keywords should correspond to the main content of the article, reflect the results of the research and provide the thematic search. Keywords must be submitted in the nominal case.

The listed structural elements are presented in Ukrainian and English.

All abbreviations, except for common, may be introduced when first occurred in the text. It is necessary to indicate precisely the source of citations quoted in the manuscript, numerical and factual data. Bibliographic references in the text are made using square brackets with two numbers. The first is the number of the sources in the list of literature (references), the second is the number of the page of the quoted source (for example [2, 148], or [4, art. 26] – if reference to the article of the legal material).

If the paper is in Ukrainian, the references should be given in the end of the paper in two formats:

- 1) USED MATERIALS (in Cyrillic), presented according to the national standards 8302:2015
- 2) References (in Latin), presented according to the international standard APA.

The author is responsible for the content and authenticity of the manuscript.

ПОЛІТИКА РЕЦЕНЗУВАННЯ

Процес рецензування

«Ерліхівський журнал» публікує лише ті матеріали, що успішно пройшли процедуру рецензування. Усі матеріали, які надходять до редакції «Ерліхівського журналу», проходять «подвійне ‘сліпе’ рецензування». Воно здійснюється двома незалежними рецензентами, котрі діють окремо, не знають про оцінки один одного. Імена рецензентів та авторів приховані один від одного.

Матеріал, що надсилається на розгляд «Ерліхівського журналу», перш за все має відповідати тематичним та технічним вимогам. Якщо матеріал не відповідає вимогам журналу, він одразу повертається автору для виправлення. Рецензування та публікація рукописів є настільки оперативною, наскільки це можливо. Як правило, рецензентам пропонується надати відповідь до 2 тижнів.

Рецензування передбачає співпрацю з експертами в конкретній (вузькій) галузі, які є кваліфікованими і здатні забезпечувати об'єктивний розгляд.

Остаточне рішення щодо публікації приймає редакційна колегія та головний редактор, зокрема.

На підставі рішення, котре приймається із врахуванням отриманих рецензій, авторам надсилається лист електронною поштою, який містить загальну оцінку статті і остаточне рішення щодо прийняття до публікації чи відхилення рукопису.

Інструкція для рецензентів

Оцінювання включає два етапи: попередній огляд та детальний огляд.

Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів – є ключовими аспектами, які повинні бути відзначені в рецензії (форма рецензії додається).

Попередній огляд дає можливість рецензенту дослідити загальну цінність матеріалу і повинен містити відповіді на питання:

- Чи є актуальною наукова проблема, обрана автором?
- Чи чітко сформульовано мету та завдання дослідження?
- Чи відповідає стиль і логіка викладу тексту науковій природі матеріалу?
- Чи містяться посилання на актуальну літературу з обраної проблеми?

Детальний огляд ґрунтується на розгорнутому дослідженні рукопису і включає наступні питання:

- Чи має місце особистий внесок автора у вирішення поставленої проблеми?
- Чи використовуються в дослідженні новаторський та творчий підходи?
- Чи чітко представлено отримані результати?
- Чи містяться в роботі значимі результати?
- Чи мають отримані результати теоретичне значення?
- Чи мають отримані результати прикладне значення?
- Чи можна вважати рукопис цінним внеском для галузі?

Рецензенту також пропонується надати коментарі щодо рукопису із зазначенням обов'язкових та рекомендованих змін.

І, насамкінець, рецензент підводить *підсумок* щодо рецензованої роботи:

- 1) рекомендувати рукопис до друку;
- 2) рекомендувати рукопис до друку після відповідних виправлень та вдосконалень;
- 3) відхилити рукопис.

Політика рецензування «Ерліхівського журналу» покликана забезпечувати найвищі стандарти опублікування рукописів. Добір рецензентів проводиться із врахуванням їх спеціальних знань та наукового досвіду.

THE REVIEW POLICY

Review Process

«Ehrlich's Journal» publishes only those materials that have successfully passed the review process. All materials submitted to the «Ehrlich's Journal» are double-blind reviewed. It is carried out by two independent reviewers who operate separately and don't know about each other assessments. The names of the reviewers and authors are hidden from each other.

The material sent to the «Ehrlich's Journal» primarily should correspond to the thematic and technical requirements. If the material does not correspond to requirements of the Journal, it is being immediately returned to the author to make corrections. Reviewing and publishing of manuscripts are as prompt as possible. Reviewers are proposed to give an answer within 2 weeks.

Reviewing involves collaboration with experts in specific (narrow) field, who are qualified and able to provide an objective review.

The final decision on paper is made by the Editorial Board and Editor-in-Chief.

On the basis of the decision, which was adopted with taking into account the received reviews, the authors are sent an email, containing an overall assessment of the manuscript and the final decision in relation to an acceptance to the publication or rejection of the manuscript.

Instructions for Reviewers

Evaluation involves two stages: a preliminary overview and a detailed review.

Validity and authenticity of the results – are key aspects that should be noted in the review (The Review Form added).

Preliminary review of the manuscript gives an opportunity to the reviewer to investigate the overall value of the material and should contain the answer to the questions:

- Is the scientific issue, chosen by the author, relevant?
- Are the purpose and objective of the research properly formulated?
- Do the style and the logics of rendering correlate with the scientific nature of the material?
- Are the references to the relevant literature on the issue, present?

Detailed review of the manuscript based on an expanded study of the manuscript and includes the following items:

- Does the author personally contribute to solving the designated issue?
- Are the innovative and creative approaches being used in the research?
- Are the achieved results clearly presented?
- Does the work include significant results?
- Do the achieved results have a theoretical value?
- Do the achieved results have a practical value?
- Can the manuscript be considered as a valuable contribution to the sphere?

The reviewer is also suggested to present comments to the paper and to suggest mandatory and recommended amendments.

Finally, the reviewer is asked to present the conclusion:

1. Recommend the manuscript to be published.
2. Recommend the manuscript to be published after appropriate amendments and improvements.
3. Reject manuscript.